

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
Година LVIII

1
2016

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
Година LVIII

1
2016

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Проф. др **Бобан Милојковић**, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Миливој Допсај**, ванредни професор Факултета спорта и физичког васпитања Уни-
верзитета у Београду,
Проф. др **Драгана Коларић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Тијана Шурлан**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Бојан Милисављевић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Доц. др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање Министарства унутрашњих
послова Републике Српске,
Доц. др **Младен Милошевић**, доцент Факултета безбедности Универзитета у Београду,
Дијана Хркаловић, секретар Управе криминалистичке полиције Министарства унутрашњих
послова Републике Србије,
Доц. др **Александар Ђорђевић**, помоћник команданта Жандармерије, Министарства
унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Божидар Оташевић**, начелник Одељења за развој људи и организације Министарства
унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Синиша Достих**, шеф Одсека за истраживачки рад и издавачку делатност, Одељења за
стручно образовање и обуку Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Жељко Нинчић**, начелник Одељења за посебне акције, интервентне јединице полиције,
одбрамбене припреме и састав помоћне полиције, Управа полиције, Министарства унутрашњих
послова Републике Србије,
Др **Владимир Урошевић**, послови сузбијања електронског криминала у Служби за борбу против
организованог криминала, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова
Републике Србије,
Др **Наташа Радосављевић-Стевановић**, Национални криминалистичко-технички центар
Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Владимир Шебек**, Служба за криминалистичко-обавештајне послове и прикривене иследнике
Одељење за криминалистичко-обавештајне послове, Управа криминалистичке полиције
Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенцић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1000 примерака

ШТАМПА: Занатска задруга „Универзал“ Чачак

Ул. Браће Глишића бр. 7

PDF верзија часописа доступна је на адресама:

<http://www.mup.gov.rs/>

<http://prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Никола Б. ПОПОВИЋ	5	„Заблуде“ о тероризму младобосанаца
Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ	24	Изазови идентитета у контексту терористичких напада „Париз 2015“

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Срђан ЂОРЂЕВИЋ Никола ИВКОВИЋ	67	Тероризам као негација демократије и напад на уставно уређење
Др Андриана ЈОВАНОВИЋ Проф. др Душица ПАВЛОВИЋ	83	Brain fingerprinting у судским споровима
Проф. др Жељко НИКАЧ Бранко ЛЕШТАНИН	104	Кратак осврт на новеле у Закону о полицији
Проф. др Иван ЈОКСИЋ	129	Малолетнички затвор у пенитенцијарној пракси
Др Жарко ЛЕКИЋ	146	Значај форензичког рачуноводства у расветљавању криминалних активности и решавању спорова између привредних субјеката
Мр Милош ТАКИЋ	167	Форензичко вештачење честица насталих након опалења ватреног оружја
Мр Едита ХАСКОВИЋ	185	Америчка обавјештајна заједница након краја Хладног рата: редефинирање приоритета
Мр Биљана ТОМИЋ Мирослав ЈАКШИЋ	206	Неки од видова међудржавне привредне сарадње – кључ за решење проблема преоптерећености српских затворских капацитета?

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

Nikola B. POPOVIĆ	5	“Misconceptions” about Terrorism of Young Bosnians
Prof. Saša MIJALKOVIĆ, PhD	24	Challengesto Identity in the Context of Terrorist Attack in Paris 2015

REVIEW PAPERS

Prof. Srđan ĐORĐEVIĆ, PhD Nikola IVKOVIĆ	67	Terrosim as a negation of democracy and an attack on the constitutional order
Andriana JOVANOVIĆ, PhD Prof. Dušica PAVLOVIĆ, PhD	83	Brain fingerprinting in litigation
Prof. Željko NIKAČ, PhD Branko LEŠTANIN	104	Brief review of novelties in the Serbian police law
Prof. Ivan JOKSIĆ, PhD	129	Imprisonment of juvenile offenders (legal framework and practical experience)
Žarko LEKIĆ, PhD	146	Significance of Forensic Accounting in Detecting Criminal Activities and Resolving Disputes between Economic Subjects
Miloš TAKIĆ, MA	167	Forensic expertise of gunshot residues
Edita HASKOVIĆ, MA	185	US Intelligence Community After the End of the Cold War: Redefined Priorities
Biljana TOMIĆ, MA Miroslav JAKŠIĆ	206	Some Forms of International Economic Cooperation as a Key to Resolving the Problem of Overcrowded Penitentiary Facilities in Serbia

Никола Б. ПОПОВИЋ*

Редовни члан Академије наука и умјетности Републике Српске

UDK – 94(497.6)“1914/1918” : 323.28

Оригинални научни рад

Примљен: 07.4.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

„Заблуде“ о тероризму младобосанаца

Апстракт: Политизација изучавања Првог светског рата огледа се у ненаучној, политички интонираној историографији, публицистици и јавном говору. Политички резон мотивисао је и медије да, уз своје комерцијалне интересе, афирмишу „ревизију“ историје Европског рата 1914. године. У том оквиру оптужују се Србија и Русија за организовање Сарајевског атентата, па им се, сходно томе, приписује и кривица за рат. Уз то, Млада Босна се оцртава као некаква терористичка организација, попут Ал Каиде.

У чланку се објашњава да Млада Босна није била никаква политичка организација, да је беспредметно писати о њеном тероризму, да је српска омладина у БиХ била изразито антиаустријски настројена, да су њоме владали национално-ослободилачки идеали: ослобођење и уједињење Срба, Јужних Словена, да је сарајевско убиство класичан пример тираноубиства „ради општег добра“, да је Млада Босна једноставно стање духа и идеала, који су сломом Аустроугарске остварени.

Кључне речи: Босна, Аустрија, ослобођење, тираноубиство, атентат, суд, политичко суђење, пропаст Аустрије.

Увод

Стогодишњици Првог светског рата (1914-2014) у европској јавности дат је велики публицитет. У томе су учествовале научне установе, универзитети, политичка удружења, ветеранске организације, медији (приметан ангажман телевизија), државне

* E-mail: nikola.popovic@mail.ru

администрације европских држава – некадашњих учесника рата. Утицај државне политике, политичке свести (код наводно независних интелектуалаца – тзв. историчара) био је веома изражен, као и настојање научника да се остане у оквиру историјске науке. Но, то је вечит, непремостиви судар који проистиче из природе бића и политике и науке. Научне установе су с разлогом обавештавале јавност о достигнућима историјске науке у протеклом времену. О томе је било речи и на међународним научним конференцијама у низу земаља, па и у Србији¹ и Републици Српској,² где су, следствено методологији историјске науке, преиспитивани досадашњи резултати. Разуме се, на научним скуповима саопштавани су и резултати најновијих истраживања и, на њиховој основи, нове интерпретације. Тај вид тзв. научног обележавања стогодишњег јубилеја Великог рата (савременици су звали Европски рат) у медијима је био скромно заступљен у поређењу са публицитетом који је дат књигама и мишљењима која су оквалификована као ревизија историографије. Афирмација „ревизије“, као и покушаји натурања нове историјске истине о Европском рату дело су одређене државне политике, политичке свести аутора, а не науке. Одмах ваља рећи да у свему овоме нема никакве оригиналности; све се сводило и своди на тзв. питање кривице, одговорности за почетак рата 1914. године. Чињеница јесте да је Немачка већ 3. августа 1914. године објавила своју *Белу књигу* у којој је сву одговорност за тек започети рат свалила на Србију и Русију. Ни онда ни сада није било доказа; била је то и остала произвољна оптужба. У тој оптужби стајало је да су Србија и Русија организовале атентат на Ф. Фердинанда, наследника аустријског цара, путем теро-

¹ Видети: *Срби и Први светски рат 1914-1918*. (2015). Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13-15. јуна 2014. године у Београду, Српска академија наука и уметности, Београд, стр. 712. Избор на енглеском: *The Serbs and the first World War 1914-1918*. (2015). Proceedings of the International Conference held at the Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade, June 13-15, стр. 475.

² Видети: *Први светски рат – узроци и последице*. (2014). Зборник радова поднетих на међународном научном скупу у Бања Луци 30 -31. маја, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, стр. 528.

Сарајевски атентат 1914. (2013). Ћоровићеви сусрети 2013. Међународни научни скуп историчара, Гацко 19-21. септембар, СПКД „Просвјета“, „Филип Вишњић“, Београд, друго издање.

ристичке организације *Млада Босна*, што је, наводно, присилило Аустроугарску на предузимање војне казнене операције против Србије. Из тога је следио једини закључак да је Сарајевски атентат (28. јун 1914) узрок рата (Гаџиновић Р., 2013:5-20). Сада се ова прича понавља, али са додатком да је *Млада Босна* била терористичка организација, попут панисламистичке, фундаменталистичке *Ал Каиде*.

Да ли је оваква квалификација проистекла из самосталног изучавања историје земље и људи (БиХ), посебно доба аустроугарске управе (1878-1914), економског стања (аграрно питање, индустријализација), политичког живота (националне странке, друштва), верског живота и конституисања нација?

Резултати изучавања наведених тема дали би основу да се упозна лице *Младе Босне*, а то подразумева да се утврди њена стварна физиономија, сазна њен политички програм, циљ и природа конкретне делатности. У храбром дефинисању *Младе Босне* можда су неки аутори заиста били у заблуди, што звучи наивно и невино (одатле и наводници у наслову), али пре ће бити да је надвладао политички резон, па и сензационализам – дело петпарачких медија, од чега се очекује политичка и материјална корист.

Сходно реченом, да би се одговарало на насловљену тему ваља представити политички *credo* младобосанаца, њихову организацију (*sic*), и политички циљ. На основу тога биће могуће просудити да ли се ради о заблудама, произвољностима, па и свесном фалсификовању.

У српској науци *Млада Босна* је темељно изучена. На првом месту ваља поменути непревазиђено дело В. Дедијера³, објављено и на енглеском језику, а у јубиларној 2014. години појавила се обимна информативна књига Р. Гаџиновића.⁴ До објављивања Дедијерове књиге публиковано је мноштво публицистичких текстова, сећања учесника догађаја, докумената, преписка младобосанаца,⁵ а посебно низ научних радова.

³ Видети: Дедијер, В., (1966). *Сарајево 1914*. Београд.

⁴ Видети: Гаџиновић, Р., (2014). *Млада Босна*, Београд.

⁵ Видети: *Млада Босна – писма и прилози*. (1954). За штампу припремио и обдио проф. Војислав Богићевић (Даље: Bogičević, Pisma).

Доминантно место заузимале су књиге Веселина Маслеше⁶ и Предрага Палавестре.⁷

Објављивање архивске и публицистичке грађе омогућава радозналим духовима да се самостално, без посредства научника (могуће и сугестије) обавесте о релевантним темама. Огроман допринос овој пракси („демократизовање“ изучавања) дали су удружени издавачи: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ Пале и Завод за уџбенике и наставна средства Источно Сарајево, публиковањем волуминозног двотомног дела на укупно 1778 страна (формат 24x17).⁸

Имајући све то у виду лако је закључити да постоји обимна изворна база⁹ на чијој основи се може реконструисати стање у БиХ почетком 20. века, тј. амбијент у коме су живели и деловали младобосанци.

Карактер *Младе Босне*

У историјској науци нема недоумица о карактеру *Младе Босне*, њеном политичком програму и о националној припадности, условно речено, њених чланова. Но, у разним написима у прошлости, а и у наше дане, могу се прочитати и у јавности чути квалификације *Младе Босне* као наводне политичке организације, па чак и покрета. До овога вероватно долази услед заблуда, недовољне изучености, олаке употребе термина (нпр. покрет) или, пак, политичке тенденциозности. Јер, под именом *Млада Босна* није постојала никаква организација, са организационом структуром, коју има политичка партија, политичка странка, удружење, друштво. Нису постојали одбори (месни, срески, окружни, обласни), није постојао руководећи одбор (главни, извршни), ни председник (ни генерални секретар). Није постојао писани програм, ни статут, није постојала канцеларија – секретаријат (регистратура). Нису постојали документи: резолуције, декларације, програми, леци.

⁶ Видети: Маслеша, В., (1945). *Млада Босна*, Београд.

⁷ Видети: Palavestra, П., (1965). *Književnost Mlade Bosne, 1-2*. Сарајево.

⁸ Видети: *Споменица Младе Босне 1914–2014*. (2014). Приредио проф. др Војислав Максимовић, Пале – Источно Сарајево (Даље: Споменица).

⁹ Видети: Обиман списак литературе и извора налази се у наведеним књигама Дедијера, Гаћиновића и *Споменици 1914-2014*.

В. Маслеша пише (пре 1941. год.) да „Млада Босна није била никаква јединствена организација, уколико се може назвати организацијом. Она је пре била неорганизовани, неповезани и хијерархијски неизграђен скуп читавог низа група и кружока, којима су биле заједничке неке основне црте“ (Маслеша, 1945:145). Те Маслешине „заједничке основне црте“ сливале су се у јединствен, недвосмислен, обједињавајући непријатељски став према Аустроугарској, али о томе касније.

За П. Палавестру (пре 1966. год.) „Млада Босна је била замршен, неиздиференциран и противречан покрет, који је ширењем и пропагирањем идеја националног и културног јединства настојао да окупи и обједини прогресивне снаге и да превлада многе социјалне, технолошке, политичке и моралне нескладе с којима се у своме раду сусрета“ (Палавестра, 2014:739). Дакле, Палавестра пише о „покрету“ не наводећи доказе о његовом постојању (одакле противречност), а испушта из вида једину меродавну чињеницу да тај његов „покрет“ има један политички циљ (идеал), коме је све (до сопственог живота) подређено, а за то је била потребна само лична одлука.

М. Екмечић (пре 1954. год.) пише да „омладински покрет није био никаква чврста организација. Њих је у цјелину и заједницу везао дух и осећај истог незадовољства, а не страначка стега које уопште није било“ (Екмечић, 2014:720-721). На другом месту Екмечић наводи: „Голобради ђаци су водили немиран живот у коме су два главна ослоња били књига и пушка, а стална интелектуална тражења створила су од тих малих људи велике прегаоце. У писмима и биљешкама које су оставили иза себе они расправљају о крупним политичким питањима, имају изграђен језик и јасно ми је све што желе постићи“ (Екмечић, 2014:720-721).

Сарајевски књижевник М. Марковић (пре 1954. год.) закључује следеће: „Ванредно зрела, дубоко социјална и напредна *Млада Босна* је пјеснички нараштај који је жарко осјећао за свој народ и за њ горио и готово сав сагорио“ (Марковић, 2014:456).¹⁰

¹⁰ У истом чланку стоји и следеће: „Млада Босна није била организација ни по форми ни по садржају [...] Младобосанци су уствари представљали велику заједницу душевно и духовно сродних и национално и друштвено свјесних људи, [...] сматрали су да прво треба извршити национално да би се тиме створили услови за следеће ослобођење, социјално, и за даљи прогрес.“

Књижевник Марковић каже да је *Млада Босна* „пјеснички нараштај“, што је неспорно, али она је пре свега *политички* нараштај. Та средњошколска омладина, по који студент, радник, била је расута по већим градовима, касабама, али били су у сталном контакту, сврстани у кружоке, у постојаном дружењу и разговорима. Изузетно много су читали. Били су трезвењаци, презирали су алкохол, вежбали су у халама и на теренима друштва „Соко“. Били су кочићевци, ценили су Ј. Скерлића, С. Пандуровића, епску поезију, изградили култ Б. Жерајића, омиљени су им били руски анархисти народњаци и словенофили, али читали су и западноевропске и немачке писце и научнике (Гијо, Кардучи, Диркхем, Надзон). Своја сазнања нису задржавали за себе, већ су ступали у бескрајне дискусије. У том формативном периоду достизања властите зрелости, у младалачкој нервози са знањима о националном (државном) уједињавању Немаца, а посебно Италијана, пекла их је политичка (државна) разједињеност српства (две државице, доминација Османског и Хабзбуршког царства) и колонијални статус Босне и Херцеговине.

Да ли је било нелогично од тих ђака тражити одређен теоријски идеолошки став и одговоре на кардинална питања нације, државе? Чини се да је В. Маслеша пренебрегнуо фактично стање у БиХ и могући домет младобосанаца. Он и закључује: „Без организације, без јединственог програма, без чврсто изграђене политичке линије, *Млада Босна* била је и без једног одређенијег теоријског става. Њене идеолошке основе, мешавина разних идеолошких струјања, нису прошле кроз једно теоријско чистиште, нису биле подвргнуте једној критичкој теоријској анализи. Неколико чланака Владимира Гаћиновића, скоро једини озбиљнији писани документи *Младе Босне* о њој самој, више су позиви на активност и борбу, апели на националну свест и традиционални револуционарни морал, него теоријски покушаји сагледавања друштвене проблематике Босне и Херцеговине и политичких задатака једног авангардног покрета какав је требало да буде *Млада Босна*“ (Маслеша, 1945:160).

Цитирани текст је неспоран до последња два реда, који су производи ауторове политичке свести. В. Маслеша, врхунски партијски (КПЈ) интелектуалац, идеолошку догму да КП треба да буде авангарда (комунисти су људи посебног кова) радничког ре-

волуционарног покрета пројигира и на *Младу Босну* (требало да буде), видећи је као авангардни покрет. На историчару није да пише шта би „требало“, већ шта је било. Надаље, В. Маслеша с разлогом пише да су младобосанци водили дискусије и разговоре „и о питањима која спадају у теоријску проблематику, али од савим општих разговора и понеких наслућивања није се ишло даље“ (Маслеша, 1945:161). Указујући на тешкоће реконструисања, дискусија цео проблем своди на два питања: „Ситан рад или револуционарни рад (чији им смисао и садржина није била јасна) и проблем етапног решавања – прво национално, па онда социјално ослобођење, односно прво национална, па онда социјална револуција“ (Маслеша, 1945:161). Чини се да се овде чује Масарикова стратегија: *ситан рад*, што су српски и југословенски јавни радници звали: *приватна иницијатива у националном раду*, а када је реч о револуцији да одзвања бољшевичко-мењшевички спор о етапама револуције.

Можда је преамбициозно или нелогично писати о политичком програму *Младе Босне* ако се зна да она као организовани политички субјект (партија, покрет) није постојала. Али, уз позив на изворе и фактично стање, може се говорити о политичким схватањима младобосанаца, што је у историографији добрим делом с успехом и урађено. Но, нове интерпретације и изворне новине су увек пожељне. Реч је о Петру Кочићу у контексту *Младе Босне*.

Одавно се зна да је П. Кочић 1907. године први употребио кованицу *Млада Босна*, по угледу на *Младу Италију*, желећи да означи младу генерацију као носиоца националног ослобођења. Такође, често се наводи да су Богдан Жерајић и Владимир Гаћиновић били под Кочићевим утицајем, да су били његови ђаци. А ђак Петар Кочић пише оцу Герасиму: „За првих година свога гимназијског образовања у Сарајеву, нарочито у IV разреду, био сам често изазиван од извесних професора који су безобзирно вређали оно што је мени најсветије било, јест и биће, док сам жив. Та моја светиња јесте: на првом месту ослобођење моје домовине и уједињење раскомаданог српства.“¹¹

¹¹ Видети: Писмо Петра Кочића, уч. VII разр. I беогр. гим. Београд 15. IV 1898 – Герасиму Кочићу у Гомионицу. У: Петар Кочић, (2002). *Сабрана дела, III*, Бањалука – Београд, стр. 133. Цитирано и у: Никола Б. Поповић, *Кочићево*

Зар ово није политички програм у две речи: ослобођење – уједињење. Програм за цео живот, за који се и живот давао на европским фронтима (1914-1918) (Поповић, 2015:4-9). Зар за ову Кочићеву „светињу“ нису знали његови ђаци. Неспорно и неспорено је да је та „светиња“ била светиња целог нараштаја. Можда може неки малициозни, недовољно обавештени ум да Кочићево поимање доживотног политичког идеала означити као егзалтирану изјаву једног уметника који не може да хладнокрвно беседи.

Али и В. Маслеша, који је далеко од родољубивих фраза, национализма, националистичких претеривања, морао је, истина некако узгред, да се одреди према српском националном идеалу. Он каже да „одговорност за рат лежи искључиво на онима који су ту борбу за Босну водили, а не на Младој Босни која је хтела да Босна и Херцеговина буде слободна и независна и неvezана за чији империјалистички интерес“ (Курзив НБП) (Маслеша, 1945:37).

В. Маслеша никако у први план не ставља српски национални идеал онако како га је Кочић формулисао. Он (В. М.) доста простора посвећује несагласностима између младобосанаца и старије генерације, грађанства, интелигенције организоване у странку (Српска народна организација од 1907); објашњавајући, условно речено сукоб!, он се удаљава од суштине свога доба, од императива који поставља историја. Тако пише да је „одвајање, мање или више оштро, од тадашње водеће српске политике, осећање потребе за једном одлучнијом, смелијом и енергичнијом акцијом, која је названа и револуционарном, иако многим од тих група и кружока није било јасно шта то треба заправо да буде, и шта је то револуционарна акција уопште. Друга је била негирање Аустрије, негирање сваке политике која се из ма каквих разлога ставља у „оквире монархије““ (Маслеша, 1945:145).

Младобосанско негирање Аустрије преведено на прецизнији језик значило је ликвидирање Аустрије, што је виђено као претпоставка сваке даље радње. То је максима сваког националног револуционара кондезована у већ спомињаној формули: прво национална, па социјална револуција. Дакле, радило се о поставци

поимање националне идеје. У: Бесједи о Кочићу, (2005). изговорене на Свечаној академији у оквиру Кочићевог збора, Бански двор, Бања Лука, 1976-2005. Приредила: Ружица Шукало, Бања Лука, стр. 195.

која се односила на целу нацију. Социјални теоретичар и будући револуционар (Б. М.) то превиђа када каже „да Млада Босна није била социјални и политички израз поробљеног српског сељака у Босни и Херцеговини. Она исто тако није била ни политички израз радништва, ни грађанства. Од интелигенције, као међукласе, која је као таква желела да преузме вођство српске босанске политике и да оствари јединство, она се исто тако одвојила [...] Њена политичка делатност била је у првом реду уперена против Аустрије, али она није заборављала ни своју сопствену чаршију“ (Маслеша, 1945:166).

Класни приступ није примерен ни природи ни политичким убеђењима младобосанаца, јер њих није интересовао парцијални интерес већ општенационални, како и сам В. Маслеша каже да је њихова „делатност била уперена у првом реду против Аустрије.“ Дакле, произлази да класни приступ онемогућава поимање националнореволуционарног као универзалног.

Младобосанци Димитрије Митриновић, Владимир Гаћиновић, Перо Слијепчевић, Милош Видаковић, Боривоје Јевтић и др. оставили су иза себе мноштво, условно названо, програмских текстова на основу којих се може сазнати њихов политички *credo*. Тако Д. Митриновић 1908. године стање у Босни види само у црној боји, али и каже шта ваља радити: „Јер ми Срби имамо толико много националних (некласних) брига, толико смо притијешњени са неколико страна, толико заостали у култури, да морамо на свим пољима националног рада да радимо најинтензивније и најупорније, свестрано и систематски, да се јачамо колико у погледу материјалне и духовне културе, толико и у погледу политичком и националном“ (Митриновић, 2014:124).

Заокупљеност нацијом као целином види се код В. Гаћиновића када каже: „Млади босански покрет за обнову земље мора се темељити на дубокој, огромној љубави према народу и великој творачкој вери у самог себе. Никаква сила не сме ту љубав угасити и никаква невоља ту веру пољуљати“ (Гаћиновић, 2014:114).

Године 1910. под утиском Жерајићеве жртве В. Гаћиновић пише (*Онима који долазе* – наслов чланка): „Ми, најмлађи морамо почети стварати нову историју [...] Ми морамо повести смртоносни рат против песимизма, малодушности и клонулости, ми гласници нових генерација и нових људи“ (Максимовић, 2014:115-

117). В. Гаћиновић је био дубоко свестан свог песимизма, као и општег, али супротстављао му је и своју визију. Тако 1911. године пише: „Младо српско поколење корача са обореним заставама. После очева који су у вјерској екстази направили велике покушаје за нови живот, унели у своју борбу сва срца и све страсти, велику славенску наивност и српску сентименталност [...] генерација младих Срба долази у разбијеним редовима, разваљена“ (Гаћиновић, 2014:119). После ових редова долази оптимизам, вера у будућност: „Они ће бити нова Српска Плејада, крила наших снова, велико стихијско буђење српске савести, [...] они ће поравнати урвине које смо ми направили, [...] они ће донети ново царство слободе и човека, спасит српску душу од распада и порока (Гаћиновић, 2014:119).

Циљ Младе Босне

У историографији се с разлогом пише да су младобосанци били под утицајем разних социјалних, анархистичких, социјалдемократских учења, али им се не може пребацити незнање или непоимање природе национализма. Тако Боривоје Јевтић дефинише: „Национализам је отворено, широко и симпатично осећање дужности према својој нацији и испуњавање дужности [...] Он се, као и све на свету, постепеним васпитањем развија. Он није осећање којим се може свако поносити које се према приликама може угасити. Он прожима цео човеков живот, и као какав непрестано будни пратилац опомиње га на дужност и одговорност“ (Јевтић, 2014:153). На другом месту исти Б. Јевтић описује и прецизира задатак: „Велике победе балканских савезника учиниле су да наш национализам у овом оквиру добије стварно значење и да наш национални живот потече правом колотечином. Сумњати данас је излишно и смешно, као што је пре за неког било веровати. Радити за нацију, жртвовати се за нацију, данас једино може да чини смишао неком животу“ (Јевтић, 2014:158).

Д. Митриновић 1910. године представљајући лист *Зору* каже да ће њена „морална потпора“ бити „сви пријатељи напредне српске омладине, пријатељи српске народне мисли радикалне демократије и југословенске идеје“ (Митриновић, 2014:156).

Надаље, Митриновић наглашава да је циљ *Зоре* истина о српско-хрватском националном јединству [...], да она (*Зора*)

„ничим не жели повриједити хрватско национално осјећање. Она ће радити исправно и у границама могућности: сматрајући Србе и Хрвате једним истим народом са два имена“ (Митриновић, 2014:156).

Поводом појаве београдског листа *Пијемонт* Митриновић пише: „У спољној политици „Пијемонт“ има једну најближу идеју, и то је идентичност наше нације са нашом државом: идеја те идентичности не искључује идеју југословенску која је последњи и највећи идеал. Уједињење Срба немогуће је без уједињења Југословена“ (Митриновић, 2014:134).

Историчарима, а и свим радозналим духовима, на располагању је мноштво извора који говоре о поимању југословенске идеје (југословенства) код младобосанаца. Такође постоје и оригинални извори о покушајима стварања већих организационих тела од тројки, кружока чији је програм био југословенски. Тако је сачувана *Прва редакција општег програма за омладински клуб Народно уједињење*. Идејна база клуба (тако је названа) овако је представљена: „Темељна и централна задаћа клуба јесте *пропаганда филозофије национализма* [курзив у ориг.] уопште, уз нарочиту *пропаганду радикално демократских политичких доктрина* [курзив у ориг.]: све то у сврху да би се оснажила српско-хрватска национална душа [...] „Народно уједињење“ сматра да је *уједињење српско-хрватског народа, заједно са народом словеначким* [курзив у ориг.] изнад свих диспозиција интернационалних и историјских.“ У одељку под насловом: Политичка схватања клуба стоји: „1) Идеја српско-хрватског народног јединства у смислу етнопсихичког факта да су Хрвати и Срби један двоимени народ јесте полазна тачка за *идеју српско-хрватског уједињења* [курзив у ориг.] у смислу идентификације националних организама српско хрватских [...] 3) Централна националистичка догма *клуба јесте идеја да је једна национална култура немогућа без националног друштва, а национално друштво немогуће је без националне државе* [курзив у ориг.]. Клуб је увјерења, у данашњем стању југословенске, српско-хрватске и српске децентрализације и анационалности државног и друштвеног и духовног живота националног немогуће створити један моћан национални организам српско-хрватско-словеначки [...]. 5) [...] *Тежаште националне борбе српско-хрватско-словеначке треба и мора да буде изван парламента у*

јачању националне свијести, националне снаге и воље, да се извршује национална самоодбрана: радом, трпљењем, жртвовањем [курзив у ориг.]“ (Богићевић, 1954:297-300).

У цитираном програму нема експлицитног позива на рушење Аустроугарске, што је разумљиво, јер би тиме само себи написали оптужницу за велеиздају и налог за хапшење.

В. Дедијер у већ помињаном делу, у десетој глави (293-394), изузетно документовано описује *Младу Босну*, порекло њених припадника, њихово образовање, учење, формирање не само политичких схватања, контактирање са вршњацима и истомишљеницима у Далмацији, Хрватској, Словенији, Србији, Бечу, а доста простора посвећује В. Гађиновићу и његовим сусретима са руским револуционарима, па и Л. Троцким.

У преамбули ове главе В. Дедијер каже да *Млада Босна* „није била јединствена, централизована и оформљена организација с писаним програмом. Младобосанци су били део спонтаног револуционарног покрета међу јужнословенском омладином, како у границама Аустроугарске, нарочито у Хрватској, Далмацији и Словенији, тако и у Србији, Црној Гори, па чак и међу јужнословенским иселјеницима у Америци. Све разноврсне групе уједињавао је заједнички циљ: револуционарно уништење Хабсбуршке Монархије“ (Дедијер, 1966:293).

Дакле, следи да је политички циљ *Младе Босне* „револуционарно уништење“ Аустроугарске, што јесте темељна програмска поставка која наткриљује парцијалне циљеве. Но, В. Дедијер, и сам социјални револуционар, као и В. Маслеша, избегава да да примат националној револуцији када пише: „Да ли су младобосанци намеравали да дају првенство националном или социјалном проблему, да ли су сматрали да се треба најпре национално ослободити па тек потом прећи на решавање социјалних проблема, то питање још изазива размимоилажења межу историчарима“ (Дедијер, 1966:293). Не наводи имена историчара.

У истражном поступку и на суђењу младобосанци, завереници и два атентатора дали су исказе и одговоре чија садржина може да употпуни сазнања о њиховим политичким убеђењима и крајњем циљу. В. Дедијер је, пошто је анализирао тај изворни материјал, констатовао: „Сви првооптужени истакли су да им је циљ био револуционарно уништење Аустроугарске и ослобођење Ју-

жних Словена.“ Г. Принцип је изјавио да је из „националистичких осјећања“ желео да изврши атентат, а Т. Грабеж да га је руководило „само национално осјећање“ (Дедијер, 1966:595). А пред истражним судијом (15. августа) Г. Принцип је изјавио: „Политичко уједињење Југословена увек ми је лебдило пред очима и то је била моја основна мисао. За то је било потребно да се Југословени ослободе пре свега Шваба и Аустрије [...], то и све остало побудило ме је да извршим атентат на престолонаследника, јер сам њега по његовој дјелатности сматрао веома опасним за Југословене“ (Дедијер, 1966:568).

Н. Чабриновић је на питање судије да ли је националиста, потврдно одговорио, а потом у продуженом разговору казао да му је „идеал био једна југословенска република, уопће словенска република“ (Богићевић, 1954:148-449).

Како схватити исказе атентатора у судском процесу? Колико се може веровати у њихову искреност? Те загонетке стајале су пред судијама, историчарима и свим читаоцима записника са суђења. Да ли су искази (одговори) атентатора извирали из њиховог искреног политичког убеђења, јасне филозофије живота, посебне психолошке, личне ситуације, сврсисходности, планираног чина, да ли су помишљали на олакшавајуће или отежавајуће околности? Једном речју, да ли су својим одговорима „водили политику.“? При свему овоме не може се пренебрегнути чињеница да су атентатори већ својом чврстом одлуком (доказали су је Принцип и Чабриновић) о атентату раскрестили са самим собом, свесни да извршен атентат одводи у властиту смрт. Зар оваква одлука може произвести лагање? Сумњам.

Када је судија упитао Принципа мисли ли он да се Југословени имају ујединити под Аустријом, овај је хитро одговорио: „Боже сачувај“ (Богићевић, 1954:148-449). Иначе, пре овог одговора Принцип је рекао судији „да је Аустрија зло у нашем народу, као што фактично и јест и да није потребна“ (Богићевић, 1954:148-449). За себе је рекао: „Ја сам националиста југословенски и тежим за уједињењем Југословена у коју било државну форму, да се ослободе од Аустрије“ (Богићевић, 1954:148-449).

Цвјетко Поповић је судији одговорио: „Ми смо вјеровали у политичко јединство свих Југословена да мора доћи, али да је то ствар далеке будућности и ми то никако дочекати нећемо, него да

морамо да радимо што више на зближењу Срба и Хрвата, на културном подизању, јер смо најслабији на културном и просвјетном пољу“ (Богићевић, 1954:148-449).

Млада Босна је била српска ствар. При овоме се не мисли само на националну припадност младобосанаца. Но, то отвара и питања њиховог познавања историје Босне, порекла становништва, процеса исламизације (завршена, када?) и кроатизације (у току). Последица ова два процеса била је подељеност по вероисповести, што је умногоме одређивало политичку и сваку другу делатност њихових припадника. Аустроугарска је уважавала верску подељеност, те је попис становништва БиХ (57.027 км²) извршила сходно тој реалности.

Први попис обављен је 1879. године. Резултат попис је био:

- православни 496.485 (42,88%);
- муслимани 448.613 (38,73%);
- католици 209.391 (18,08%);
- Јевреји 3.426 (0,29%);
- остали 249 (0,02%).

Четврти попис извршен је 1910. године.¹² Резултат је био следећи:

- православни 825.418 (43,49%);
- муслимани 612.137 (32,25%);
- католици 434.061 (22,87%);
- Јевреји 11.868 (0,62%);
- остали 14.560 (0,77%).

Уважавање поделе становништва по вери од стране аустријских власти није било последица начела верске толеранције, већ политичког резона; то стање је било немогуће изменити, а законмерно у први план извирало је национално питање, како у целој Хабзбуршкој Монархији, тако и у БиХ. Аустријској науци и политици било је савршено јасно да код православних у Босни живи изразита српска национална свест, што се опајало и код дела муслиманског млађег нараштаја. Кочићева *Отаџбина* (год. I, бр. 1 од 28. јуна 1907) ништа није крила: „Исповедајући своје дубоко уве-

¹² Подаци о пописима из 1879. и 1910. године у: *Историја Савеза комуниста Босне и Херцеговине*, (1990). Сарајево, књ. 1, стр. 18-19.

ређе да су Босна и Херцеговина по своје националне обилежје српске земље, ипак нећемо никоме наметати српско име.“ На другом месту *Отаџбина* (год. II, бр. 8 од 12. марта 1908, чланак „Барут мирише“) доноси: „Прије окупације није се знало у Босни и Херцеговини за народ Хрвати, данас је цијела државна управа налегла на ту народност. Помоћу ње се одржава. И она јој је десна рука у извођењу паклених намјера. Наш народ не смије то мирно сносити.“

Ако је *Отаџбина* била у праву, онда постаје јасно зашто католика – Хрвата није било међу младобосанцима. Истина, у ширем кругу био је Иво Андрић, а међу завереницима и на суђењу једини Хрват био је Иво Крањчевић, Принципов школски друг.

Ако се преко југословенске димензије политичког програма Младе Босне жели оцртати њен југословенски карактер, онда се прелази на терен политике. В. Маслеша о томе каже следеће: „*Млада Босна* је била у почецима свога рађања српска. Владимир Гађиновић почиње свој чланак „*Млада Босна*“ речима: „Босна је стара српска земља. По својој психологији, култури, целом животу. Тек касније је она прешла на југословенске позиције, али никада није могла да пређе потпуно преко тезе о Босни као српској земљи, како је један део (врло мали) хрватске омладине приступио Младој Босни и био југословенски оријентисан“ (Маслеша, 1945:156).

У наставку В. Маслеша југословенизирање *Младе Босне* критикује овим речима: „Интересантно је да многи писци који су после рата остали на тзв. југословенској линији говорећи о Младој Босни нарочито подвлаче учешће Хрвата у њој, набрајајући и именујући све личности које су узеле ма каквог удела у њеном раду. Већ само ово претерано наглашавање је симптоматично и значи да се тиме жели утврдити „југословенска“ структура Младе Босне, коју ова стварно није имала“ (Маслеша, 1945:156).

Да ли „југословенској структури“ *Младе Босне* доприноси чињеница да су неки припадници били и људи који су носили муслиманска имена и презимена? Да знамо њихово национално опредељење, тј. националну свест која не би била српска, онда би помињана „југословенска структура“ била ојачана. У том случају могла би се и употребити помодна синтагма о мултиетничности *Младе Босне*.

Муслимани и католици у БиХ знали су своје етничко порекло, а често и време када су њихови преци прихватили ислам, односно римокатолицизам. У процесима исламизације и кроатизације (са католицизмом су постајали Хрвати) прихватили су нову веру, али задржали су језик, језик родитеља и прародитеља својих, који јесте српски (штокавско наречје). А језик је народ, не догма, већ резултат науке. Разуме се, све изнето било је познато и младобосанцима (ту је корен и Андрићевом изјашњавању да припада српској нацији и српској књижевности), који су носили муслиманска имена, а декларисали су се као Срби: Мустафа Голубић, Мухамед Мехмедбашић (предак му је био Надаждин), Садулах Никшић, Хамдија Никшић, Мехмед Звоно, Ђулага Буковац, добровољац у српској војсци у Првом балканском рату, родом из Љубушког, изјашњавао се за Хрвата. Смаилага Ђемаловић био је власник и уредник (заједно са Ђорђем Пејановићем и Боривојем Јевтићем) листа „Српска омладина“ у Сарајеву.

В. Дедијер у наведеном делу (стр. 52), објашњавајући своје методолошке премисе, каже и следеће: „Уколико човек није свестан односа између друштвено-политичке ситуације у Босни и Херцеговини и спољних утицаја, не може објективно изводити закључак о томе зашто је Принцип убио надвојводу Фрању Фердинанда“. Иначе, овим редовима претходи списак атентата у свету, који је аутор насловио: „Хронолошки преглед значајнијих политичких убистава од 1792. до 1914. године“ (Дедијер, 1966:40-41). Наведена су 92 извршена атентата класификована као:

- политичка убиства из личних разлога;
- дела људи који пате од неке друштвене болести;
- убиство тиранина;
- политички атентати као израз побуне против националног и колонијалног угњетавања;
- династичка убиства или „дворске револуције“ (Дедијер, 1966:42-46).

Имајући у виду понуђену категоризацију или типологију атентата, сарајевско убиство је класичан пример тираноубиства „ради општег добра“.

Дакле, из свега изнетог може се закључити да 1) *Млада Босна* није била никаква политичка организација, те се сходно томе не може говорити ни о каквој њеној делатности терористичког

типа, које једноставно није ни било; 2) да је српска омладина у Босни и Херцеговини била изразито антиаустријски настројена, јер је у тој држави видела само силу – препреку ослобођења Срба, а затим и свим Јужних Словена; 3) да се под појмом *Млада Босна* ради о *стању духа*.

На крају, поставља се неминовно и релевантно питање: како су младобосанци прошли на суду времена? Одговор је јасан: они су сасвим разумели суштину свога доба које је од њих тражило политички – националноослободилачки ангажман и жртву.

Сломом Аустроугарске њихови су идеали остварени, њихов програм је био испуњен, чиме све замерке постају беспредметне.

Литература

1. Богићевић, В., (приређивач) (1954). *Млада Босна – писма и прилози*, Сарајево.
2. Гађиновић, В., (2014). *Млада Босна*. У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 114.
3. Гађиновић, В., (2014). *Крик очајника*. У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 119.
4. Гађиновић, Р., (2014). *Млада Босна*, Београд.
5. Гађиновић Р., (2013), *Млада Босна и Сарајевски атентат, Безбедност*, 54(3): 5-20
6. Дедијер, В., (1966). *Сарајево 1914*, Београд.
7. Екмечић, М., (2014). „*Млада Босна“ и Сарајевски атентат*, У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица, књига II*, Пале – Источно Сарајево, стр. 720-721.
8. Јевтић, Б., (2014). *Нове генерације*, У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 153.
9. Јевтић, Б., (2014). *Идеје и дела*, У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 158.
10. Кочић, П., (2002). *Сабрана дела, III*, Бањалука – Београд.

11. Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I + II, Пале – Источно Сарајево.
12. Митриновић, Д., (2014). *Демократизација науке и философије*, У: Максимовић, В., (приређивач). *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 124.
13. Митриновић, Д., (2014). *Пред радом*, У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 126.
14. Митриновић, Д., (2014), *Пред новом журналистиком*, У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига I, Пале – Источно Сарајево, стр. 134.
15. Марковић, М., (2014), *Покретачке снаге „Младе Босне“*, У: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига II, Пале – Источно Сарајево, стр. 456.
16. Маслеша, В., (1945). *Млада Босна*, Београд.
17. Палавестра, П., (1965). *Књижевност Младе Босне*, 1-2, Сарајево.
18. Палавестра, П., (2014). *Књижевни нараштај Младе Босне*, у: Максимовић, В., (приређивач), *Споменица Младе Босне 1914-2014*, књига II, Пале – Источно Сарајево, стр. 739.
19. Поповић, Н. Б., (2005). *Кочићево поимање националне идеје*, У: Шукало, Р., (приређивач), *Бесједе о Кочићу*, Кочићев збор, Бања Лука, стр. 195.
20. Поповић, Н. Б., (2015). *Дух Младе Босне на европским фронтovima*, *Жрнов – часопис за културу, науку и уметност*, година II, бр. 2, стр 4-9.
21. *Први свјетски рат – узроци и посљедице*. (2014). Зборник радова са међународног научног скупа у Бања Луци 30-31. маја, Академија наука и уметности Републике Српске, Бања Лука.
22. *Сарајевски атентат 1914*. (2014). Ћоровићеви сусрети 2013. године. Међународни научни скуп историчара (Гацко, 19-21. септембар 2013), СПКД „Просвјета“, „Филип Вишњић“, Београд, друго издање.
23. *Срби и Први светски рат 1914-1918*. (2015). Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13-15. јуна 2014. у Београду, Српска академија наука и уметности,

Београд, стр. 712. Избор на енглеском: *The Serbs and the first World War 1914-1918*. Proceedings of the International Conference held at the Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade, June 13-15.

“Misconceptions” about Terrorism of Young Bosnians

Abstract: The politicization of the study of the First World War is noticeable in the non-scientific, politically directed and intoned historiography, journalism and public speaking. Politically motivated reasoning, in addition to their commercial interests, has motivated media to promote the "revision" of the history of the European War in 1914. In this context Serbia and Russia were accused of organizing the Sarajevo assassination (28/6/1914) and therefore attributed the responsibility for the war. In addition, Young Bosnia was featured as a terrorist organization, such as Al Qaeda.

The article explains that Young Bosnia was not a political organization or movement, and that it is pointless to write about terrorism. Serbian youth in Bosnia and Herzegovina was extremely anti-Austrian-minded. Their ideals were focused on national liberation: liberation and unification of Serbs, South Slavs, for which Austria-Hungary was an obstacle. Sarajevo assassination was a classic example of tyrannicide "for the common good." Young Bosnia was just a state of mind - ideals that were realized with the collapse of the Austria-Hungary.

Keywords: *Bosnia, Austria, liberation, tyrannicide, assassination, court, political trial, demise of Austria.*

Проф. др *Саша МИЈАЛКОВИЋ**
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK - 323.28 (443.611)::28

323.28 : 347.172::28

Оригинални научни рад

Примљен: 18.02.2016.

Ревизија: 22.5.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Изазови идентитета у контексту терористичких напада „Париз 2015“

Анстракт: Незапамћени талас избеглица које су тражиле уточниште у Европи током 2015. године, а које су највећим делом муслимани, код појединих Европљана појачао је већ постојеће доживљавање имиграције као претње личном запослењу, животном стандарду, социјалној држави и националној економији, али и као угрожавање сопственог (личног и колективног) – европског и хришћанског идентитета. Такве околности погодују развоју расизма и ксенофобије код домицилног становништва, али доводе и до реакције имиграната којима међународно право гарантује извесна права, слободе и заштиту. Истовремено, исламистичке терористичке организације злоупотребљавају негативну реакцију Европљана на мигрантску кризу као изговор за вршење терористичких напада, иако су напади заправо одмазда за ангажовање НАТО снага у бомбардовању Авганистана, Ирака и Сирије, а пре свега тзв. Исламске државе, односно вид борбе против културо-

* sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Рад је резултат два научно-истраживачка пројекта Криминалистичко-полицијске академије у Београду под називом: *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција* (финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), за период 2011-2015, руководилац пројекта проф. др Саша Мијалковић) и *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији* (за период 2015-2019), руководилац пројекта проф. др Дане Субошић.

лошке доминације и утицаја глобалног Запада на исламски свет и „пут“ стварања исламских држава. Један од таквих мучких терористичких напада догодио се у Паризу крајем 2015. године. То је додатно подгрејало тензије које су, генерално, засноване на различитости идентитета муслимана с једне и националиста – екстремних десничара, а посебно неонациста – тобожњих „чува-ра хришћанства и Европе“, с друге стране. С тим у вези, у раду је учињен осврт на политизовање и злоупотребу ислама (иначе веома мирољубиве и толерантне религије) у терористичке сврхе, због чега су неоправдано стигматизовани сви муслимани, као и на реакцију Европљана.

Кључне речи: етницитет, религија, идентитет, „мигрантска криза 2015“, тероризам, људска безбедност, национална безбедност, европска безбедност, Париз, Европа.

Увод

Свет је мултикултуралан, што је последица постојања бројних друштвених група које имају својствена (етничка, верска, расна, географска, сексуална, политичка итд.) обележја – идентитете.¹ Из аспекта овог рада, значајни су *етнички идентитет* („осећај и ознака припадности етничкој групи“ (Хараламбос, Холборн, 2002:223, 273)) и *верски идентитет* (по аналогiji, то су осећај и ознака припадности верској групи и/или слеђење и практиковање конкретне верске доктрине).

Етнички и верски идентитети су од пресудног значаја за безбедност друштва: оно што је за државу суверенитет, то је за друштво идентитет: „кад изгуби суверенитет, држава је нестала, а кад изгуби идентитет, друштво није преживело“ (Weaver, 2003:366, 368). Овде нестанак групе не подразумева уједно и физичко истребљивање њених припадни-

¹ „Идентитет је свесни или несвесни доживљај суштинске самоистоветности и континуитета *властитог ја* током дужег времена, без обзира на његове мене у различитим периодима и околностима. *Осећање личног идентитета* засновано је на два истовремена запажања: запажања самоистоветности и непрекидности човековог постојања у времену и простору и опажања чињенице да други људи то запажају и признају. Различити субјекти могу да буду идентични уколико имају једнаке одређујуће особине. Идентитет се развија и подложан је променама“ (Требејшанин, 2001:179, 226-227).

ка; у најмању руку, реч је о немогућности препознавања конкретног колектива који је имао својствена идентификациона обележја.²

Сукоби између носилаца различитих идентитета најчешће настају због нетолеранције према доминирајућим (често непомирљивим) различитостима у њиховим идентитетима, па испољавање идентитета једне групе ствара осећај угрожености код припадника других група. Такав осећај, иако неретко неоправдан, рађа конфликте и нова угрожавања. Последице тога су: *угрожавање идентитета* (нпр., ускраћивање права на слободу вероисповести, на вршење верских обреда и ритуала, на истицање националних и етничких симбола итд.); *угрожавање манифестације идентитета* (нпр., рушење верских и културних објеката и историјских споменика, онемогућавање њихове изградње, уништавање гробаља, библиотека, музеја итд.); *односно угрожавање појединаца и колектива због њиховог идентитета* (нпр., дискриминација, физичко насиље, тероризам или рат против припадника друге етничке или верске групе, геноцид, етничко чишћење, урбацид, насилна асимилација групе итд.) (Мијалковић, 2015а:17).

Тешко је схватити, још теже објаснити то да је човечанство, иако на врхунцу технолошког развоја и глобализације у којој би, према логици ствари, групни идентитети требало да слабе на рачун „припадања глобалном селу“, још увек оптерећено проблемима који проистичу из тензија између различитих националних, етничких и верских група. Ови проблеми су, нажалост, и у Европи све бројнији и већи.

Наиме, после II светског рата, Европа је постала одредиште многих из земаља глобалног Истока. Даље, либерализацијом миграционе политике у контексту евроинтеграција омогућене су масовне миграције ка земљама Европске уније, првенствено ка онима са „јаким економијама“. Истовремено, последњих година појачани су конфликти на територијама држава централне Евроазије (Авганистан, Ирак, Сирија), што је подстакло масовне миграције, опет у правцу Европе. Велики део ових миграната је исламске вероисповести.

Незапамћени талас (наводних) избеглица који (наводно) траже уточиште у Европи током 2015. године је код појединих

² На пример, насилном етничком и верском асимилацијом нестаје једна друштвена група, а њени припадници настављају да живе као неко други, у оквиру других (етничких, верских) колектива.

Европљана појачао већ постојеће доживљавање имиграције као претње личном запослењу, животном стандарду, социјалној држави и националној економији, али и као угрожавање сопственог (личног и колективног) – *европског и хришћанског идентитета*. У таквим околностима долази до бујања расизма и ксенофобије код домицилног становништва, али и до реакције имиграната којима међународно право гарантује извесна права, слободе и заштиту. Истовремено, терористичке организације које воде оружане сукобе на подручју централне Евроазије злоупотребљавају негативну реакцију Европљана на мигрантску кризу и користе је као повод (изговор) за вршење терористичких напада, иако је то заправо одмазда за ангажовање НАТО снага у бомбардовању Авганистана, Ирака и Сирије, односно тзв. *Исламске државе*.

Један од таквих мучких терористичких напада³ догодио се у Паризу (предграђе Сен Дени) 13. новембра 2015. године (тзв. *париски црни петак 13.*; *француски 11. септембар*), када је убијено 129 људи, њих око 350 повређено и причињена знатна материјална штета. Заправо, реч је о више синхронизованих терористичких напада на шест локација (национални стадион *Stad de France*, концертна дворана *Bataclan* и угоститељски објекти). Извршиоци терористичких напада су били радикални исламисти који су махом живели у Европи (Француска, Белгија), а било је и терориста са пасошима Сирије. Утврђено је да су терористи пре овог догађаја боравили у Сирији, Пакистану и Ираку, где су учествовали у терористичким акцијама. *Исламска држава* је преузела одговорност за нападе и изјавила да су они „одмазда за Сирију“.⁴

Непуну годину пре овог напада, радикални исламисти (браћа Саид и Шериф Куачија) су извели терористички напад на редакцију сатиричног часописа *Charlie Hebdo* и на јеврејску продавницу (такође у Паризу), када је страдало 12 цивила и један полицајац, а 2012. године један радикални исламиста (Мохамед

³ О актуелним дилемама одређења и о вишеструким стандардима у третирању појма тероризам види: Петровић, 2014:23-40.

⁴ Након што је ИСИЛ и јавно преузео одговорност за терористичке нападе у Паризу, француски главни тужилац Francois Molins је за медије изјавио да је утврђено да су нападачи на концертну дворану Bataclan спомињали Сирију и Ирак.

Меро) је у Монтоблану и Тулузу убио седморо француских војника и Јевреја. На годишњицу напада на редакцију *Charlie Hebdo* 2016. године извршен је још један терористички напад, срећом – без жртава.

Ови напади су очигледно одлично и детаљно испланирани и засновани на обавештајним сазнањима терористичких организација (в. Мијалковић, 2010:101-114; Мијалковић, 2011,74-92). То је допринело да страх од „исламистичког тероризма“ постане већи и прети да прерасте у озбиљнији и трајнији конфликт. Порасту тог страха свакако доприноси и мигрантска криза, због масовног усељавања муслимана у Европу.

О „исламистичком тероризму“

Често се у медијима, а неретко и у стручним, па и у научним круговима користи синтагма „исламски тероризам“. Тиме се једна велика традиционална мирољубива религија, вероватно не злурадо али сигурно неоправдано, етикетира као екстремистичка, а њени верници као екстремисти и терористи. Таквом стигматизацијом ствара се предрасуда да су сви или већина муслимана екстремисти, односно да подржавају тероризам, ратове и друге форме политичког насиља.

Међутим, истина је супротна: ислам је у основи конструктивна и толерантна верска идеологија, која признаје и уважава и остале традиционалне религије, па и хришћанство.⁵ Дакле, оправдано је говорити само о *тероризму исламских екстремиста*.⁶ Реч је о онима који политизују религију тако што искривљеним тумачењем верских норми и закона настоје да остваре своје нелегитимне циљеве, најчешће употребом насиља, као и о онима који их слепо следе. То су тзв. верски фундаменталисти и фанатици.

⁵ Ни једна од великих религија не промовише зло, већ искључиво добро, на различите начине. Када би се сви хришћани доследно придржавали Христовог учења, муслимани *Курана*, јудеји *Торе* (Мојсијевог петокњижја) искоренила би се небезбедност која потиче од човека (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2013:190-191).

⁶ *Екстремизам* (лат. *extremum* – крајност, искључивост) у изворном смислу значи претераност, непопустљивост, непомирљивост (у држању, у неком гледишту и сл.). Аналогно томе, *екстремист* је присталица екстремних мера, следбеник екстремизма (Вујаклија, 1986:268).

Верски фундаментализам је беспоговорно уважавање, поштовање и практиковање верских фундамената, тј. верских догми (учења и правила понашања која не подлежу критици) као једино истинитих, што је праћено искључивим и нетолерантним односом према другачијим схватањима (Милошевић, 2001:212). У контексту ислама ово је посебно опасно уколико „проповедник“ (верско лице или други пропагатор) тенденциозним тумачењем Курана и других светих књига следбенике индоктринира идејама о вршењу насиља као једином средству за достизање виших циљева. Један од тих циљева је свакако стварање исламских држава свуда где живе муслимани, као и победа у борби против културолошке доминације и утицаја глобалног Запада на исламски свет. „Супер средство“ за достизање тог циља је свакако прича о „дихаду“ – „светом рату“ против неверника. Ова, једна од највећих „спин-превара“ икада, злонамерно се тумачи као поробљавање и уништавање свега што није муслиманско, у име и за рачун муслиманских држава и у славу „Великог Алаха“.⁷

Даље, *верски фанатизам* обухвата вршење злочина услед страствене некритичке заслепљености идеологијом екстремног верског фундаментализма, „што укључује и спремност на личне жртве, али у извесним екстремним условима, спремност на појединачно и масовно жртвовање других, посебно када је у питању идеологија, вођење ратова, верски и идеолошки екстремизам“.⁸

У савременом говору и фанатизам и фундаментализам се најчешће, а неретко и искључиво, повезују са исламом, што због сурових сукоба у које су умешане муслиманске државе, што због све учесталијих (само)убилачких терористичких акција које су однеле бројне људске животе. То доприноси јачању поменутих предрасуда о исламу и муслиманима као екстремистима. Управо због тога што је реч о екстремним муслиманима, фанатизму и фу-

⁷ Ово је типично тумачење тзв. *милитантних теолога* који дихад виде у оружаном акцији ради ширења ислама, али и ради његове евентуалне одбране. Пропагирањем борбеног фундаментализма изграђена је милитантна функција дихада, иако се у Курану јасно поручује да „многобошце треба у веру преводити, али не водити рат са њима, већ то чинити мудрошћу и добрим понашањем“ (Божовић, Симић, 2010:73).

⁸ Лат. *fanaticus* (занет, занесен) је занос, претерана оданост или ревност, претерана заслепљеност (за неку идеју, народ, веру, странку итд.) (Вујаклија, 1986:953; види и: „*fanatizam*“).

ндаментализму, односно о радикализму у сфери ислама, исправно је говорити само о *радикалним (екстремним) исламистима, насилничком исламизму*, а самим тим и о *исламистичком*, а никако о исламском тероризму (Мијалковић, Милошевић, 2013:264). Тренутно, највеће упориште исламистичког тероризма јесте тзв. *Исламска држава*.

Исламска држава (ИД; *Islamic State* – ИС; [арап.](#) [الدولة الإسلامية](#), *al-davla al-islamija*), односно Исламска држава у Ираку и Леванту (ИДИЛ; *Islamic State of Iraq and the Levant* – ИСИЛ) или Исламска држава у Ираку и Сирији (ИДИС; *Islamic State of Iraq and Syria* – ИСИС) је непризната терористичка држава која под својом контролом држи велике делове Ирака и Сирије и под номиналном контролом држи мале делове Либије и Нигерије (око десет милиона људи). Самопрокламована је 3. јануара 2014. године од стране милитантних сунитских фундаменталиста – Салафиста, који су прогласили (иначе непризнату) државност. Средином исте године (29. јуна) проглашен је калифат, у којем нема места за хришћане, језуите и шиите, према којима се врше ратни злочини и геноцид.⁹

ИСИЛ је неколико година био активан и у борби против ирачких шиитских паравојних формација, а после америчког повлачења и против ирачке владе. Иначе, његове активности у самом Ираку су до 2012. године биле значајно мање, и није се сматрао значајним фактором. Међутим, избијање грађанског рата у Сирији је ИСИЛ-у дало прилику да прошири своје активности на Запад, односно да склопи савез са другим исламистичким групама, али и да добије оружје, опрему и новац од САД и њихових савезника. То је, између осталог, 2012. године допринело и освајању града Ал-Рака, који је постао први већи град под контролом сиријских побуњеника, али и ИСИЛ-ово седиште. ИСИЛ се ускоро сукобио са другим исламистичким фракцијама у Сирији. То је 2013. године довело до тога да Ал Каида нареди његово распуштање, што је ИСИЛ-ов лидер Абу Бакр ел Багдади одбио да учини.

⁹ Иначе, ИСИЛ је првобитно формиран као милитантна група која своје корене вуче од сунитских фундаменталистичких група, насталих почетком 2004. године у Ираку после америчке инвазије, где су водиле оружану борбу против америчких и других западних трупа, а потом формално изразиле верност Ал Каиди (види: „*Islamska država*“).

Тиме су се ИСИЛ и Ал Каида и званично идеолошки разишли (види: „*Islamska država*“).

Следбеници ИСИЛ-а су присутни у Авганистану, Пакистану, Мароку, Алжиру, Тунису, Либији, Египту, Јемену, Нигерији, Филипинима, Федерацији Босна и Херцеговина и на територији самопрокламоване Републике Косово. Уз то, они располажу непојмљивим финансијским средствима што практично „омогућава вршење терористичких напада у већем делу света“ (Вуковић, Мијалковић, Бошковић, 2011:117-131).

Самопрокламовање ИСИЛ-а, тероризам масовних размера и противтерористичке операције сиријске војске и оружаних снага Русије и НАТО покренули су миграције до сада невиђених размера. Оне су генерално усмерене са подручја Ирака, Сирије и Авганистана ка економски развијеним земљама Западне Европе. На транзитној рути наша се („ни крива – ни дужна“) и Република Србија.

О опасности од тероризма радикалних исламиста у Европи и Француској

У последње време се често поставља питање: откуд исламистички тероризам у Европи¹⁰, а потом и у Француској? Најпре, очигледно је да је Европа, посебно Француска, домовина великог броја муслимана. Такође, Европа и Француска су (коначна или жељена) дестинација великог броја миграната са подручја које контролише ИСИЛ. То значи да ће број муслимана у Француској, као уосталом и у Европи, рапидно расти, као што је вероватно да ће међу њима бити и терориста из редова ИСИЛ-а који ће себе представити као лажне избеглице и азиланте. Најзад, није искључено ни то да незадовољавајући третман миграната у европским државама може да буде повод за тероризам исламистичких екстремиста.

Друго, радикални исламисти су огорчени војним акцијама НАТО у Авганистану, Ираку и Сирији, у којима учествују и

¹⁰ Највећи напади изведени су серијом бомбашких аката у железничком превозу Мадрида 11. марта 2004. године, када је убијено 192 и повређено 2.050 људи (тзв. напад „11-М“ или „11/3“), и у Лондонском јавном превозу 7. јула 2005. године, када је убијено 56 и повређено 700 људи.

оружане снаге Француске. Стога је тероризам радикалних исламиста одмазда за војне операције француских оружаних снага које у оквиру НАТО операција бомбардују поменуте државе са муслиманским становништвом. Ови терористи не морају да потичу са подручја наведених држава; то могу да буду муслимани који су рођени у Европи, али и Европљани који су примили ислам и поборници су радикалне исламистичке идеологије.

Према истраживањима *Pew Research Center*¹¹, у Европи живи око 45 милиона муслимана, што је око 6% укупне популације. Највећи број њих је у Русији (око 16 милиона, односно око 11,7% становништва, од тога око 14 милиона у европском делу Русије), затим у Француској (око 4,7 милиона, односно око 7,5% становништва), у Немачкој (око 4,1 милион, односно око 5% становништва), у Великој Британији (око 2,9 милиона), у Италији (око 1,6 милиона), у Шпанији (око милион), у Бугарској (око милион, односно око 13,4% становништва), у Холандији (око милион, односно око 5,5% становништва), у Белгији их је око 6%, а у Аустрији и Швајцарској чине око 5,7% становништва.¹²

У структури становништва земаља југоисточне Европе има око 7,5% муслимана. Од тога, највише их је у Албанији (око 2,6 милиона, односно око 82% становништва) и у Србији: у централном делу земље живи око 280.000 (3,7% становништва), док их на Косову и Метохији живи око 2,1 милион (око 92% становништва). Следе Босна и Херцеговина са око 1,6 милиона (око 42% становништва), Македонија са око 0,7 милиона (око 35% становништва), Црна Гора са око 0,12 милиона (око 19% становништва), Хрватска са око 56 хиљада (око 1,3% становништва) и Словенија са око 49 хиљада (око 2,4% становништва) (види: „*U Evropi živi 45 miliona muslimana*“).

Такође, не сме се изгубити из вида ни то да муслиманска популација у Европи стално расте: у последњих двадесет година број муслимана у Европи порастао је за 2%, и то са 4% на 6% укупне популације. Претпоставља се да ће се експоненцијални раст наставити најмање до 2030. године, када ће достићи 8%. Ово и не

¹¹ *PRC*, невладина неполитичка истраживачка организација са седиштем у Washington, DC 20036.

¹² О бројности муслиманске популације у Европи види текст: „*U Evropi živi 45 miliona muslimana*“.

треба да чуди јер је од 2010. године Европска унија постала дом за око 13 милиона муслиманских имиграната. У Немачкој ову популацију углавном чине турски имигранти, али присутни су и они са Косова и Метохије, из Ирака, Босне и Херцеговине и Марока, док у Француској већину чине држављани бивших француских колонија као што су Алжир, Мароко и Тунис. Најзад, муслимани су млађи од Европљана. Просечна старост муслимана у Европи почетком ове деценије била је 32 године, што је осам година мање од просечне старости Европљана.¹³

Масовност исламске популације, као и „закони великих бројева“ који су нарочито опасни у сфери безбедности, стварају услове за тзв. *ланчану терористичку (ре)акцију*, односно за примену тзв. *стратегије тероризма из дана у дан*: хипотетички, европске државе може да задеси серија терористичких напада радикалних исламиста који уопште не морају да буду непосредно повезани са ИСИЛ-ом, нити да буду чланови терористичких организација, већ ће поједини терористички акти охрабривати потенцијалне терористе да, имитирајући претходнике, „у име и за славу Алаха“ прибегну тероризму.

Реакција француских политичара на терористичке нападе и радикализација реакције европских грађана против муслимана

„Лоша срећа“ за европску безбедност је што су се терористички напади у Паризу 2015. године догодили у време кампање за регионалне изборе у Француској. То су искористиле француске партије десне оријентације за „стицање популарности“.

Иначе, време криза, ратова, великих несрећа и сличних неповољних ситуација и друштвених потреса „плодно је за бујање националног екстремизма“. Стога је и јасно зашто се овакав феномен у жаргону назива „*билдовањем деснице*“. Наиме, злоупотребавајући патриотизам гласачког тела, партије екстремне деснице настоје да профитирају величањем тобожњих сопствених националних вредности и интереса на рачун негирања или марги-

¹³ О расту муслиманске популације у Европи види текст: „*Koliko muslimana zaista živi u Evropi: pet činjenica zbog kojih se stari kontinent plaši*“.

нализовања вредности и интереса (припадника) других нација и народа. То се управо догодило после терористичких напада у Паризу 2015. године. Грешку у реакцији је, осим политичке опозиције, направила и власт.

Наиме, два дана после терористичких напада и проглашења ванредног стања, министар унутрашњих послова Француске Bernard Cazeneuve изјавио је да је „решење дела проблема исламистичког тероризма у затварању „радикалних џамија“, те да ће овај предлог бити предат француској Влади на разматрање“ (види: „*Vanredno stanje: Francuska zatvara radikalne džamije*“).

У исто време, Marine Le Pen, лидерка десничарске партије *Национални фронт*, здушно је подржала предлог о затварању „радикалних џамија“ („*Marin le Pen: Zatvoriti radikalne džamije i uništiti islamistički fundamentalizam*“). Неколико година пре тога (2010) она је поставила питање „нелегалних уличних молитиви муслимана“ (тј. верских обреда и молитви које муслимани изводе на јавним местима, јер нема довољно џамија – *примедба аутора*), које је осудила и означила као „окупацију без тенкова или војника“ („*Islam preteкао katoličanstvo u Francuskoj*“).

Ситуацију је додатно искомпликовала иницијатива коју је крајем децембра 2015. покренуо француски премијер Manuel Vals, а то су „промене *Устава* које ће омогућити да оптуженима за тероризам који су двојни држављани буде одузето француско држављанство“.¹⁴

Оваква политичка реторика, аргументована антиимиграционим и антиевропским ставовима, уз то још и „зачињена“ терористичким нападима у Паризу 2015. године, допринела је да партија коју предводи Марин Ле Пен победи у првом кругу регионалних избора исте године.¹⁵

¹⁴ Одузимање држављанства била би једна од мера ванредног стања у Француској, које је на снази од терористичких напада у Паризу 13. новембра („*Francuska oduzima državljanstvo optuženima za terorizam*“).

¹⁵ Победу у другом кругу регионалних избора спречила је коалиција Социјалистичке партије, коју предводи актуелни председник Француске Франсоа Оланд, и Уније народног покрета, коју предводи бивши председник Никола Саркози. И поред тога, забрањавајуће је бујање националног и верског екстремизма, а посебно јачање политичке партије радикалне деснице.

Ограничавањем или ускраћивањем верског идентитета проблем се неће решити, напротив, прошириће се и продубити. Наиме, према неким анализама, укупан број џамија у Француској је готово удвостручен у последњих десет година. Наводно, данас их у Француској има више од две хиљаде. Уз то, директор Велике џамије у Паризу Dalil Boubakeur упорно указује „да је неопходно да се број џамија у Француској удвостручи, како би муслимани могли несметано да спроводе верске обреде“. То значи да би број џамија требало да буде већи од четири хиљаде. Истовремено, у протеклој деценији је изграђено свега 20 нових римокатоличких цркава. Затворено је више од 60 цркава, од којих су многе предодређене да постану џамије.¹⁶

Очигледно је да је ислам у експанзији, односно да расте број муслиманских верника и да исламска идеологија јача у односу на све пасивније хришћанство. У ситуацији у којој легитимна и легална муслиманска заједница тражи повећање броја џамија у Француској било би апсолутно контрапродуктивно њихово затварање.

Уз то, не постоје „радикалне џамије“, већ само џамије које могу да злоупотребе радикални исламисти. То значи да реакција француских власти не сме да буде уперена против џамија, него против исламистичких екстремиста.

Такође, затварање џамија, уз претњу одузимањем двојног држављанства лицима која су оптужена за тероризам (тзв. *стегање каиша људских права, гиљотињање људских права*), изазвало би негодовање код готово свих, али и бес код знатног дела муслимана који немају везе са радикалним исламистима. То би вероватно допринело стварању великог незадовољства, испољавању грађанске непослушности, а није искључена ни могућност организовања грађанских нереда. Узимајући поново у обзир „закон великих бројева“, није немогуће да се из редова незадовољних муслимана изроде терористи. Такође, то може да доведе и до осуде Француске од стране међународне заједнице због ограничавања и ускраћивања верских слобода и права и дискриминације муслимана.

¹⁶ Резултати истраживања *La Croix*, римокатоличких дневних новина чије је седиште у Паризу („*Francuska oduzima državljanstvo optuženima za terorizam*“).

Овакве иницијативе имају далеко шире ефекте, са потенцијално идентичним последицама у другим земљама, пре свега у Немачкој, Аустрији, Швајцарској, Данској итд.¹⁷ Уз то, такви потези влада „водећих“ европских држава само ће додатно подстаћи екстремизам муслимана у Европи и против Европе и њених грађана.¹⁸

Најзад, многи Европљани су пријем избеглица доживели и као „*терор доброте влада над својим грађанима*“, које им ускраћују могућности у корист имиграната. Стога су јасни и европски страх од преотимања радних места и негостољубивост према „дођошима“.

Ову „погодност“ за развијање расизма и ксенофобије озбиљно „подгревају“ извесне десничарске партије и неонацистички

¹⁷ На пример, немачка канцеларка Ангела Меркел, која је важила за „избегличку мајку“ јер је збринула око 1,1 милион људи, почетком фебруара 2016. године изнела је план Немачке за промену „политике отворених врата“, по којој ће Сиријци и Ирачани који су избегли у Немачку морати да се врате у своје земље по окончању ратова; министар спољних послова Аустрије, Себастијан Курц, је у исто време изјавио да аустријска влада планира да до 2019. године протера 50.000 избеглица, те да је „политика добродошлице“ избеглицама била грешка („*Крај избегличког раја у Немачкој*“); Мађарска је наставила са „политиком бодљикавих жица“ коју су прихватиле и Македонија, Словенија и Хрватска; посланици данског парламента изгласали су предлог закона по којем ће се азилантима одузимати имовина и драгоцености чија вредност прелази 10.000 данских круна (1.450 долара), ради наводног обезбеђивања средстава за њихово издржавање, али и ради одвраћања многих избеглица од тражења азила („*Danska oduzima imovinu izbeglicama*“); Швајцарска је, слично, тражиоцима азила у тој земљи почела да конфискује суме веће од 1.000 швајцарских франака (996 евра), чиме избеглице партиципирају у трошковима процеса стицања азила. У Бајерну (у Баварској) и у Баден-Виртембергу се тражиоцима азила по уласку у прихvatне центре одузимају новац и драгоцености у вредности од преко 750 долара, односно од 350 долара итд. („*Nemačka i Švajcarska oduzimaju novac, Danska čeka zakon*“).

¹⁸ Потенцијални екстремизам додатно „подгревају“ нови латентни конфликти на релацији Турска – Европска унија: „Турски лидер Реџеп Тајип Ердоган тражио је шест милијарди евра од Брисела и 24 милијарде евра од остатка света ради збињавања избеглица, као и пријем Турске у Европску унију, да не би 2,5 милиона избеглица из Сирије који се налазе на територији Турске организовано транспортовао према Бугарској и Грчкој“. Наводни изводи из транскрипата разговора које је Реџеп Тајип Ердоган 16. новембра 2015. године водио са Жан-Клодом Јункером и Доналдом Туском у Анкари („*Ердоган уцењује ЕУ: Хоћу 30 милијарди или вам шаћем 2,5 милиона избеглица*“).

покрети који су све снажнији у Француској (*Национални фронт*), Енглеској (*Британска национална партија*), Немачкој (*Националсоцијалистичко подземље*), Аустрији (*Слободарска партија Аустрије*), Грчкој (*Златна зора*) и другим земљама.¹⁹ Последица тога је нетрпељивост према муслиманима, залагање за спречавање уласка избеглица у Европу и терорисање избеглица и миграната кроз нетолерацију и дискриминацију, говор мржње, вређање личности, достојанства, етничких, верских, расних и културолошких обележја, вршење насиља против живота, тела и имовине припадника мањина и то пребијањем људи, паљењем и уништавањем кућа, паљењем и уништавањем центара за азиланте, паљењем и уништавањем културних и историјских објеката итд. (Мијалковић, 2015б). Оваквој (ултранационалистичкој и неонацистичкој) пракси већ дуже време прибегавају и екстремни навијачи спортских клубова широм Европе (Оташевић, 2012:72-86).

Јасно је да су ове тензије генерално засноване на различитим идентитетима муслимана с једне, и националиста, а посебно неонациста – тобожњих „чувара хришћанства и Европе који брину за свој животни простор и идентитет“, с друге стране.

„Мигрантска криза 2015“, идентитет и тероризам

Посебно значајан аспект проблема етничких и верских идентитета свакако је тзв. *мигрантска криза 2015*. Наиме, реч је о сету проблема које је по безбедност људи, држава и међународне заједнице узроковао талас миграција са подручја централне Евроазије (Ирак, Сирија, Авганистан, односно са територија под контролом самопрокламоване државе ИСИЛ) ка земљама Западне Европе. Само током календарске 2015. године кроз Републику Србију прошло је више од 625.000 миграната. Међу њима је било 579.518 миграната са Блиског Истока и из Африке.²⁰

Наиме, масовне миграције олакшавају и чине неуочљивим кретање терориста који се лажно (најчешће снабдевени лажним

¹⁹ О националистичким, неорасистичким, ксенофобичним и антиимигрантским платформама ових партија види: Мијалковић, 2015б:191-205).

²⁰ О стању миграција у Републици Србији током 2015. године види: *Билтен Комесаријата за избеглице и миграције посвећен повећаном приливу миграната у 2015. години*.

пасошима, личним картама и другим транзитним и избегличким документима) представљају као избеглице. Улазак у једну од земаља Европске уније омогућава им несметано кретање широм геопростора Уније. Међутим, овај страх је вероватно претеран, јер искуство из Париза 2015. указује на то да су терористи махом били европски држављани са „европским“ пасошима. За једног терористу се зна да је био Сиријац, и он је као мигрант у Француску доспео преко територија Грчке, Македоније и Србије.²¹

Реалнија опасност је, нажалост, мање уочљива: искусни терористи се до земаља у којима планирају извршење терористичких напада најчешће кријумчаре тајним каналима, у сложеним кријумчарским операцијама у којима неретко учествује организовани криминал.

Истовремено, много је већа опасност од терористичког деловања тзв. *миграната II и III генерације*, него од актуелних имиграната. Реч је о изворним муслиманима који су потомци (деца и унуци) миграната који су после II светског рата населили Европу, и који су рођени на тлу Европе. Уз то, велики је број поклоника исламистичке радикалне идеологије који су етнички Европљани, али су „прешли“ у ислам и индоктринирали су их радикални исламисти. Управо је међу терористима који су у Паризу 2015. године извели терористичке нападе било европских држављана.²²

²¹ Грчки министар унутрашњих послова, Никос Тоскас, изјавио је да је један од нападача из Париза, код кога је пронађен сиријски пасош, ушао у Грчку преко острва Лерос у октобру 2015. године („*Otkriven identitet krvnika: Napadač sa sirijskim pasošem je prošao kroz Grčku*“).

²² Као организатор ове терористичке „операције“ означен је Abdelhamid Abaud (28), Белгијанац мароканског порекла. Појављивао се у више пропагандних видео спотова Исламске државе у којима на француском језику позива муслимане да му се придруже у борбама у Сирији. Осуђен је у одсуству на 20 година затвора због организовања мреже за регрутовање учесника рата у Сирији. Semi Amimour, који се разнео испред Батаклан сале, познат је припадницима антитерористичких снага још од 2012. године због покушаја придруживања Ал Каиди у Јемenu. Годину дана касније успео је да побегне из Француске и придружи се Исламској држави у Сирији. Bilal Hadfi (20) је бомбаш самоубица који се разнео испред стадиона Француска, иначе Француз мароканског порекла. Salah Abdeslam (26) је француски држављанин који је рођен у Белгији. Његов старији брат Brahim Abdeslam (31) разнео се експлозивом којим је био опасан испред Волтер кафеа у Паризу („*Ko su teroristi koji su ubili 129 ljudi u Parizu?*“).

Најзад, међу овом последњом наведеном групом има и оних који су сопственим избором, без непосредног утицаја радикалних исламиста (који за њих и не знају), постали поборници ове идеологије, чак и до нивоа верске заслепљености и фанатизма, због чега су спремни на вршење терористичких аката. Отежавајућа околност за Европу је та што су они грађани европских држава и имају европске путне исправе. Знатан део њих је добровољно учествовао у ратним сукобима у Авганистану, Ираку и Сирији, због чега не презају од тероризма као начина достизања „светих исламистичких циљева“.

Поменути екстремисти из II и III генерације послератних муслиманских имиграната, индоктринирани етнички Европљани и терористи – лажне избеглице и азиланти називају се „европским ИСИЛ-ом“.²³ Иначе, доминантни идеолози и стратеги радикалног исламизма рачунају на ову *пету колону* у достизању својих циљева, а њихово ангажовање сматрају тзв. *стратегијом трећег фронта* против европских држава које учествују у оружаним операцијама против ИСИЛ-а.

Иако тренутно није директно угрожена тероризмом, Република Србија је прогласом Исламске државе из новембра 2015. године препозната као део глобалне противтерористичке „ђаволје коалиције“ 60 држава које ће „спалити ратна ватра Алахових бораца“. Са аспекта исламистичког тероризма нису нереалне претње које долазе од припадника, следбеника и обожавалаца *Ал Каиде*, *Муџахедина* и *екстремних Вахабита* који су присутни на подручју Србије (посебно Косова и Метохије и у Рашкој области), Црне Горе и Босне и Херцеговине, *албанских екстремиста* и *следбеника ИСИЛ-а* – повратника са ратишта у Сирији и Ираку, фанатичних идолопоклоника ИСИЛ-а и терориста ИСИЛ-а који се лажно представљају као избеглице и азиланти (Мијалковић, Бајагић, 2015:30-32; Мијалковић, 2007:75-92).

²³ Њихова претходница некада је називана „белом Ал Каидом“, јер су били поборници идеологије коју пропагира ова терористичка организација. Међутим, идеологија ИСИЛ-а се у међувремену „разишла“ са идеологијом Ал Каиде, тако да „бела Ал Каида“ није исто што и „европски ИСИЛ“, а оба су појма ужег обима и садржаја од појма „европски радикални исламисти“.

Потенцијалне мете терориста су државне и верске институције и критична инфраструктура, али и дипломатско-конзуларна представништва и особље држава чланица НАТО-а (па и Француске) и међународних организација, како широм Европе, тако и на територији Републике Србије.²⁴

Закључак

Исламистички тероризам се не сме доводити у недвосмислену везу, нити поистовећивати са муслиманима и са исламом, јер је реч о екстремистичкој мањини која политизује и злоупотређује религију за постизање политичких циљева употребом насиља. То је нарочито опасно у срединама у којима су муслимани један од већинских делова становништва, јер доводи до њихове стигматизације и дискриминације, али и до тензија које могу да прерасту у конфликте са другим друштвеним групама.

Претње од исламистичког тероризма су реалне и с правом се називају „глобалним“. За то има најмање три разлога: прво, реч је о глобално разгранатој терористичкој мрежи која обухвата деловање бројних терористичких организација и група, али коју следе и бројни фанатици-самосталци, који ће из личних идеолошких убеђења, „у име и за славу Алаха“ извршити терористички напад иако их за то нико није регрутовао; друго, циљеви терористичких напада екстремних исламиста налазе се широм света, и то су пре свега симболи НАТО, глобално-западњачког капитализма, доминације и начина живота; најзад, последице тенденција исламистичких терориста да дођу у посед оружја за масовно уништавање и да га употребе могле би да имају глобалне размере. Овакав сценарио није нереалан, с обзиром на то да су крајем 2015. године (7. децембра) сви светски медији пренели да су тела Европске уније објавила податак да су терористи ИСИЛ-а ангажовали биологе, физичаре и хемичаре за израду оружја за масовно уништавање.

Иако су потенцијалне мете напада исламистичких терориста распоређене широм света, вероватно ће њихов избор бити су-

²⁴ С тим у вези, наша Влада има задовољавајуће капацитете за супротстављање појавама илегалних миграција, умрежених појава и тероризма (Мијалковић, Маринковић, 2010:41-61; Мијалковић, 2012:49-65; Мијалковић, 2012:96-113).

жен на земље које су најактивније у бомбардовању снага, положаја, инфраструктуре и ресурса ИСИЛ-а. Уз то, „предност“ ће имати мете које симболизују „западњачку културу и капитализам“. Оне се управо налазе у економски најразвијенијим земљама, које су истовремено и предводнице Европске уније и НАТО, али и у другим земљама, у виду представништава.

Најзад, Француска је и даље потенцијална мета терористичких напада, како на својој територији, тако и на територији других држава (дипломатско-конзуларна, економска, медијска, невладина и друга представништва). У том смислу, и Република Србија је потенцијално одредиште терориста против НАТО и Француске, али и против институција и грађана Србије, јер се Република Србија сврстала у ред држава које тероризам сматрају једним од највећих зала савременог човечанства.

Литература

1. „Биланс за 2015.: Кроз Србију прошло 625.000 миграната“, *Информер* од 28. 12. 2015.
2. *Билтен Комесаријата за избеглице и миграције посвећен повећаном приливу миграната у 2015. години*, Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, http://www.kirs.gov.rs/docs/aktuelno/20160119_newsletter_sr.pdf, доступно 2. 2. 2016.
3. Божовић, Р., Симић, В., (2010) *Речник ислама*, Друштво српско-иранског пријатељства у Београду, Друштво иранско-српскоцрногорског пријатељства у Техерану, Београд.
4. „Ердоган уцењује ЕУ: Хоћу 30 милијарди или вам шаљем 2,5 милиона избеглица“, *Информер* од 10. 2. 2016.
5. *Fanatizam*, <http://sr.wikipedia.org/wiki/Fanatizam>, доступно 2. 2. 2015.
6. *Francuska oduzima državljanstvo optuženima za terorizam*, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/2150838/Francuska+oduzima+dr%C5%BEavljanstvo+optu%C5%BEenima+za+terorizam.html>, доступно 2. 2. 2016.
7. Хараламбос, М., Холборн, М., (2002). *Социологија: Теме и перспективе*, Голден маркетинг, Загреб.

8. *Islam pretekao katoličanstvo u Francuskoj*, <http://www.pouke.org/verujem/index.php?topic=18767.0>, доступно 19. 12. 2015.
9. *Islamska država*, https://sh.wikipedia.org/wiki/Islamska_dr%C5%BEava, доступно 27. 12. 2015.
10. *Ko su teroristi koji su ubili 129 ljudi u Parizu?*, <http://www.dnevnevesti.rs/hronika/ko-su-teroristi-koji-su-ubili-129-ljudi-u-parizu/>, доступно 20. 12. 2015.
11. *Koliko muslimana zaista živi u Evropi: pet činjenica zbog kojih se stari kontinent plaši*, <http://www.newsweek.rs/svet/56020-koliko-muslimana-zaista-zivi-u-evropi-5-cinjenica-zbog-kojih-se-stari-kontinent-plasi.html>, доступно 25. 11. 2015.
12. „Крај избегличког раја у Немачкој“, *Политика* од 2. фебруара 2016.
13. *Danska oduzima imovinu izbeglicama*, <http://www.slobodnaevropa.org/content/danska-oduzima-imovinu-migrantima/27512056.html>, доступно 2. 2. 2016.
14. *Marin le Pen: Zatvoriti radikalne džamije i uništiti islamistički fundamentalizam*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/marin-le-pen-zatvoriti-radikalne-dzhamije-i-unistiti-islamisticki-fundamentalizam/et961nq>, доступно 27. 12. 2015.
15. Мијалковић, С., (2012b). The principles and standards of combatting trafficking in human beings in the Republic of Serbia, *Science – Security – Police: Journal for Criminalistic and Law*, No. 1, Academy for Criminalistic and Police Studies, pp. 49-65.
16. Мијалковић, С. (2015b). Савремени неонацизам и живот у Европи, *Правни живот – часопис за правну теорију и праксу*, бр. 9, Удружење правника Србије, Београд, стр. 191-205.
17. Мијалковић, С. (2007). Криминалистичко-обавештајни рад у превенцији међународних организованих илегалних миграција, *Наука – безбедност – полиција*, бр. 1/2007, Криминалистичко–полицијска академија, стр. 75-92.
18. Мијалковић, С. (2010). Обавештајне структуре терористичких и криминалних организација, *Наука – безбедност – полиција*, бр. 2, Криминалистичко–полицијска академија, стр. 101-114.
19. Мијалковић, С. (2011). Обавештајно-безбедносне службе и национална безбедност, *Безбедност*, 53(1): 74-92.

20. Мијалковић, С. (2012). Методолошки оквир једног научног истраживања организованог криминала и тероризма, *Безбедност*, 54(2): 96-113.
21. Мијалковић, С. (2015а). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
22. Мијалковић, С., Бајагић, М., (2015). Премисе и смернице за израду националне стратегије Републике Србије против тероризма, *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму VI*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 30-32.
23. Мијалковић, С., Маринковић, Д., (2010). Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговина људима, *Безбедност*, 52(1): 41-61.
24. Мијалковић, С., Милошевић, М., (2013). *Савремене обавјештајне службе: организација и методика обавјештајног, безбједносног и субверзивног дјеловања*, ВШУП, Бања Лука.
25. Милошевић, М., (2001). *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд.
26. Миљановић, В., (2013). Савремени поморски тероризам, *Безбедност*, 55(1): 109-121.
27. *Nemačka i Švajcarska izbeglicama oduzimaju novac*, *Danska čeka zakon*, <http://azilsrbija.rs/nemacka-i-svajcarska-izbeglicama-oduzimaju-novac-danaska-ceka-zakon/>, доступно 2. 2. 2016.
28. Оташевић, Б., (2012). Вандали у зидинама – хулиганизам у Србији, *Безбедност*, 54(1): 72-86.
29. *Otkriven identitet krvnika: Napadač sa sirijskim pasošem je prošao kroz Grčku*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/otkriven-identitet-krvnika-napadac-sa-sirijskim-pasosem-je-prosao-kroz-grcku/qs53p4w>, доступно 20. 12. 2015.
30. Петровић, Д., (2014). Покушај одређења универзално прихватљиве дефиниције тероризма, *Безбедност*, 56(1): 23-40.
31. *Pew Research Center*: <http://www.pewresearch.org/>.
32. Стајић, Љ., Мијалковић, С., Станаревић, С., (2013). *Безбедносна култура – треће, измењено и допуњено издање*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
33. Требјешанин, Ж., (2001). *Речник психологије*, Стубови културе, Београд.

34. *U Evropi živi 45 miliona muslimana*, http://minber.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=11991:u-evropi-ivi-45-miliona-muslimana&catid=56:vijesti&Itemid=80, доступно 7. 12. 2015.
35. *Vanredno stanje: Francuska zatvara radikalne džamije*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/vanredno-stanje-francuska-zatvara-radikalne-dzamije/wy4qezr>, доступно 27. 12. 2015.
36. Вујаклија, М., (1986). *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
37. Вуковић, С., Мијалковић, С., Бошковић, Г., (2011). Превенција прања новца и финансирања тероризма – основне методе и могућности, *Наука – безбедност – полиција*, бр. 2, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
38. Weaver, O., (2003). *European Security Identities 2000*, *European Security Identities* (eds. Burgess, P., Tunander, O.), PRIO Report 2/2000, Oslo, pp. 29-55, u: *Reforma sektora bezbednosti* (ur. Hadžić, M.), Institut G 17 plus i CCVO, Beograd.

Challenges to Identity in the Context of Terrorist Attack in Paris 2015

Abstract: Unprecedented wave of refugees seeking for a refuge in Europe during 2015, most of them being Muslims, intensified the already existing intolerance to immigration. Among some of the Europeans, immigrations are constructed as a threat to their personal employment, standard of living, the welfare state and the national economy, but also as a threat to their own (personal and collective) European and Christian identity. Such circumstances are favorable for the development of racism and xenophobia among domicile population, but they also lead to reactions of immigrants to whom certain rights, freedoms and protection by international law are guaranteed. At the same time, the Islamist terrorist organizations abuse negative reaction of Europeans to the migrant crisis as an excuse to carry out terrorist attacks. However, attacks are actually regarded as a kind of retaliation for NATO's involvement in the bombing of Afghanistan, Iraq and Syria, conducted primarily by the so-called Islamic State, and a kind of rebellion against cultural domination and influence of the West over Islamic societies and

against Western resistance to the creation of Islamic State. Such a terrorist attack took place in Paris in late 2015. It further intensified tensions that are generally based on different identities of Muslims, on one side, and nationalists: extreme right-wingers and especially neo-Nazis, the so-called "guardians of Christianity and Europe", on the other side. In this regard, the paper reviews the politicization and abuse of Islam (otherwise very peaceful and tolerant religion) for terrorist purposes, which as a consequence, unjustifiably stigmatize all Muslims, as well as the reaction of Europeans to these events.

Keywords: *ethnicity, religion, identity, "2015 migrant crisis", terrorism, human security, national security, European security, Paris, Europe.*

Prof. Saša MIJALKOVIĆ, PhD*

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

UDC - 323.28 (443.611)::28

323.28 : 347.172::28

Original scientific paper

Accepted: 18/02/2016

Challengesto Identity in the Context of Terrorist Attack in Paris 2015

***Abstract:** Unprecedented wave of refugees seeking for a refuge in Europe during 2015, most of them being Muslims, intensified the already existing intolerance to immigration. Among some of the Europeans, immigrations are constructed as a threat to their personal employment, standard of living, the welfare state and the national economy, but also as a threat to their own (personal and collective) European and Christian identity. Such circumstances are favorable for the development of racism and xenophobia among domicile population, but they also lead to reactions of immigrants to whom certain rights, freedoms and protection by international law are guaranteed. At the same time, the Islamist terrorist organizations abuse negative reaction of Europeans to the migrant crisis as an excuse to carry out terrorist attacks. However, attacks are actually regarded as a kind of retaliation for NATO's involvement in the bombing of Afghanistan, Iraq and Syria, conducted primarily by the so-called Islamic State, and a kind of rebellion against cultural domination and influence of the West over Islamic societies and against Western resistance to the creation of Islamic State. Such a*

*sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

This paper is the result of the 2 Scientific Research Projects of Academy of Criminalistic and Police Studies: *Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations* (financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia, No 179045, 2010–2016; the leader of the Project is Full Professor Saša Mijalković, PhD) and *Management of police organization in preventing and mitigating threats to security in the Republic of Serbia* (2015–2019; the leader of the Project is Full Professor Dane Subošić, PhD).

terrorist attack took place in Paris in late 2015. It further intensified tensions that are generally based on different identities of Muslims, on one side, and nationalists: extreme right-wingers and especially neo-Nazis, the so-called "guardians of Christianity and Europe", on the other side. In this regard, the paper reviews the politicization and abuse of Islam (otherwise very peaceful and tolerant religion) for terrorist purposes, which as a consequence, unjustifiably stigmatize all Muslims, as well as the reaction of Europeans to these events.

Keywords: *ethnicity, religion, identity, "2015migrant crisis", terrorism, human security, national security, European security, Paris, Europe.*

Introduction

The world is multicultural, which stems from the existence of numerous social groups with their proper (ethnic, religious, racial, geographic, sexual, political, etc.) characteristics – identities.¹ From the perspective of this paper, the focus is on *ethnic identity* (the feeling and designation of belonging to an ethnic group (Haralambos and Holborn, 2002: 223, 273)) and *religious identity* (by analogy, the feeling and designation of belonging to a religious group and/or following and practicing a specific religious doctrine).

Ethnic and religious identities are of crucial importance for the security of a society: for a society, the identity is the same as sovereignty for a state; “when a state loses its sovereignty, it disappears, and when a society loses its identity, it cannot survive” (Weaver, 2003: 366, 368). Here the disappearance of a group does not involve physical extermination of its members; it involves inability to recognise a specific community that has its own identifying features.²

¹“*Identity* is conscious or unconscious experience of an essential selfsameness and continuity of one’s own self over a longer period of time, regardless of changes in different periods of time and circumstances. *The feeling of personal identity* is based on two simultaneous perceptions: the perception of selfsameness and continuity of one’s existence in time and place and the perception of the fact that other people notice and recognise it. Different subjects can be identical if they have the same defining features. Identity develops and is subject to change.” (Требјешанин, 2001: 179, 226–227)

²For instance, forcible ethnic or religious assimilation annihilates a social group and its members continue to live as somebody else, within other (ethnic, religious) communities.

Clashes between the representatives of different identities most frequently occur due to intolerance towards prevalent (often irreconcilable) differences in their identities, so that expressing identity by one group gives rise to the feeling of being jeopardised among the members of other groups. This feeling, although frequently unjustified, results in conflicts and new threats. This results in: *threats to identity* (e.g. denying the right to religious freedoms, to practicing religious rites, the use of national and ethnic symbols, etc.), *threats against manifestations of identity* (e.g. destruction of religious and cultural facilities and historic monuments, preventing their construction, demolishing graveyards, libraries, museums, etc.), *or threats to individuals or communities because of their identity* (e.g. discrimination, physical violence, terrorism or war against members of another ethnic or religious community, genocide, ethnic cleansing, urbacid, forceful assimilation of a group, etc.) (Мијалковић, 2015a: 17).

It is difficult to understand and, even more so, to explain the fact that the humanity, although at the summit of its technological development and globalisation in which, logically, group identities should be weakening in favour of belonging to the global village, should still be burdened by problems stemming from tensions among various national, ethnic, and religious groups. Unfortunately, these problems in Europe appear to be increasing both in the scope and number.

Following World War Two, Europe became the destination of many migrants from the East. Furthermore, liberalisation of migration policy in the context of Euro integrations has allowed for mass migration towards the European Union member states, primarily the ones with 'strong economies'. Simultaneously, the conflicts of recent years have intensified in the territories of central Euro-Asian states (Afghanistan, Iraq, Syria), which has in turn incited mass migration, again in the direction of Europe. A large number of these migrants are of Islamic confession.

Unprecedented wave of (alleged) refugees (allegedly) seeking refuge in Europe in 2015 intensified the already existing feeling among some Europeans that immigrants pose a threat to their personal employment, living standard, welfare state and national economy, but also a threat to their (personal and collective) *European and Christian identity*. In these circumstances, racism and xenophobia thrive

among the domicile population, leading in turn to reaction of immigrants, whose rights, freedoms and protection are guaranteed by international law. At the same time, terrorist organisations which engage in armed conflicts in the area of central Euro-Asia take advantage of the negative response of the Europeans to the migrant crisis as a pretext for undertaking terrorist attacks, although this is in fact retaliation for NATO forces' engagement in the bombing of Afghanistan, Iraq and Syria or the so-called *Islamic State*.

Such an attack occurred in Paris (in the suburb of Saint-Denis) on 13 November 2015 (the so-called Paris black Friday 13th; French 9/11) when 129 people were killed, around 350 injured and substantial material damage caused. Actually, it was a series of synchronised terrorist attacks on six locations (the *Stad de France* stadium, the *Bataclan* concert hall, and a number of cafés and restaurants). Perpetrators of those terrorist attacks were radical Islamists, mostly residing in Europe (France, Belgium). But there were also some terrorists with Syrian passports. It was established that the terrorists had been in Syria, Pakistan and Iraq prior to the terrorist attacks, where they had also participated in terrorist attacks. The Islamic State claimed responsibility for the attacks and stated that they were "retribution for Syria".³

A little less than a year before the attack, radical Islamists (brothers Said and Cherif Kuachi) carried out a terrorist attack against the headquarters of the satirical weekly *Charlie Hebdo* and a Jewish store (also in Paris), claiming the lives of 12 civilians and a police officer, and in 2012 a radical Islamist (Mohammed Merah) killed seven French soldiers and Jews in Montauban and Toulouse. In 2016, on the anniversary of the attack against the head office of *Charlie Hebdo*, another terrorist attack was launched, fortunately without any victims.

Those attacks had obviously been deliberately planned and based on intelligence findings of terrorist organisations (see: Мијалковић, 2010: 101–114, Мијалковић, 2011, 74–92). This contributed to increasing the fear of "Islamic terrorism", threatening to

³After the ISIL had publicly claimed responsibility for terrorist attacks in Paris, French Public Prosecutor Francois Molinssaid in a press release that it was established that the attackers of the Bataclan concert hall had mentioned Syria and Iraq.

evolve into a more serious and lasting conflict. The increase of this fear has certainly been sparked by the migrant crisis and the mass immigration of Muslims to Europe.

About ‘Islamic Terrorism’

The phrase ‘Islamic terrorism’ is frequently used in the media, but also in professional and even the highest scientific circles. Thus a large and traditionally peaceful religion - probably not maliciously, but certainly unjustifiably - becomes labelled as extremist, and its believers as extremists and terrorists. This stigmatisation creates prejudice that all or most Muslims are extremists or that they support terrorism, wars and other forms of political violence.

However, the opposite is true: Islam is basically constructive and tolerant religious ideology, which recognises and appreciates other traditional religions, including Christianity.⁴ It is therefore justifiable to speak only of *terrorism of Islamic extremists*.⁵ They include those who politicise religion and misinterpret religious norms because they strive to achieve illegitimate objectives, most frequently by violent means, and their followers. Those are the so-called religious fundamentalists and fanatics.

Religious fundamentalism is uncritical acceptance, respect and practice of religious fundamentalists, i.e. religious dogmas (teachings and rules of conduct *that are not subject to criticism*) as the only truth, accompanied by exclusive and intolerant attitude towards other beliefs (Милошевић, 2001: 212). In the context of Islam, it is particularly dangerous if the ‘preacher’ (a religious authority or another propagator) uses tendentious interpretations of Koran and other holy scriptures to indoctrinate the followers with the ideas of violence as the only means of achieving higher goals. One of those goals is certainly

⁴None of the major religions promotes evil, but only the good in different ways. If all Christians consistently adhered to the teachings of Christ, all Muslims to Koran, all Jewish people to Torah (the Pentateuch of Moses) all insecurity that originates from man would be eradicated (Стајић, Мијалковић и Станаревић, 2013: 190–191).

⁵*Extremism* (Lat. *extremum* – excess, exclusivism) in its original meaning signifies exaggeration, the quality of being uncompromising, irreconcilable (of attitudes, views, etc.). By analogy, *an extremist* is a supporter of extreme measures, a follower of extremism (Вујаклија, 1986: 268).

the establishment of Islamic states wherever Muslims live, as well as scoring a victory in opposing the cultural domination of the West and its influence on the Islamic world. 'Super means' for achieving this goal is certainly the story of Jihad – Holy War against the infidel. This is one of the largest 'spin-frauds' ever, maliciously interpreting the term as enslaving and destroying everything that is not Muslim, on behalf and for the benefit of the Muslim states and for the glory of the Great Allah.⁶

Further, *religious fanaticism* includes committing crime due to passionate uncritical infatuation by ideology of extreme religious fundamentalist, which includes readiness for personal sacrifice and, in some extreme conditions, also a readiness for individual or mass sacrificing of others. The term is especially related to ideologies advocating waging wars, religious or ideological extremism.⁷

Contemporary discourse most frequently or even exclusively relates fanaticism and fundamentalism with Islam, in part because of cruel conflicts in which Muslim states are involved, and partly because of increasingly frequent (suicide) bombings that have claimed numerous lives. This has contributed to strengthening the already mentioned prejudice against Islam and Muslims as extremists. As only extreme Muslims are involved in these acts of fanaticism and fundamentalism, it is justifiable to speak only of *radical (extreme) Islamists*, or *violent Islamism*, and hence about *Islamist* and by no means Islamic terrorism (Мијалковић, Милошевић, 2013: 264). Currently, the major stronghold of Islamist terror is the so-called *Islamic State*.

The Islamic State (IS; or *الدولة الإسلامية*, *al-davla al-islamija* in Arabic) or the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) or the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) is the unrecognised terrorist state which controls large parts of Iraq and Syria and nominally has control

⁶This is a typical interpretation of the so-called *militant theologians* who see jihad as armed action aimed at spreading Islam, but also at its defence. Propagating militant fundamentalism has built a militant function of jihad, although Koran clearly states that "pagans should be converted to faith, not by wars, but with wisdom and good conduct" (Божовић, Симић, 2010: 73).

⁷In Lat. *fanaticus* (carried away, ecstatic, exalted) denotes fascination, overt loyalty or zeal, excessive infatuation (with an idea, nation, religion, party, etc.) (Вујаклија, 1986: 953; see also: *Fanatizam*).

over small parts of Libya and Nigeria (around ten million people). It was self-proclaimed on 3 January 2014 by the militant Sunnifundamentalists – the Salafists, who proclaimed (the unrecognised) statehood. In mid-2014 (on 29 June) a caliphate was proclaimed, in which there is no room for Christians, Jesuits and Shiites, who are exposed to war crimes and genocide.⁸

The ISIL has been active for several years in the combat against Shiite orthodox formations, and against the Iraqi government following the US withdrawal. Its activities in Iraq had been significantly reduced until 2012, and it was not considered to be an important factor. However, the outbreak of the civil war in Syria provided an opportunity for the ISIL to spread these activities westwards, to form an alliance with other Islamist groups and to obtain weapons, equipment and funds from the US and its allies. This, among other things, contributed to the taking of the Al-Raqqah city – the first large city controlled by Syrian rebels and the headquarters of the ISISL in 2012. The ISIL soon confronted other Islamist factions in Syria, leading to Al Qaeda’s order to dissolve in 2013, which ISIL leader Abu Bakr al-Baghdadi refused to do. This marked the official ideological breach between the ISIL and Al Qaeda (see: *the Islamic State*).

The ISIL followers are present in Afghanistan, Pakistan, Morocco, Algeria, Tunisia, Libya, Egypt, Yemen, Nigeria, the Philippines, the Federation of Bosnia and Herzegovina, and in the territory of the self-proclaimed Republic of Kosovo. In addition to this, they have unbelievable financial means at their disposal, which virtually “allows the perpetration of terrorist attacks in the largest part of the world” (Вуковић, Мијалковић, Бошковић, 2011: 117–131).

The self-proclamation of the ISIL, large-scale terrorism, and counterterrorist operations of the Syrian army and armed forces of Russia and NATO, provoked migrations of unprecedented proportions. These generally move from Iraq, Syria, and Afghanistan towards economically more developed countries of Western Europe. The transit route has included the Republic of Serbia.

⁸The ISIL was originally formed as a militant group stemming from the Sunni fundamentalist groups that appeared in Iraq, following the US invasion; they launched armed operations against US and other western forces and then formally pledged allegiance to al Qaeda (see: *Islamic State*).

Threat of terrorism by radical Islamists in Europe and France

A question that has recently been asked repeatedly is where does Islamist terrorism in Europe⁹ and then in France stem from? Firstly, it is obvious that Europe, and France in particular, is the home of a large number of Muslims. Also, Europe and France are the (final or desired) destination of a large number of migrants from the areas controlled by the ISIL. This means that the number of Muslims in France, as well as throughout Europe, will rapidly grow, and it is probable that terrorists from among the ranks of ISIL will be among them, trying to pass themselves off as refugees and asylum-seekers. Finally, we cannot deny that unsatisfactory treatment of the migrants in the European states can be a cause of terrorism by Islamist extremists.

Secondly, radical Islamists are embittered by military actions of NATO in Afghanistan, Iraq and Syria, which involve French armed forces. Thus terrorism of radical Islamists is retaliation for the military operations of the French armed forces within the NATO operations and launching air raids against the mentioned states with predominantly Muslim population. The terrorists do not necessarily originate from the territories of the said states; they can be Muslims born in Europe, but also Europeans who have converted to Islam and who support radical Islamist ideologies.

According to a study of the *Pew Research Center*¹⁰, there are approximately 45 million Muslims living in Europe, which accounts for around 6 % of the population. The largest number of them live in Russia (about 16 million or about 11.7 % of the population, 14 million of them in the European part of Russia), France (about 4.7 million or about 7.5 % of the population), Germany (about 4.1 million or about 5 % of the population), Great Britain (about 2.9 million), Italy (about 1.6 million), Spain (about one million), Bulgaria (about a million or around 13.4 % of the population), the Netherlands (about a million or

⁹The most serious attacks include the series of bombings in Madrid railway on 11 March 2004, when 192 people were killed and 2,050 injured (the so-called 11-M attack or 11/3) and in London public transportation system on 7 July 2005, when 35 people died and 700 were injured.

¹⁰*PRC* is a non-government non-political research organisation with a headquarters in Washington, DC 20036.

5.5 % of the population), Belgium (about 6 %) and in Austria and Switzerland where they account for about 5.7 % of the population.¹¹

The demographic structure of the south-eastern European countries includes around 7.5 % of Muslims. Most of them live in Albania (about 2.6 million or about 82 % of the population) and in Serbia: with 280 000 (3.7% of the population) in the central part of the country and about 2.1 million (around 92 % of the population) living in Kosovo and Metohija. Bosnia and Herzegovina follows with about 1.6 million (around 42 % of the population), then Macedonia with 0.7 million (about 35 % of the population), Montenegro with 0.12 million (about 19 % of the population), Croatia with around 56 thousand (about 1.3 % of the population), and Slovenia with around 49 thousand (about 2.4 % of the population) (see: [U Evropi živi 45 milionamuslimana](#) - *There are 45 million Muslims living in Europe*).

It should be noted that the Muslim population in Europe is constantly growing: the number of Muslims in Europe has increased by 2 %, from 4 % to 6 % of the total population, for the past twenty years. It is assumed that the exponential growth will continue until 2030, when the figure will reach 8 %. This is not surprising because the European Union has become home of approximately 13 million Muslim immigrants since 2010. The Muslim population in Germany is composed mostly of Turkish immigrants, but there are also those from Kosovo and Metohija, Iraq, Bosnia and Herzegovina, and Morocco, while in France they are mostly citizens of former French colonies such as Algeria, Morocco, and Tunisia. Finally, Muslims are younger than other Europeans. The average age of Muslims in Europe at the beginning of this decade was 32, which is 8 years younger than the average age of other Europeans.¹²

The bulk of Islamic population, as well as the ‘law of large numbers’ which are particularly dangerous in the sphere of security¹³,

¹¹For the figures related to Muslim population in Europe see: [U Evropi živi 45 milionamuslimana](#).

¹²On the growth of the Muslim population in Europe see: *Kolikomuslimanazaistaživi u Evropi: 5 činjenicazbogkajih se starikontinentplaši*.

¹³In this case, it means that if only a few per milles of the overall number of Muslims in Europe are in fact radical Islamist, and if only a few per milles of the radical Islamists are ready to perpetrate terrorist attacks against the ‘West’, some of the European countries are seriously threatened by terrorism.

create conditions for the so-called *terrorist chain (re)action*, that is, for the implementation of the so-called strategy of *day-to-day terrorism*: hypothetically, European states can be affected by a series of terrorist attacks by radical Islamist who do not have to be immediately connected with the ISIL or members of terrorist organisations, but separate terrorist acts can encourage potential terrorists to resort to terrorism “in the name and for the glory of Allah”, copying their predecessors.

Response of French politicians to terrorist attacks and radicalisation of European citizens’ reaction against Muslims

It was ‘bad luck’ for European security that the terrorist attack in Paris 2015 coincided with the campaign for regional elections in France. It was used for ‘gaining popularity’ by French parties of the rightist orientation.

Generally, the times of crises, wars, great disasters and similar unfavourable situations and social upheavals present fertile soil for flourishing of national extremism. It is therefore clear why this phenomenon is colloquially referred to as ‘rightist workout’. Namely, abusing the voters’ patriotism, the parties of the extreme right strive to ‘profit’ by emphasising their alleged national values and interests, and resorting to negationism or marginalisation of the values and interests of (the members of) other nations. This is exactly what happened following the terrorist attacks of Paris 2015. The mistakes were made by both political opposition and the government.

Two days after the terrorist attack and the introduction of emergency state, the French Minister of the Interior Bernard Cazeneuve stated that a partial solution to the problem of Islamist terrorism was in closing down “*radical mosques*”, and that this proposal would be considered by the French government (see: *Vanredno stanje: Francuska zatvara radikalne džamije*).

At the same time, Marine Le Pen – the leader of the rightist party National Front wholeheartedly supported the suggestion for closing down “*radical mosques*” (*Marin le Pen: Zatvoriti radikalne džamije i uništiti islamistički fundamentalizam*). Several years earlier (in 2010) she raised the question of “illegal street prayers of Muslims” (i.e. religious rites and prayers that Muslims practice in public places

because there are no sufficient mosques - author's note), which she condemned and designated as "occupation without tanks or soldiers" (*Islam pretekaokatoličanstvo u Francuskoj*).

The situation was made additionally complicated by an initiative launched late in December 2015 by French Prime Minister Manuel Valls for amendments to the Constitution that would strip dual nationals convicted of terrorism of their French citizenship.¹⁴

This political rhetoric, supported by anti-immigration and anti-European views, 'spiced' by the terrorist attacks in Paris 2015 contributed to the victory of the party led by Marin Le Pen in the first round of the regional elections the same year.¹⁵

Restricting or denying religious identity will not solve the problem; on the contrary, it will spread and deepen it. Namely, according to some analyses, the total number of mosques in France has been almost doubled in the past ten years. Allegedly, there are more than two thousand mosques in France today. In addition to this, the director of the Grand Mosque of Paris (DalilBoubakeur) has been persistently pointing out that "it is necessary to double the number of mosques in France so that the Muslims could perform religious rites unhindered". This means that the number of mosques should exceed four thousand. At the same time, only 20 new Roman Catholic churches have been built in the past decade. Morethan 60 churches have been closed, many of which are designated to become mosques.¹⁶

It is obvious that there is an expansion of Islam, i.e. that the number of Muslim believers is increasing and the ideology of Islam is growing stronger as compared to increasingly passive Christianity. In the situation in which legal and legitimate Muslim community

¹⁴Revocation of citizenship would be a measure within the state of emergency in France which has been in place since the terrorist attacks in Paris of 13 November (*Francuskaoduzimadržavljanstvooptuženimazaterorizam*).

¹⁵ The victory in the second round of the regional elections was prevented by a coalition of parties led by the current president of France (the Socialist Party of Francois Holland) and his predecessor (The Union for a Popular Movement of Nicolas Sarkozy). Yet despite this, there remains concern because of flourishing national and religious extremism, especially because it strengthens radical rightist political parties.

¹⁶The results of a research conducted by *La Croix*, the Roman Catholic daily with the headquarters in Paris (*Francuskaoduzimadržavljanstvooptuženimazaterorizam*).

demands the number of mosques in France to be increased, the closure of mosques would be absolutely counterproductive.

Besides, there are no ‘radical mosques’, but only the ones that can be misused by radical Islamists. This means that the reaction of the French government must not target the mosques but the Islamist extremists.

Also, the closure of the mosques and threatening to deny dual citizenship to persons accused of terrorism (the so-called *tightening the belt on human rights, guillotining the human rights*) would spur disapproval of almost all, but may also enrage a large portion of Muslims who have nothing to do with the radical Islamists. This would probably give rise to great dissatisfaction, citizen disobedience, and quite possibly public unrest. Taking into consideration the ‘law of large numbers’ once again, it is quite possible that some of dissatisfied Muslims would become terrorists. This could also lead to France being denounced by the international community for restricting and denying religious rights and freedom to Muslims or discrimination against them.

These initiatives have more far-reaching effects with potentially identical consequences in other countries, primarily in Germany, Austria, Switzerland, Denmark, etc.¹⁷ Such moves by the governments of the ‘leading’ European countries might additionally

¹⁷For instance, German Chancellor Angela Merkel, who used to be regarded as “the refugees’ mother” because she had taken care of about 1.1 million people, early in February 2016 presented Germany’s plan to change its ‘open-door policy’ so that the Syrians and Iraqis taking refuge in Germany would have to return to their respective countries upon the cessation of wars; at the same time Austrian Minister for Foreign Affairs Sebastian Kurz stated that the Austrian government was planning to expel 50,000 refugees by 2019 and that the policy of welcoming the refugees was a mistake (*Крај избегличког раја у Немачкој*); Hungary continued its “barbed wire policy” which was accepted by Macedonia, Slovenia and Croatia; members of the Danish parliament have adopted a bill which provides for confiscating the property and valuables of asylum-seekers in excess of 10,000 Danish krone (\$1,450) in order to allegedly secure funds for supporting them, but also as a deterrent for many refugees against asylum-seeking (*Danska oduzimajmovinu izbeglicama*); similarly, Switzerland started confiscating sums of money exceeding 1,000 Swiss francs (€ 996) from the asylum seekers, whereby the refugees participate in the cost of the asylum-granting process. In Bayern and Baden-Wurtemberg money and valuables exceeding 750 US dollars or 350 dollars respectively are confiscated, etc. (*Nemački i švajcarski izbeglicama oduzimajmovac, Danska čekazakon*).

incite extremist Muslims in Europe and turn them against Europe and its citizens.¹⁸

Finally, many Europeans have seen the reception of refugees as “*terror of the kind governments against their citizens*” because they feel that opportunities have been denied to them in order to provide help for the immigrants. This explains the Europeans’ fear of losing jobs to the immigrants and the resulting inhospitality towards the ‘newcomers’.

This ‘incentive’ for growing racism and xenophobia is seriously ‘heated’ by some rightist parties and neo-Nazi movements which are gaining strength in France (the National Front), England (the British National Party), Germany (the National Socialist Underground), Austria (the Freedom Party of Austria), Greece (Golden Dawn), and other countries.¹⁹ This has resulted in animosity towards Muslims, advocating prevention of refugees from entering Europe and acts of animosity against refugees and migrants reflected in intolerance and discrimination, hate speech, insults against persons, dignity, ethnic, religious, racial and cultural characteristics, violent acts against life, body and property of minority members involving people being beaten up, burning and demolishing houses, burning and destruction of centres for asylum-seekers, burning and destroying cultural and historical objects, etc. (Мијалковић, 2015б). Extreme supporters of sports clubs have been resorting to such (ultranationalist and neo-Nazi) practice throughout Europe for a long time (Оташевић, 2012: 72–86).

It is clear that these tensions are generally based on different identities of the Muslims on one hand and the nationalists on the other, particularly the neo-Nazis, as the self-proclaimed “guardians of

¹⁸Potential extremism is additionally ‘heated’ by new latent conflicts between Turkey and the European Union: the Turkish leader Recep Tayyip Erdogan demanded 6 billion euro from Brussels and 24 billion euro from the rest of the world for taking care of refugees, along with the admission of Turkey into the European Union in exchange for not organizing transportation of 2.5 million refugees from Syria towards Bulgaria and Greece. Alleged excerpts from the transcripts of conversations that Recep Tayyip Erdogan had with Jean-Claude Juncker and Donald Tusk in Ankara on 16 November 2015 (*Ердогануцењуе ЕУ: Хоћу 30 милијарди шилива миша ђем 2,5 милиона избеглица*).

¹⁹ More on nationalistic, neoracial, xenophobic, and anti-migrant platforms of these parties in: Мијалковић, 2015б: 191–205.

Christianity and Europe” who are concerned for their living space and identity.

2015 Migrant Crisis, Identity and Terrorism

A particularly significant aspect of the problem of ethnic and religious identities is certainly the so-called 2015 Migrant Crisis. It encompasses an array of threats to security of people, states, and the international community caused by the wave of migration from the territory of central Euro-Asia (Iraq, Syria, Afghanistan, or the territories controlled by the self-proclaimed states of ISIL) towards the western European countries. In 2015 more than 625,000 migrants passed through the Republic of Serbia. This number included 579,518 migrants from the Middle East and Africa²⁰.

These mass migrations facilitate and provide cover for the movements of terrorists who falsely pretend to be refugees (most frequently by obtaining falsified passports, identity cards, and other transit and refugee documents). Entrance to any of the European Union countries allows them to move freely throughout the geospace of the Union. However, this fear is probably exaggerated, because the experiences from Paris 2015 indicate that the terrorists were mostly European citizens, with ‘European’ passports. One of the terrorists is known to have been a Syrian, who had arrived to France as a migrant via the territories of Greece, Macedonia and Serbia.

Unfortunately, a more realistic threat is less conspicuous: experienced terrorists are most frequently smuggled to the countries in which they plan to perform terrorist attacks through secret channels, and such complex smuggling operations infrequently involve organised crime.

Simultaneously, there is a much greater threat of terrorist activities by the so-called *second- or third-generation migrants*, than by the new ones. These include Muslims descending (as children and grandchildren) from the migrants who arrived in Europe following World War Two and who were born in Europe. In addition to them, there are a large number of European nationals who have been

²⁰On the situation with migrants in the Republic of Serbia in 2015 see: *Билтен Комесаријата за избеглице и миграције нове већаном приливу миграната у 2015. години.*

‘converted’ to Islam, who support Islamist radical ideology and who have been indoctrinated by the radical Islamists. A number of European citizens were among the terrorists who carried out the 2015 terrorist attacks of Paris.²¹

Finally, the last mentioned group also includes some who have become supporters of this ideology of their own free will, without being influenced by the radical Islamists (who do not know them), going to such extreme levels of religious obsession and fanaticism, that they are ready to perpetrate acts of terrorism. An aggravating circumstance for Europe is that they are the nationals of European states and have European travel documents. A large portion of them participated in war conflicts in Afghanistan, Iraq and Syria, and would not refrain from terrorism as a way to achieve what they regard to be sacred Islamist goals.

The aforementioned extremists from the second and third generations of post-war Muslim refugees, indoctrinated Europeans and terrorists passing themselves off as false refugees and asylum-seekers are collectively referred to as ‘the European ISIL’.²² Dominant ideologists and strategists of radical Islamism count on this ‘fifth column’ in achieving their goals and consider their engagement to be

²¹The organizer of this terrorist ‘operation’ is believed to be AbdelhamidAbaaou (28), a Belgian national of Moroccan descent. He had appeared in a number of video materials advertising the Islamic State in which he appealed to Muslims, in French, to join his combat in Syria. He was sentenced to 20 years’ imprisonment for organising a network for recruiting participants in the war in Syria. SamyAmimour, who blew himself up in front of the Bataclan concert hall had been known to the members of the antiterrorist forces since 2012 for his attempt to join Al Qaeda in Yemen. A year later he managed to flee France and join the Islamic State in Syria. Bilal Hadfi (20) was the suicide bomber who blew himself up in front of the National Stadium (Stad de France) on Friday. He was a Frenchman of Moroccan origin. Salah Abdeslam (26) is a Belgium-born French national. His elder brother, BrahimAbdeslam (31) blew himself up using explosive in front of the Voltaire Café in Paris (*Kosuteroristikojisuubili 129 ljudi u Parizu?*).

²²Their vanguard used to be called ‘the white Al Qaeda’ because they were supporters of the ideology propagated by this terrorist organization. However, the ISIL ideology has in the meantime departed from the ideologyAl Qaeda, so that the ‘white Al Qaeda’ is not the same as the ‘European ISIL’, and both notions havenarrower scope and contents as compared to the notion of ‘European radical Islamists’.

an integral part of the so-called *third-front strategy* against the European states taking part in military operations against the ISIL.

Although it is not directly threatened by terrorism, the Republic of Serbia was recognised as part of the global counterterrorist ‘diabolic coalition’ of 60 states which “will be burned by fires of Allah’s fighters” in the proclamation of the Islamic State of November 2015. From the aspect of Islamist terrorism, the threats are not unrealistic, coming from the members, followers and devotees of Al Qaeda, Mujahidin, and extremist Wahabites who are present in the territory of Serbia (especially in Kosovo and Metohija and in the region of Raška), Montenegro, and Bosnia and Herzegovina, then Albanian *extremists and supporters* of ISIL, combatants returning from the battlefields of Syria and Iraq, fanatic admirers of the ISIL and terrorist falsely passing themselves off as refugees and asylum-seekers (Мијалковић, Бајагић, 2015: 30–32; Мијалковић, 2007: 75–92).

Potential targets of terrorists include state and religious institutions and critical infrastructure, but also diplomatic missions and staff of NATO countries (including France) and international organisations, both throughout Europe and in the territory of the Republic of Serbia.²³

Conclusion

Islamist terrorism must not be unequivocally related to or identified with Muslims and Islam because it involves an extremist minority that politicises and abuses religion in the furtherance of political goals by means of violence. This is particularly dangerous in the communities in which Muslims account for the majority of the population, as it may lead to stigmatisation and discrimination, but also to tensions that may evolve into conflicts with other social groups.

The threat of Islamist terrorism is realistic and rightfully referred to as being ‘global’. There are at least three reasons for this: first, there is a globally-ramified terrorist network which encompasses activities of numerous terrorist groups and organisations, supported by

²³In this respect, our Government has satisfactory capacities for confronting the occurrences of illegal migrations and related phenomena, including terrorism (Мијалковић и Маринковић, 2010: 41–61; Мијалковић, 2012: [49–65](#); Мијалковић, 2012: 96–113).

numerous individual fanatic followers, ready to perpetrate acts of terrorism out of their personal ideological convictions, “in the name and for the glory of Allah”, although they have not been recruited for that; second, the targets of possible terrorist attacks by extreme Islamists are located throughout the world, and these primarily include the symbols of NATO, global western-type capitalism, domination and life-style; finally, the tendency of Islamist terrorists to acquire weapons of mass destruction and use them could have consequences on a global scale. Such a scenario is not unrealistic given the fact that towards the end of 2015 (December 7) the media all over the world broadcast the news that the European Union authorities had published data showing the ISIL terrorists having engaged biologists, physicists and chemists to produce weapons of mass destruction.

Although potential targets of attacks by Islamist terrorist are located all over the world, their choice will probably be narrowed down to the countries which are most active in air raids against the ISIL forces, lines, infrastructure and resources. An “advantage” will be given to the targets that symbolize “Western culture and capitalism”. These are mostly situated in the most developed economies, which are at the same time the leaders of the European Union and NATO, but also in other countries where they have missions.

Finally, France continues to be a potential target of terrorist attacks, both in its own territory and in the territory of other states (diplomatic missions and consular representatives, economic, media, non-government and other offices). In this respect, the Republic of Serbia is a potential destination of terrorists against NATO and France, but also against the institutions and citizens of Serbia because the Republic of Serbia has joined the ranks of states which consider terrorism to be one of the greatest evils of the modern world.

References

1. *Fanatizam*, <http://sr.wikipedia.org/wiki/Fanatizam>, accessed on 2 February 2016.
2. *Francuska oduzimadržavljanstvooptuženimazaterorizam*, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/2150838/Francuska+>

- [oduzima+dr%C5%BEavljanstvo+optu%C5%BEenima+za+teroriza m.html](#), accessed on 2 February 2016.
3. *Islam pretekao katoličanstvo u Francuskoj*, <http://www.pouke.org/verujem/index.php?topic=18767.0>, accessed on 19 December 2015.
 4. *IslamskaDržava*, https://sh.wikipedia.org/wiki/Islamska_dr%C5%BEava, accessed on 27 December 2015.
 5. *Kosuteroristikojisuubili 129 ljudi u Parizu?*, <http://www.dnevnevesti.rs/hronika/ko-su-teroristi-koji-su-ubili-129-ljudi-u-parizu/>, accessed on 20 December 2015.
 6. *Kolikomuslimanazaistaživi u Evropi: 5 činjenicazbogkijih se starikontinentplaši*, <http://www.newsweek.rs/svet/56020-koliko-muslimana-zaista-zivi-u-evropi-5-cinjenica-zbog-kijih-se-stari-kontinent-plasi.html>, accessed on 25 December 2015.
 7. *Marin le Pen: Zatvoriti radikalne džamije i uništiti islamistički fundamentalizam*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/marin-le-pen-zatvoriti-radikalne-dzamije-i-unistiti-islamisticki-fundamentalizam/et961nq>, accessed on 27 December 2015.
 8. *Nemačka I Švajcarska izbeglicama oduzimaju novac, Danska čeka zakon*, <http://azilsrbija.rs/nemacka-i-svajcarska-izbeglicama-oduzimaju-novac-danaska-ceka-zakon/>, accessed on 2 February 2016.
 9. *Otkriven identitet krvnika: Napadač sa sirijskim pasošem je prošao kroz Grčku*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/otkriven-identitet-krvnika-napadac-sa-sirijskim-pasosem-je-prosao-kroz-grcku/qs53p4w>, accessed on 20 December 2015.
 10. *U Evropi živi 45 miliona muslimana*, http://minber.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=11991:u-evropi-ivi-45-miliona-muslimana&catid=56:vijesti&Itemid=80, accessed on 7 December 2015.
 11. *Vanredno stanje: Francuska zatvara radikalne džamije*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/vanredno-stanje-francuska-zatvara-radikalne-dzamije/wy4qeZR>, accessed on 27 December 2015.
 12. *Биланс за 2015.:Кроз Србију прошло 625 000 миграната, Информер* of 28 December 2015.
 13. *Билтен Комесаријата за избеглице и миграције посвећен повећаном приливу миграната у 2015. години*, Комесаријат за

- избеглице и миграције Републике Србије, http://www.kirs.gov.rs/docs/aktuelno/20160119_newsletter_sr.pdf, accessed on 2 February 2016.
14. „Ердогануцењуе ЕУ: Хоћу 30 милијарди или вам шаљем 2, 5 милиона избеглица“, *Информер* of 10 February 2016.
 15. *Крај избегличког раја у Немачкој, Политика* of 2 February 2016. *Danska oduzima imovinu izbeglicama*, <http://www.slobodnaevropa.org/content/danska-oduzima-imovinu-migrantima/27512056.html>, accessed on 2 February 2016.
 16. Мижалковић, С., (2012b). The principles and standards of combating trafficking in human beings in the Republic of Serbia, *Science – Security – Police: Journal for Criminalistic and Law, No. 1, Academy for Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2012, pp. 49–65*.
 17. *Pew Research Center*:<http://www.pewresearch.org/>.
 18. Weaver, O., (2003). European Security Identities 2000, *European Security Identities* (eds. Burgess, P., Tunander, O.), PRIO Report 2/2000, Oslo, pp. 29–55, u: *Reformasektorabezbednosti*, (ur. Hadžić, M.), Institut G 17 plus i CCVO, Beograd, 2003.
 19. Божовић, Р., Симић, В. (2010) *Речник Ислама*, Друштво српско-иранског пријатељства у Београду, Друштво иранско-српскоцрногорског пријатељства у Техерану, Београд.
 20. Вујаклија, М., (1986). *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
 21. Вуковић, С., Мијалковић, С., Бошковић, Г., (2011). Превенција прања новца и финансирања тероризма – основне методе и могућности, *Наука – безбедност – полиција*, број 2, Криминалистичко–полицијска академија, Београд, 2011.
 22. Мијалковић, С. (2015b). Савремени неонацизам и живот у Европи, *Правни живот – часопис за правну теорију и праксу*, број 9, Удружење правника Србије, Београд, pp. 191–205.
 23. Мијалковић, С., (2007). Криминалистичко–обавештајни рад у превенцији међународних организованих илегалних миграција, *Наука – безбедност – полиција*, број 1/2007, Криминалистичко–полицијска академија, Београд, 2007, pp. 75–92.
 24. Мијалковић, С., (2010). Обавештајне структуре терористичких и криминалних организација, *Наука – безбедност – полиција*,

- број 2, Криминалистичко–полицијска академија, Београд, pp. 101–114.
25. Мијалковић, С., (2011). Обавештајно-безбедносне службе и национална безбедност, *Безбедност*, бр. 1, МУП РС, Београд, pp. 74–92.
26. Мијалковић, С., (2012а). Методолошки оквир једног научног истраживања организованог криминала и тероризма, *Безбедност*, број 2, МУП РС, Београд, 2012, pp. 96–113.
27. Мијалковић, С., (2015а). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.
28. Мијалковић, С., Бајагић, М., (2015). Премисе и смернице израду националне стратегије Републике Србије против тероризма, *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму VI*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, pp. 30–32.
29. Мијалковић, С., Маринковић, Д., (2010). Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговина људима, *Безбедност*, број 1, МУП РС, Београд, pp. 41–61.
30. Мијалковић, С.; Милошевић, М., (2013). *Савремене обавештајне службе: организација и методика обавештајног, безбједносног и субверзивног дјеловања*, ВШУП, Бања Лука.
31. Милошевић, М., (2001). *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд.
32. Миљановић, В., 2013. Савремени поморски тероризам, *Безбедност*, број 1, МУП РС, Београд, pp. 109–121.
33. Оташевић, Б. (2012). Вандали у зидинама – хулиганизам у Србији, *Безбедност*, број 1, МУП РС, Београд, pp. 72–86.
34. Петровић, Д. (2014). Покушај одређења универзално прихватљиве дефиниције тероризма, *Безбедност*, број 1, МУП РС, Београд, pp. 23–40.
35. Стајић, Љ., Мијалковић, С., Станаревић, С., (2013). *Безбедносна култура – треће, измењено и допуњено издање*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
36. Требјешанин, Ж., (2001). *Речник психологије*, Стубови културе, Београд.
37. Хараламбос, М., Холборн, М., (2002). *Социологија: Теме и перспективе*, Голденмаркетинг, Загреб.

Изазови идентитета у контексту терористичких напада „Париз 2015“

***Апстракт:** Незапамћени талас избеглица које су тражиле уточиште у Европи током 2015. године, а које су највећим делом Муслимани, код појединих европљана појачао је већ постојеће доживљавање имиграције као претње личном запослењу, животном стандарду, социјалној држави и националној економији, али и као угрожававање сопственог (личног и колективног) – европског и хришћанског идентитета. Такве околности погодују развоју расизма и ксенофобије код домицилног становништва, али доводе и до реакције имиграната којима међународно право гарантује извесна права, слободе и заштиту. Истовремено, исламистичке терористичке организације злоупотребљају негативну реакцију европљана на мигрантску кризу као изговор за вршење терористичких напада, иако су напади заправо одмазда за ангажовање НАТО снага у бомбардовању Авганистана, Ирака и Сирије, а пре свега тзв. Исламске државе, односно вид борбе против културолошке доминације и утицаја глобалног Запада на исламски свет и „пут“ стварања исламских држава. Један од таквих мучких терористичких напада догодио се у Паризу крајем 2015. године. То је додатно подгрејало тензије које су, генерално, засноване на различитости идентитета Муслимана, с једне стране и националиста – екстремних десничара, а посебно неонациста – тобожњих „чувара хришћанства и Европе“, с друге стране. С тим у вези, у раду је учињен осврт на политизовање и злоупотребу Ислама (иначе веома мирољубиве и толерантне религије) у терористичке сврхе, због чега су неоправдано стигматизовани сви Муслимани, као и на реакцију европљана.*

***Кључне речи:** етницитет, религија, идентитет, „мигрантска криза 2015“, тероризам, људска безбедност, национална безбедност, европска безбедност, Париз, Европа.*

Проф. др *Срђан ЂОРЂЕВИЋ**
Правни факултет, Крагујевац
*Никола ИВКОВИЋ***
Правни факултет, Крагујевац

UDK – 323.28

Прегледни научни рад

Примљен: 03.5.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Тероризам као негација демократије и напад на уставно уређење

Апстракт: Тероризам представља специфичан облик политичког насиља. Савремене правне државе суочавају се са претњама чије су извориште терористичке акције. Такав вид политичког насиља најозбиљније поткопава темељне вредности демократских политичких система инкорпориране у њиховим конститутивним актима: основне слободе и права човека и грађанина – право на живот, на слободно и несметано уживање својинских права, као и на неометано вршење политичких права. Тиме је ова негативна друштвена појава антипод демократији која је успостављена или се тежи њеном успостављању у једном друштву. Тероризам се може посматрати из визуре кривичног и међународног права, криминологије, криминалистике. Ауторима у овом раду тероризам заокупљапажњу из угла политикологије и науке уставног права. Демократском политичком систему су инхерентни (природни) слободни, општи и тајни избори и влада која је добила поверење народних представника изабраних на таквом гласању. Тероризам је био, јесте и остаће насиље, и стога је увек супротност демократији у друштву. Држава мора имати јасан и ефикасан одговор на тероризам као напад на уставно уређење. Одговор државе на терористичке акте не сме бити праћен нарушавањем људских права и слобода. Држава у реакцији на напад на уставно уређење од стране терористичких

*sdjordjevic@jura.kg.ac.rs

**nivkovic@jura.kg.ac.rs

група мора да избегне нарушавање демократског поретка, односно вредности на којима почива.

Кључне речи: *тероризам, негација демократије, напад, уставно уређење.*

Увод

Прегршт лоших последица за човечанство је изазвао став да циљ оправдава средство. Управо су терористички акти који су узрок смрти хиљада невиних пример најеклатантнијих екстремистичких акција у политичком животу. Терористички акти прате сваку историјску епоху. Колико год човечанство постизало успехе на пољу науке и технике и колико год хуманистичке вредности доживљавале афирмацију у уставу стварног живота, тај живот је у двадесетом веку обележен највећим људским жртвама од постанка људског рода. Тероризам је пратилац стварања првих држава, само је нажалост доживео ескалацију у добу прогреса у свим сферама, у добу чијисмо савременици. Луј Рене Берс (Louise Rene Beres) наводи да је тероризам појава старија од античких цивилизација Грчке и Рима и даје пример убиства Јулија Цезара, кога је убио Марко Брут (Marcus Iunius Bruts), римски нобило и политичар, 44. године пре нове ере у Риму, затим примере религиозне секте Sicarli и борбе Zealota (јеврејска секта која се отворено борила против римске владавине у Палестини од око 6. века пре нове ере до пада Јерусалима), те акте тајних великоисламских оружаних група у XII и XIII веку (Гаћиновић, 2005: 60). У теорији се истиче да „тероризам може бити метод владања, што је историја више пута забележила. Ел Фатах подсећа да се у античком добу тероризму прибегавало у борби против тираније и Тирана, те да према Ксенофону – тираноубице не само да нису кажњаване, него су слављене. Аристотел сматра да је политика однос између једнаких ради задовољења заједничких интереса. Он сматра да нема политике ако нема борбе и различитих политичких група и ако се она своди на вољу једног или тоталну спољну доминацију. Платон има слично мишљење, јер он тиранију сматра поквареним обликом владавине“ (Гаћиновић, 2005: 60). Провоцирајући и другачије мишљење од нашег (оно које изједначава терор и тероризам) сматрамо да у

дефинисању терора и тероризма мора постојати разлика, а не знак једнакости. Саме делатности екстремних видова политичког насиља које за последицу имају губитак највеће вредности цивилизације – људског живота, могу имати заједнички назив терористичке.

Када говоримо о типовима тероризма, онда ту постоји и језичко разликовање. Када држава спроводи насилне и незаконите оружане акције против сопственог становништва, односно политичких неистомишљеника, реч је о државном терору. Када насиље, убиства и уништавање својине према припадницима највиших државних органа и државним објектима спроводе антирежимске нелегалне или полулегалне групе, тада се мисли на такозвани опозициони тероризам. Репресије су основно оружје државног терора. Терористички акти су оруђе у рукама опозиционих снага. Поменути видови терористичке делатности карактеришу се узајамном повезаношћу. Државни терор је стимулатор опозиционог терора јер онемогућава друге методе борбе, с обзиром да потиरे свако опозиционо деловање (чак и оно које је и легално и легитимно). „Политичка анализа показује да државном терору чешће прибегавају нестабилни режими са ниским нивоом легитимности власти, који не могу да одржавају трајност система помоћу економских и политичких метода. Стабилни режими се служе терором у случајевима када су они затворени системи који су сами себе изоловали од целог света. Примери таквих режима су бројни, мада није једноставно разлучити када је заиста реч о режимима који су сами себе изоловали, а када о режимима који су изоловани због интереса јачих страна на спољнополитичком плану. Дискутабилно је да ли је пример представљао, тј. још увек представља режим у Сирији (Централна обавештајна служба САД – ЦИА Сирију назива „Сиријска Република под ауторитарним режимом“, [CIAWorldFactbook](#), 2013). Док овај рад настаје, ситуација у Сирији се не смирује. Након интензивнијег укључивања Русије у проблематику на територији Сирије, постало је јасно да се и ова страна јавља као фактор одлучивања како ће се даље ствари одвијати. Мировни преговори и договори о прекиду ватре не дају реалне резултате на терену. За то време број жртава непрекидно расте. Подаци варирају, а према истраживањима УН, бројка је одавно премашила 250.000 жртава, уз преко милион

избеглица. У ратним дејствима додатно стичу искуство различите терористичке групе, усавршавају се али и наоружавају. Имајући то у виду може се лако доказати оно што нам бројни реални примери већ демонстрирају, да се тероризам неретко као врста бумеранга враћа онима који су га и створили. У друштву где настале проблеме решавају политичким методама вероватноћа за појаву тероризма је мања него у оним режимима где се углавном служе насилним средствима за уклањање политичких противника“ (Чорбић, 2005: 112).

Дефинисање тероризма

Путања овог рада долази до неопходног дефинисања појма тероризма. Овај појам је у друштвеним наукама веома експлоатисан, а може се слободно рећи да је број дефиниција тероризма изједначен са бројем аутора чију интелектуалну пажњу је закупила ова тема. Стога се тероризам може дефинисати као смишљена, сврсисходна и често организована систематска употреба насиља и застрашивања ради стварања или искоришћавања страха грађана и носилаца власти, с циљем прокламовања извесних идеолошких, најчешће политичких вредности. Прокламација вредности чији су „власници“ терористи, односно терористичке групе, има за циљ да те вредности буду општеприхваћене и да постану такорећи званична идеологија у појединим земљама. Дobar пример да је вредност једне терористичке групе постала образац државног деловања јесте власт талибана у Авганистану до краја 2001. године. Наиме, режим духовног и политичког вође талибана у Авганистану, Муле Омара, је подстицао, финансирао и давао војну, обавештајно-безбедносну и остале врсте логистичке помоћи терористичкој организацији Ал Каида и њеном вођи Осами бин Ладену да изведу најразорније терористичке нападе у историји цивилизације и то на тлу најмоћније економске и војне силе света – САД, 11. 9. 2001. године. У поменутом периоду, под владавином талибана у Авганистану овакав напад је морално оправдаван и као легалан и као легитиман. Напад на САД је у сваком случају био „миљама удаљен“ од легалности, а свакако и од легитимности. У теорији се примећује да „циљеви терориста могу да буду и легитимни, али је

тероризам као средство њиховог достизања незаконито и морално недопустиво“ (Мијалковић, 2009:220).

Сложени појмови који као појаве егзистирају кроз миленијуме, што је случај и са тероризмом, обогаћени су широм и ужом дефиницијом. Шира дефиниција тероризма описује ову појаву (овај вид екстремног политичког насиља) као напад на живот и тело појединца или мање групе људи ради постизања политичких промена. Уколико је циљ напада да се уклони политички одлучилац који се сматра искључиво и првенствено одговорним за извесан политички курс или стил, реч је о политичком убиству. Овакви акти насиља често нису спектакуларни, а неретко настоје да се прикажу као ненасилна смрт (Димитријевић, Стојановић, 1977:289). Оваква дефиниција је само делимично тачна с обзиром да је дата пре више од четврт века када су терористички акти били унеколико слабијег интензитета у односу на оне који су се десили на почетку трећег миленијума. Поменути напад од 9. 11. 2001. године је био екстремно негативно спектакуларан, а цео свет је путем ТВ-а и интернета био сведок насилне смрти преко три хиљаде невиних жртава у једном дану. Последица оваквог напада било је сазнање да је и најразвијенија демократија света рањива и да свака друга развијена економска сила, а ту се поготово мисли на земље Запада, може бити на сличан начин мета најопасније терористичке групе у историји тероризма, Ал Каиде. Напади који су се недавно догодили у Паризу и Бриселу доказују да ризик од тероризма не јењава већ ескалира, па је потреба да се ова појавапроучи никад већа. Поједини аутори говоре о тероризму у ужем смислу речи, када је непосредна жртва напада политички мање значајна или сасвим безначајна личност. Такав тип тероризма „има за циљ да изазове страх и пометњу у широј владајућој групи и међу становништвом, да скрене пажњу на присуство снага у чије име терористи иступају, да охрабри њихове потенцијалне савезнике и тако сам, или уз помоћ других средстава, омогући постизање постављених циљева“ (Димитријевић, Стојановић, 1977: 289). Тероризам је сложен облик организованог, индивидуалног и у ређим ситуацијама институционализованог политичког насиља, које карактеришу застрашујући физички и психолошки акти политичке борбе, којима се, по правилу у време социјалних и политичких криза, систематски настоје да

остваре велики циљеви. Тероризам је, као вид индивидуалног нелегитимног и неинституционалног насиља, увек уперен на одређене институције друштва, односно државе. Институције су по правилу најстабилније у демократским политичким системима, стога је тероризам био и остао насиље и негација демократије у једном друштву. Свеосновне особине демократије представљају циљне мете терористичких организација. При том, методе терористичких група немају увек и само физички насилни карактер.

Тероризам као напад на темеље демократије

Терористима и њиховим идеолошким и финансијским покровитељима не одговарају темељи демократије, они се својом целокупном активношћу труде да поткопају такве темеље. Када говоримо о стубовима демократије, можемо да истакнемо неколико њихових особина које указују да је уставна зграда демократских политичких система стабилна. Карактеристичне црте демократије могу се сажети у неколико мисли:

1. Изражено је као уставно начело поделе власти на три познате гране. Присутна је супремација парламента као законодавног органа. Извршна власт је под контролом легислативе и делује у границама својих уставних и законских прерогатива.

2. Права и слободе у демократском друштву нису само формално прокламована, већ су и реално остварива.

3. Демократско друштво је незамисливо без постојања опозиционог мишљења. Опозиција је у неким државама и институционализована, а свакако је саставни елемент политичких процеса у друштву. Сходно томе, не може се замислити демократско друштво без постојања вишепартијског система. У таквом друштву народ је врховни судија. Његова одлука је коначна на слободним, општим и тајним изборима.

4. Медији у демократском друштву су слободни од цензуре, и могу да критикују власт не само по тренутно политички актуелним темама, већ јеуз помоћ експерата и слободномислећих интелектуалаца могућа критика и облика државне владавине. Међутим, ни медијска слобода не значи право да се угрожавају темељне демократске вредности, као што би било позивање на насилно свргавање режима у једној држави.

5. У демократским политичким системима битни ослонци државе су војска и специјалне безбедносне службе, чија је улога да се обезбеди унутрашња и спољна безбедност државе и друштва. Али активност војске и безбедносних служби регулисана је законом и налази се под контролом парламента. У демократији одржавање државноправног поретка није на војсци и специјалним службама, већ на снагама унутрашње безбедности – полицији, као и на правосудним органима, пре свега судовима.

6. Плурализам мишљења и несметано јавно презентовање идеја, и то не само из политичког спектра, подразумева да у друштву које је демократско не постоји званична идеологија. То не значи да не постоји преовладавајућа идеологија у интелектуалним круговима и у владајућем политичком естаблишменту. Таква идеологија се не може прокламовати највишим конституционим актом, нити она може као саставни део програма одређених политичких партија бити усмерена на потирање супротних идеолошких опредељења насилним методама.

У демократској правој држави сачуване су општенационалне вредности у погледу на свет. Када је црква одвојена од државе а држава се не меша у послове цркве, ауторима се чини да је већа могућност верске толеранције, или је ређа солуција верског фанатизма. Верски фанатизам често пактира са верским тероризмом. Близу смо истини када кажемо да постији симбиотска веза ове две појаве. Верски тероризам има снажно утемељење у појединачном и колективном идентитету, безобзиран је и суров по избору циљева. Акције које спроводе терористичке групације са верским предзнаком су у историји тероризма обележене као најсуровије. Овакав тип тероризма је истовремено и најстарији међу различитим врстама тероризма. Прогрес савременог верског тероризма повезан је са иранском исламском револуцијом и доласком на власт у Ирану (касније названом Исламска Република Иран) врховног верског вође ајатолаха Хомеинија 1979. године. Од почетка осамдесетих година XX века у порасту је број организација које шире идеје исламског фундаментализма. Вође и идеолози екстремних исламских верских терористичких група подстрекавају на перманентну борбу против „неверника“. Та борба је обојена безграничним фанатизмом у одбрани „чистоте“ исламског идентитета.

У исламском свету идеолошки тероризам потиснут је надирућим верским тероризмом. Пошто је ширење вере и одбрана верског идентитета „божији задатак и циљ“, то се насиље и тероризам у свести верских фундаменталиста појављују као средство „божијег циља“, а на путу божијег циља нема препрека, нити има оних који невинно гину. Опроста нема за онога ко има смелости да „вређа“ или пак оспорава верски идентитет. Чувена фатва коју је издао ајатолах Хомеини (њоме се осуђује на смрт књижевник Салман Ружди, аутор књиге „Сатански стихови“, први пут објављене 1988. године) обавезује сваког муслимана да је изврши чим му се укаже погодна прилика. Хомеинијева фатва гласи: „Ми смо од Алаха и Алаху ћемо се вратити. Обавештавам све храбре муслимане света да су аутор сатанских стихова, текста који је написан, уређен и објављен против ислама, пророка Мухамеда и Курана, као и сви уредници и издавачи који су били свесни његовог садржаја, осуђени на смрт. Позивам све прерушене муслимане света где год да се налазе у свету да их убију без одлагања како се више никад нико не би усудио да вређа света веровања муслимана. Ко год буде убијен извршавајући овај циљ, постаће мученик. У међувремену, ако неко има приступ аутору књиге али није у могућности да изврши егзекуцију, треба да обавести друге људе како би Ружди био кажњен за своја дела“. Тако је, на пример, убица израелског премијера Јицака Рабина одлучно изјавио да се не каје јер је „деловао по наређењима Бога“ (Шијаковић, 2002: 248).

И следеће особине демократских политичких система представљају реалну опасност за терористичке групе, посебно за оне са верским исламистичким предзнаком, као и за државе које такве групе спонзоришу. У грађанском друштву које представља целокупност друштвених демократских односа у коме друштвене снаге врше друштвену делатност независно од државе, грађани на транспарентан начин изражавају своје мисли и позиције. И када је присутна критика активности владе, већи део грађанства свесно подржава демократске вредности. Супротстављене политичке снаге су супротстављене идеолошки и не гледају се кроз нишане пушака, какав је случај са супротстављеним терористичким организацијама и њиховим деловањем у односу на поједине државе. Такође, процес образовања и свест о људским правима доступним ширим друштвеним групама превентивно утиче на заустављање

тероризма. У друштву политичког дијалога простор за дискусију о правима која су доступна мањинским групама подстиче моћ речи и дискусије као средства борбе за права, а не средства насиља која се по правилу везују за тероризам. Тако у оваквим друштвеним системима „кроз унапређење културе и области информисања друштво настоји да промовише вредности савремене демократске државе, као што су принцип једнакости пред законом, принцип недискриминације, принцип толеранције, принцип узајамног уважавања, принципи мирног решавања сукоба и слично“ (Бодрожић, 2015:160). И демократско друштво није имуно на негативне појаве, но такве појаве мање су распрострањене него у државама које се јављају као спонзори тероризма. Државе спонзори тероризма су и саме недемократске и налазе се у ауторитарној зони политичког спектра. У таквим политичким системима је незамисливо да се у потпуности могу поштовати индивидуална и мањинска права, као што је случај у савременим демократијама.

Изазови са којима се сусрећу модерне државе овим поводом све су већи. Граница између тероризма и организованог криминала све је тања и, како се наводи, све је већи број заједничких карактеристика: „висок степен организованости, тајности у организованости и деловању, интернационализација деловања и вршења утицаја, планско вршење злочина, радикализација метода и деловања и све већа насилност и бруталност, прибегавање прању новца и корупцији јавних службеника и носилаца власти, тежња ка инфилтрирању у структуре власти и стицање политичког утицаја, тежња ка контролисању националних економија и међународне економске размене, велика финансијска моћ, злоупотреба високе технологије у криминалне сврхе, подривање демократије, политичког и економског поретка, угрожавање људских слобода и права, слабљење поверења грађана у државне институције, продубљивање економске кризе и друго“ (Мијалковић, 100:2012). Самим тим, хронолошки је могуће посматрати како су савремене демократске државе имале и имају изузетно велике проблеме и опасности по националну безбедност од домаћих терористичких организација. У Италији је седамдесетих година XX века по националну безбедност, а поготову по политичку стабилност, била велика претња терористичка организација Црвене бригаде (*Brigate Rosse*). Ова терористичка организација скренула је пажњу целог света

када је 16. 3. 1978. године киднаповала, а касније извршила егзекуцију над италијанским министром спољних послова Алдом Мором, који је пре ове дужности пет пута обављао функцију премијера Италије. Моро је био водећи заговорник покушаја постизања „*compromessastorica*“ – историјског компромиса између Комунистичке партије Италије и демохришћана чији је истакнути функционер био. Као могући будући премијер одиграо је средишњу улогу у покушајима формирања владе „националне солидарности“ која би обухватила припаднике великог дела иначе веома колоритног италијанског политичког спектра, све ради спречавања горућих економских и социјалних проблема који су притискали италијанску привреду тог доба. Први пут у историји земље припадници Комунистичке партије требало је да постану чланови министарског савета. На дан када је у законодавном телу Италије требало да се одржи гласање о поверењу новом Министарском савету (овај поступак у италијанској политичкој традицији носи назив *fiducia*) чији је састав требало да предложи и програм образложи управо Алдо Моро, Црвене бригаде су га отеле и убиле пет припадника његовог обезбеђења. Извиђајно-потражне радње које су припадници Министарства унутрашњих послова, али и других безбедносних служби, спровели по целој Италији биле су потпуно неуспешне.

Током свих 55 дана заточеништва Црвене бригаде су министра спољних послова држале у једном стану у главном граду Италије. Током утамничења Моро је написао неколико писама, обраћајући се политичким лидерима, папи Павлу VI (иронија судбине је да је исти великодостојник католичке цркве лично водио Моров погребни обред), генералном секретару Уједињених нација и својој породици. Међутим, накнадно је утврђена могућност да је добар део писама заправо написао неко други. Црвене бригаде су, према изворном плану, намеравале да Мора замене за ухапшене колеге које је очекивало суђење. Отмица се временски поклапала с хапшењем *RenataCurcia* у Торину. Реч је о вођи Црвених бригада кога је очекивало суђење са највећим степеном обезбеђења. Упркос томе, италијанска влада на челу са Ђулијаном Андреотијем, није пристала на преговоре са терористима за шта је добила недвосмислену међународну подршку. Током заробљеништва Мору је судио „Народни суд“ Црвених бригада, и он је убијен.

Читава афера са отмицом и убиством Алда Мора је више одмогла него помогла Црвеним бригадама за представљање њихових циљева. За Црвене бригаде и методе којима су се служиле није било посебног разумевања. Сви облици јавне потпоре којима су се евентуално надали нестали су након Морове отмице. Већ почетком осамдесетих година Црвене бригаде све су више нестајале на маргинама догађаја, а многе њихове вође одбациле су и осудиле оружану борбу. Једна од најбестијалнијих терористичких акција, као што је било убиство италијанског државника и политичара првог реда Алда Мора, спроведена од Црвених бригада, ову терористичку организацију је послала у политичку прошлост. Оваква акција је показатељ како могу да се поткопају темељи демократије. Она је сведочанство о томе да је тероризам у својој бити суштинска негација демократије. У политичкој историји забележени су перфиднији начини борбе терористичких организација од поменуте акције Црвених бригада. Такви методи борбе се свде на формирање политичких крила терористичких организација која прерастају у политичке партије.

Због обима рада наводимо пример Шпаније, која се после Франкове ауторитарне владавине преобратила у истинску демократску државу. Можда највећу претњу шпанској демократији представља баскијски национализам у виду милитантне терористичке организације ЕТА. Еускади та Аскатасуна (ЕТА) представља скраћеницу за пун назив ове терористичке организације који гласи „Баскија и слобода“, а која је основана 1959. године. Терористичке активности ове групе претежно се свде на убиства политичких противника, отмице, пљачке и изнуђивања новца. Припадницима ЕТЕ је ишло на руку то што су Баскијци на референдуму одбили да потврде нови шпански *Устав* 1978. године. *Уставом* је иначе рестаурирана монархија и обновљена демократија у Шпанији, а Баскијцима понуђено право на ограничену аутономију и могућност формирања сопствене регионалне владе. Постепено су начињени обострани уступци, тако да Баскијци сада имају регионални парламент са релативно високим степеном надлежности. Пошто аутономијом коју остварују унутар Шпаније највећи део Баскијаца није задовољан и тежи ка пуној независности, то је плодно политичко тло за тероризам ЕТЕ. За време Франкове владавине у Шпанији 1973.

ЕТА је планирала и организовала убиство тадашњег премијера Карера Бланка. Међутим, и поред тога током владавине ауторитарног режима, ЕТА је била онемогућена у планирању и остварењу својих акција управо због репресивног карактера режима. Смрт Каудиља Франка 1975. и демократске промене које су тада наступиле омогућиле су ЕТИ да се размахне у својим терористичким активностима. ЕТА је 1978. основала своје политичко крило под називом *Herrri Batasuna*, које је 1979, непуних годину дана после оснивања, на регионалним изборима у Баскији освојило респектабилних 15 одсто гласова.

За терористичку организацију ЕТА може се рећи да је у доброј мери националистички профилисана организација, но повремено је кокетирала и са идејама марксизма. ЕТА је позната по терористичкој обуци својих припадника, а сам начин обуке је интернационализовала спроводећи је на исти начин у палестинским војним камповима. Тако је дошло до својеврсне сарадње између ЕТЕ и појединих исламских терористичких група. То не треба да зачуђује с обзиром да терористичке организације које делују на тлу Палестине имају исти циљ као ЕТА која делује на тлу Шпаније, а то је стварање независне палестинске државе. Поставља се питање шта је предност постојања политичких крила терористичких организација, у овом случају политичког крила ЕТЕ? Одговор лежи у чињеници да политичка крила терористичких организација, ступајући на политичку позорницу и освајајући одређени број гласова потребних за улазак у парламент, усвајају бар привидно друштвене вредности појединих западних демократија. На основу законске форме имају приступ легалним изворима финансирања. Део финансијских средстава политичких крила терористичких организација које се у међувремену „одрекну“ своје терористичке прошлости управо иде њиховим дојучерашњим саборцима, сада још увек припадницима терористичких организација. У сваком случају, и политичко крило терористичке организације и сама терористичка организација баштине исту идеолошку матрицу. Може се рећи да је вид борбе политичког крила знатно перфиднији и обавијен велом мистике у односу на делатност терористичке организације, која се ex lege убраја у формацију чији је карактер деловања противустанован.

Тако се, на пример, у литератури истиче дасе „и поред по-дршке коју ЕТА несумњиво ужива међу баскијским становништвом, последњих година Баскијци све више окрећу ка умеренијим политичким снагама. Тако је, рецимо, још на баскијским парламентарним изборима у мају 1991. године, Баскијска националистичка партија (ПНВ) освојила далеко највећи број места и знатно потиснула присталице ЕТА из парламента. Тиме је започео период још интензивније илегализације активности ЕТА. Њени напади су се, као последица тога, проредили. Након тога дошло је до опадања популарности и саме ПНВ, тако да је ЕТА остала и без тог важног упоришта. Данас је ЕТА у толикој мери пацификована, а на стотине њених припадника је у шпанским и француским затворима где издржавају дугогодишње казне, да неки зналци те проблематике, попут Фернанда Реинареса, говоре о дефинитивном крају ЕТА и етносепаратистичког тероризма у Шпанији“ (Симеуновић, 2012:102).

Закључак о значају обавештајно-безбедносних служби у борби против тероризма

Акције терориста усмерене директно на вршење најстраш-нијих злочина против представника највиших државних органа (убиства и отмице или стварање политичких крила у виду партија или покрета чији је задатак да, под велом слободе мисли и изражавања, пропагирају противуставне акције) доказ су колико је тероризам антипод демократије. Неуспео је покушај да се тероризам искорени путем права силе која потире силу права. У земљама које су захваћене овом тешком друштвеном болешћу једним правним актом или једном свеобухватном полицијско-војном акцијом није могуће искоренити тероризам. Тероризам може бити сламан с једне стране укупним мењањем друштвених односа, односно развојем демократије. Убеђени смо да су још увек тачне речи америчког председника Абрахама Линколна (Abraham Lincoln) изречене у његовој чувеној *Гетисбуришкој посланици*: „да владавина народа, од стране народа и за народ неће нестати са лица земље“ (*Documentary History of the United States*, 1964:212). Владавина народа у данашњици штити се, с друге стране, од тероризма и делатношћу обавештајних служби. Ескалација тероризма у после-

дње три деценије XX века у доброј мери је демантовала успешност до тада познатих и у пракси опробаних превентивних мера безбедности и заштите од тероризма, и офанзивне мере спречавања и сузбијања деловања терориста. Узимајући у виду ту чињеницу многе државе су приступиле реформисању оног дела система безбедности који је задужен за различите видове заштите и сузбијања тероризма. Реформе система безбедности кретале су се у правцу комбиновања адекватних безбедносних мера и легислативних и подлегислативних средстава. На националном нивоу предузимане су организационе мере улагања у људске ресурсе и стварања техничких услова ради обезбеђивања уске специјализације кадрова и предузимања координираних акција у борби против тероризма. Оформљене су прве посебне оперативне организационе јединице јавне или војне безбедности у оквиру стандардних полицијских или војних снага. Тако је у Савезном криминалистичком бироу 1975. у Савезној Републици Немачкој формирано посебно одељење – ТЕ, које се искључиво бавило противтероризмом. Холандија је предузела сличне мере за формирање противтерористичке полиције. Формирани су оспособљени и усавршени специјализовани тимови за противтерористичка дејства, као што су ЕСИ у Белгији или, на пример, ГСГ-9 у Немачкој.

У оквиру програмске стратегије већине савремених обавештајних служби централно место је заузела проблематика спречавања и сузбијања тероризма. У свим националним безбедносно-обавештајним системима максимално је дошло до изражаја начело јединства обавештајног рада. Посебно је изражена делатност обавештајних служби у разоткривању терористичких активности у фази њиховог припремног деловања. Тако СИСДЕ у Италији, МИ 5 у Великој Британији, ШАБАК у Израелу усмеравају своју активност ка откривању и спречавању тероризма. Формирана су и посебна тела за обавештајну координацију у антитерористичкој области. У Сједињеним Америчким Државама створен је Међуагенцијски противтерористички центар – ЦТЦ, који од 1986. године координира активности ЦИА, ДИА, НСА, ФБИ и осталих безбедносних служби САД. Организационе и функционалне претпоставке створене су и за противтерористичку обавештајну делатност на наднационалном нивоу. Наводимо као пример да је

током 1985. године при НАТО формиран Координациони биро за борбу против тероризма. Циљ Бироа је ефикасно повезивање, усмеравање и координирање националних бироа за борбу против тероризма. Терористичке групе су добиле своје главне противнике у обавештајно-безбедносним службама, које својим кадровским, техничким и финансијским потенцијалима, те законским овлашћењима, једине могу да озбиљно угрозе њиховопостојање и деловање. Међутим, у демократским политичким системима може доћи до злоупотреба у борби против тероризма од стране припадника безбедносних служби. Стога је потребна њихова цивилна контрола. Демократску цивилну контролу обавештајно-безбедносних служби спроводе институције све три класичне гране власти – законодавне, судске и извршне. Уколико постоје, у контроли учествују и аутономне институције омбудсман или повереник парламента. Контрола, али ванправна, врши сеи путем институција грађанског друштва – медија, невладиних организација и експертских група.

Литература

1. Бодрожич, И., (2015). Проблемска питања дефинисања тероризма. *Безбедност*, 57(3): 160-161.
2. Гаџиновић, Р., (2005). Корени савременог тероризма. *Правни живот*, 53(9), стр. 60.
3. Димитријевић, В., Стојановић, Р., (1977). *Основи теорије међународних односа*, Службени лист СФРЈ, Београд.
4. *Documentary History of the United States*, (1964). Harold Earl Hammond ed., New York: Cambridge Publishers, стр. 212.
5. Мијалковић, С., (2012). Методолошки оквир једног научног истраживања организованог криминала и тероризма. *Безбедност*, 54(2): 100-110.
6. Мијалковић, С., (2009). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
7. Симеуновић, Д., (2012). *Етно-сепаратистички тероризам у Западној Европи – ИРА и ЕТА*, зборник радова „Тероризам као глобална претња“, Правни факултет за привреду и правосуђе, Центар за безбедносне студије, Београд, стр 100-112.
8. Чорбић, Д., (2005). *Политички систем – основи политикологије*, Green empire, Ниш.

9. Шијаковић, И., (2002). *Тероризам и проблем идентитета*, Социологија, Београд.
10. <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>, доступан 28.4.2016.

Terrosim as a negation of democracy and an attack on the constitutional order

Abstract: Terrorism is a specific form of political rule of violence. The modern legal countries are faced with threats which arise from terrorist actions. That kind of political violence seriously undermines the fundamental values of democratic political systems incorporated in their constitutional acts: the basic rights and freedom of peaceful enjoyment of property right and the peaceful enjoyment of political rights. That way, this negative social phenomenon is an antipode to democracy that has been established or there is streaming to its establishment in society. Terrorism can be observed from the perspective of criminal and international law, criminology, criminalistics. Terrorism in this work attracts attentions of its authors from the perspective of political science and constitutional law. Free, secret and general elections and a government that has won the trust of people's representatives elected by such voting are inherent (natural) to democratic political system. Terorizam was, still is and will remain violence, so it is always the opposite of democracy in society. The state must have a clear and effective response to terrorism as an attack on state constitutional order. The response of the state to terrorist acts must not be accompanied by violations of human rights and freedoms. The state must avoid distortion of the democratic order or its basis in its response to any attack against the constitutional order by the terrorist groups.

Keywords: *terrorism, the negation of democracy, attack and constitutional order.*

Др Андриана ЈОВАНОВИЋ*

Универзитет у Нишу, Медицински факултет

Проф. др Душица ПАВЛОВИЋ**

Институт за биохемију, Универзитет у Нишу,

Медицински факултет

UDK – 343.123.14 : 612.821.6

Прегледни научни рад

Примљен: 06.8.2015.

Ревизија: 01.3.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Brain fingerprinting у судским споровима

***Анстракт:** Brain fingerprinting је научна технологија која детектује скривене информације ускладиштене у мозгу неинвазивним мерењем мозданоталасних одговора. Осумњичени се тестира гледањем три врсте информација које се приказују различито обојеним линијама: црвена – информација за коју се очекује да је позната осумњиченом („таргет“); зелена – информација која је непозната осумњиченом („ирелевантна“); плава – информација у вези са злочином коју само извршилац зна („проба“). Ефективна примена brain fingerprinting-а у лабораторији и на терену захтева разумевање релевантних научних принципа и правилну улогу brain fingerprinting-а у форензичким наукама и судским поступцима. Детекција скривених информација које се налазе у мозгу осумњичених, сведока и обавештајних извора је од великог интереса за све фазе спровођења закона, за Владу, приватне истраге и обавештајне операције. Научни докази у кривичном поступку ће бити само део целине о доказима, чијим ће уважавањем судије или порота донети коначну, најправилнију и најправеднију одлуку. Суд ће узимати у обзир све друге доказе који му се поднесу на увид, заједно са мишљењем научног експерта*

* anchej89@gmail.com

** pavlovic.dusica@gmail.com

које је само део доказа који је потребно узети у обзир и ценити га као доказну вредност.

Кључне речи: *brain fingerprinting, правосудни систем, научни доказ.*

Увод

Представници законодавне власти већ дуго користе науку као средство у трагању за убедљивим доказима против осумњиченог. Крајем 19. века британске власти, водећи се теоријом да не постоје два иста отиска прстију, почеле су да користе ову методу као средство идентификације извршилаца кривичних дела. Убрзо након тога, отисак прста („*fingerprinting*“) је почео да се користи као доказ за идентификацију починиоца у кривичној истрази (Cole, 2001). Почетком 20. века употреба *fingerprinting*-а је постала широко распрострањена (Farrell, 2010).

Коришћење научних доказа у судству доживљава експанзију током 20. века. Докази повезани са косом, крвљу и другим телесним течностима, стоматолошким интервенцијама и ватреним оружјем се рутински користе у покушају да се оптужени повеже са одређеним злочиним. Недавно је тестирање дезоксирибонуклеинских киселина (DNA тестирање) уведено као високо прецизна и поуздана метода за упоређивање биолошких узорака у судским споровима (Farrell, 2010; Singer et al., 2007).

Мане ових метода се огледају у немогућности да се обезбеди довољан ниво доказа за осуђивање оптуженог, а често зависе од открића и чувања неких физичких узорака. Кривични истражитељи су дуго тражили начин да коришћењем науке што директније докажу кривицу особе, показујући постојање физиолошких одговора који потврђују да оптужени поседује знање о почињеном злочину за који се терети. Најчешће примењивана метода у овим истраживањима је полиграфско испитивање које је уједно дало и најбоље резултате (Farrell, 2010). Полиграф, који датира још од почетка 20. века, мери промене у дисању, крвном притиску и знојењу као индикаторе обмањивања (Baskinet et al., 2007).

Од самог почетка питања у вези са поузданошћу полиграфа била су препрека за његову прихватљивост у судским поступцима. Врховни суд Сједињених Америчких Држава је 1998. године опсервирао да после приближно једног века постојања „једноста-

вно не постоји консензус о поузданости полиграфа“. Као резултат тога, у већини светских надлежности, резултати полиграфског испитивања обично нису прихватљиви код оптужених који нису признали кривицу (Farrell, 2010).

Развој нових технологија које предлажу много прецизнији начин за откривање преваре захтева примену средства законодавне власти. Недавни напредак у неуротехнологији је направио такозвано „функционално скенирање мозга“ – генерички термин за технике које мере мождану активност. Две методе које се користе за мерење мождане активности су дошле у први план у дискусијама у вези са употребом скенирања мозга за откривање неистинитости (Farrell, 2010).

Прва метода, позната као функционална магнетна резонанца (*Functional Magnetic Resonance Imaging* – fMRI) мери мождану активност креирањем слика дистрибуције коришћења кисеоника, глукозе и других материја у мозгу. Подручја мозга која су активнија користе више крви и као резултат тога се приказују у виду светлијих поља на слици. Компјутерски софтвер се затим користи за креирање бојама кодиране тродимензионалне мапе мождане активности. Локација ове активности је асоцирана са специфичним когнитивним функцијама и омогућава истраживачу да закључи, на пример, да ли је стимулус познат или непознат субјекту (Holloway, 2008). Прву велику студију о применљивости fMRI технологије у детекцији лажи објавили су истраживачи са Универзитета у Пенсилванији 2002. године (Langleben et al., 2002), и технологија се сада комерцијално промовише (Farrell, 2010).

Друга метода мери мождану електричну активност коришћењем електроенцефалографских (EEG) сензора постављених на глави. Истраживачи мере мождану активност изазвану стимулусима тако што се нови стимулуси презентују и упоређују са базичним одредницама ради одређивања да ли су они познати или непознати субјекту (Farrell, 2010; Pettit, 2007).

Покрет за примену EEG методе у детекцији лажи је предводио Американац др Лоренц Фарвел ([Lawrence Farwell](#)), који сада продаје технологију као „*Brain Fingerprinting*“ (Farrell, 2010). Фарвел је ову технику изумео водећи се теоријом да ће се реакција осумњиченог за детаље догађаја или активности одражавати на њега уколико поседује претходно знање о догађају или активно-

сти. Фарвелов brain fingerprinting је првобитно користио познати P300 (пе-300) мождани одговор да детектује мождано препознавање познатих информација. Касније је Фарвел открио и „*memory and encoding related multifaceted electroencephalographic response*“ (MERMER) који осим P300 садржи и додатне функције које обезбеђују виши ниво прецизности (Ahuja, Singh, 2012).

Brain fingerprinting

Brain fingerprinting је научна технологија која детектује скривене информације ускладиштене у мозгу неинвазивним мерењем можданоталасних одговора. Овом методом се детектује P300-MERMER (EEG евоцирани потенцијал мозга који је изазван стимулусима значајним у презентованом контексту) као одговор на речи или слике које су релевантне за кривично дело или терористички акт, терористичку обуку, знање о подметању бомбе, терористичкој ћелији или обавештајној агенцији итд. Brain fingerprinting детектује информације које се налазе у мозгу мерењем когнитивно испроцесуираних информација. Ова метода није детектор лажи јер не детектује лажи, стрес, нити емоције (Farwell, 2011).

Систем brain fingerprinting-а израчунава детерминацију „присуства информације“ (субјект зна информације релевантне за злочин) или „одсуства информације“ (субјект не зна информације релевантне за злочин) и статистичко поверење за индивидуалну детерминацију. Лабораторијска и теренска истраживања у *Federal Bureau of Investigation (FBI)*, *Central Intelligence Agency (CIA)*, *United States Navy* и на другим местима показала су непостојање лажно позитивних и лажно негативних резултата; 100% детерминација утврђених brain fingerprinting-ом су биле коректне. Уопште, 3% резултата је било „неодређено“, укључујући и студије које користе само P300 и студије са пуним P300-MERMER-ом. Од укључивања пуног P300-MERMER-а у прорачуне није било лажно позитивних и лажно негативних резултата, као ни „неодређених“ случајева – 100% тестова је произвело коректне детерминације (Farwell, 1992; Farwell, 1994; Farwell, 1995a; Farwell, 1995b; Farwell, Smith, 2001; Farwell, 2011).

Лоренц Фарвел је са својим колегама успешно применио brain fingerprinting у кривичним предметима, укључујући и помоћ

у подвргавању правди серијског убице Џ. Б. Гриндера. Brain fingerprinting и Фарвелово вештачење су били прихваћени у првостепеном суду у случају убиства, када је ослобођен Т. Харингтон који је био неправедно осуђен (Farwell, 2011).

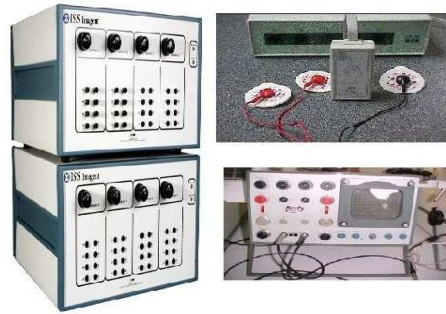
Ефективна примена brain fingerprinting-а у лабораторији и на терену захтева разумевање релевантних научних принципа и правилне улоге brain fingerprinting-а у форензичким наукама и судским поступцима (Farwell, Smith, 2001; Iacono, 2008). Правилно одржавање brain fingerprinting-а коришћењем научних стандарда је неопходно за његову тачност и исправност (Farwell, 2011).

Како ради brain fingerprinting тест?

Особа која се тестира носи специјалну траку са електричним сензорима који мере електроенцефалографску активност са неколико локација на глави (слика 1). У циљу калибрације система brain fingerprinting-а, тестом се презентују серије ирелевантних стимулуса, речи и слика, и серије релевантних стимулуса, речи и слика. Мождани одговор тестираног субјекта на ове две различите врсте стимулуса омогућава истраживачу да утврди да ли су забележени мождани одговори на стимулус, названи „пробе“, више слични релевантним или ирелевантним одговорима (слика 2) (Vinusha, 2014).

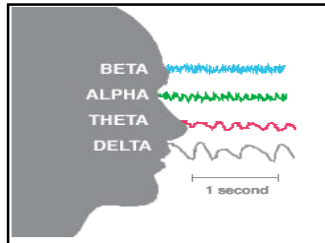
Слика 1 – Brain fingerprinting тестирање

Слика 2 – Уређаји који се примењују у (www.lawrencefarwell.com) brain fingerprinting -тестирању (Logeshwari, 2014)

Техника користи добро познату чињеницу да се електрични сигнал, познат као P300, емитује из мозга особе приближно 300

милисекунди после суочавања са стимулусом специјалне значајности. Нова интерпретација brain fingerprinting-a је да P300 треба разматрати као одговор на стимулус који је повезан са злочиним, на пример оружје убице или лице жртве. Систем не захтева вербалне одговоре на питања или стимулусе јер се базира на детекцији EEG сигнала (слика 3) (Vinusha, 2014).

Слика 3 – *Мождани таласи* (Logeshwari, 2014)

Brain fingerprinting тест подразумева презентовање стимулуса, речи или фраза представљених кратко на екрану компјутера, и мерење можданих одговора. Када субјект чита фразу, разуме и обрађује информације садржане у њој и препозна је као значајну, мозак емитује специфичан, препознатљив мождани одговор познат као P300-MERMER. Када субјект чита и обрађује небитне информације или не чита и не обрађује представљене информације, P300-MERMER се не јавља. У brain fingerprinting тесту можданоталасни одговори се мере као три врсте стимулуса. „Таргет“ стимулуси садрже информације које субјект зна. Лица која спроводе тестирање би требало да буду сигурна да је субјект знао „таргет“ стимулусе пре теста (Farwell, 2011). „Таргет“ стимулуси су изабрани да би представљали релевантне информације за тестираног субјекта и они се користе за успостављање основног можданог одговора за информације које су значајне за субјекта који се тестира. Субјекту се дају инструкције да притисне дугме за „таргет“ стимулус и друго дугме за све остале стимулусе. Многи „нетаргет“ стимулуси су ирелевантни и тотално неповезани са ситуацијом за коју се субјект тестира (Vinusha, 2014). „Ирелевантни“ стимулуси су, као што име каже, ирелевантни, односно небитни (Farwell, 2011). „Ирелевантни“ стимулуси не изазивају MERMER и тако успостављају основни мождани одговор за информације које су незначајне за субјекта у овом контексту. Неки од „не-та-

рбет“ стимулуса су релевантни за ситуацију за коју се субјект тестира. Ови стимулуси, „пробе“, су релевантни за тест и значајни за субјекта и они ће изазвати MERMER, означавајући да је субјект схватио да је стимулус значајан за њега. Ако субјекту недостају ове информације у мозгу, одговор на „пробе“ ће бити неприметан као и „ирелевантни“ стимулус. Овај одговор неће изазвати MERMER и указаће на то да је информација одсутна из његове свести (Vinusha, 2014). То даље значи да су „пробе“ фразе које садрже информације о криминалној радњи или истраживаном стању и оне су познате само починиоцу и истражитељу. Експерименталне процедуре brain fingerprinting-а показују да субјект не препознаје „пробе“ сем у случају учествовања у криминалној радњи. На пример, „проба“ може бити оружје убице, као што је нож. „Ирелевантни“ стимулуси могу бити друга прихватљива, али погрешна оружја убице, као што је пиштољ или пушка (Farwell, 2011).

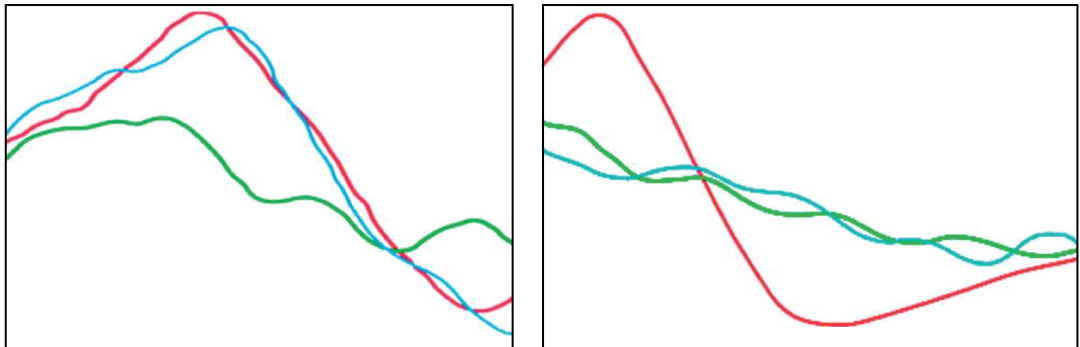
Значи, сви субјекти који читају и обрађују стимулусе препознају „таргете“ као значајне у контексту и емитују одговарајуће P300-MERMER мождане одговоре. „Ирелевантни“ стимулуси нису значајни у контексту и не изазивају P300-MERMER. Субјекти без знања о релевантном злочину не препознају „пробе“. Сви стимулуси осим „таргета“ појављују се једнако ирелевантно, тако да за неискусног субјекта „пробе“ као ирелевантне не изазивају P300-MERMER (Logeshwari, 2014). За субјекта са знањем о релевантном злочину „остали“ стимулуси (они који нису „таргет“) се састоје од „ирелевантних“ стимулуса и „проба“. Ако субјект чита и обрађује „пробе“, он их препознаје као значајне у контексту злочина. Последице, мозак субјекта који поседује информације о злочину емитује P300-MERMER у одговору на „пробе“. Brain fingerprinting анализира податке алгоритмом који пореди три врсте стимулуса и израчунава детерминацију „присутства информације“ (субјект зна за информације о релевантном злочину садржане у „пробама“) или „одсутства информације“ (субјект не зна релевантне информације) (Gupta et al., 2013).

Да би се brain fingerprinting-ом добили валидни научни докази који имају примену у судским споровима, потребно је да експертски тим уради адекватну интерпретацију добијених резултата. Осумњичени се тестира гледањем три врсте информација које се приказују различито обојеним линијама: црвена – информација

за коју се очекује да је позната осумњиченом („таргет“); зелена – информација која је непозната осумњиченом („ирелевантна“); плава – информација у вези са злочином коју само извршилац зна („проба“). „Таргет“ стимулуси су релевантни и значајни за све субјекте. Субјекту се даје листа „таргет“ стимулуса и добија инструкцију да притисне посебно дугме као одговор на „таргет“ и друго дугме као одговор на све остале стимулусе. Све док су „таргет“ стимулуси значајни за субјекта, они изазивају MERMER. Многи „не-таргет“ стимулуси су ирелевантни, нису повезани са злочином и не изазивају MERMER. Неки од „не-таргет“ стимулуса су релевантни за злочин или ситуацију која је под истрагом. Ови релевантни стимулуси су познати као „пробе“. За субјекта који је почињено злочин „пробе“ су значајне због поседовања информација о детаљима злочина и оне, дакле, изазивају мождани MERMER. За невину особу којој недостају детаљи злочина „пробе“ се не разликују од „ирелевантних“ стимулуса. За такве особе „пробе“ су безначајне и не изазивају MERMER.

На основу наведеног можемо закључити да особа:

- није крива – уколико плава и зелена линија уско корелишу јер то значи да осумњичени не поседује критичне информације о злочину; или је особа:
- крива – уколико плава и црвена линија корелишу јер то значи да осумњичени поседује критичне информације о злочину (слика 4) (Gupta et al., 2013; Vinusha, 2014).

Слика 4 – а) Присуство информације; б) Одсуство информације
(www.lawrencefarwell.com)

- Црвена: информација која је позната осумњиченом;
- Зелена: информација која је непозната осумњиченом;
- Плава: информација у вези са злочином коју само извршилац зна.

Целокупан систем brain fingerprinting-a је под компјутерском контролом, укључујући презентацију стимулуса, снимање електричне активности мозга, као и математичку анализу података алгоритмом који пореди одговоре на три врсте стимулуса и продукује детерминацију „присуства информације“ („крив“) или „одсуства информације“ („невин“), као и статистички ниво поузданости за ове детерминације. Ни у једном тренутку тестирања и анализирања података не постоји субјективност у интерпретацији експерт система која утиче на презентацију стимулуса или мождањих одговора (Sinha, 2015).

Brain fingerprinting користи когнитивне мождане одговоре, не зависи од емоција субјекта, нити је под утицајем емоционалних реакција. Ова метода је фундаментално другачија од полиграфа (детектора лажи) који мери физиолошке сигнале зависне од емоција, као што су откуцаји срца, знојење и крвни притисак. Такође, супротно полиграфу, brain fingerprinting не покушава да одреди да ли субјект лаже или говори истину (Vinusha, 2014).

Због свега наведеног, brain fingerprinting представља нову парадигму у форензичкој науци. Овај нови систем директно детектује информације на бази електрофизиолошких манифестација мождане активности мерених неинвазивно са површине главе (Vinusha, 2014). Дакле, кривци могу бити идентификовани, а невини ослобођени кривице на један научни, објективни, неинвазивни, нестресни и несведочећи начин (Logeshwari, 2014).

Постоје идеје и да се brain fingerprinting технологија имплементира у АТМ (*Automated Teller Machine*) систем као безбедоносни фактор. Као и код brain fingerprinting технологије, мозак појединца креира јединствене мождане таласе када види ствари које се појављују на екрану банкомата и његови мождани таласи се онда могу користити као лозинка за приступ сопственом рачуну приликом убацивања АТМ картице у банкомат. Мождани таласи који се онда генеришу ће бити ускладиштени у уређај који је под компјутерском контролом и када особа треба да користи банкомат, ови мождани таласи се могу користити да докажу аутентичност особе (Palekar et al., 2014). У овој врсти *password* идентификације (потврде лозинке) веома је тешко да хакери открију лозинку, а чак и ако дођу до ње, они не могу да генеришу исте мождане таласе коришћењем brain fingerprinting-a због јединствености

можданих таласа појединца. Ова врста безбедности пружа највиши ниво сигурности у АТМ систему (Geethanjali, 2014). Идеја још увек није практично реализована, али је применљива. Међутим, креирање потребног уређаја за brain fingerprinting би било јако скупо, што представља велики недостатак у имплементацији ове методе (Palekar et al., 2014).

Детекција скривених информација које се налазе у мозгу осумњичених, сведока и обавештајних извора је од великог интереса за све фазе спровођења закона, за Владу, приватне истраге и обавештајне операције (Logeshwari, 2014). Међутим, поставља се питање да ли је потребно овакву врсту технологије имплементирати у судство и да ли ће нам она омогућити правилније и праведније суђење?

Brain fingerprinting у уставним питањима и процена научног доказа

Процес brain fingerprinting-a је пројектован тако да буде средство за прикупљање доказа о томе да ли особа која је под истрагом поседује суштинске чињенице у вези са злочиним о коме има искуствено знање складиштено у меморији (Sinha, 2015). Процес подвргавања осумњиченог brain fingerprinting-у може да открије да осумњичени није имао сазнање о догађају или инциденту и прецизним „пробама“ може да се утврди његово не-учешће у злочину. Успех теста ће зависити од научног дизајна „пробе“ и од спремности осумњиченог да се подвргне тесту (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004).

Широке су потенцијалне користи од технологије која се бави скенирањем мозга. Међутим, лимитирано је анализирање људских права импликацијом употребе fMRI и EEG доказа без пристанка оптуженог за кривично дело, као доказа о томе да ли неко поседује искуствено знање о злочину, па самим тим да ли се води као да је починио кривично дело (Farrell, 2010). Постоје различита мишљења и дилеме о brain fingerprint-овању мозга, од којих су неке уставно и правно регулисане. Према члану 20(3) индијског *Устава*, ниједна особа оптужена за кривично дело не може бити приморана да сведочи против самога себе. Дакле, осу-

мњичени за злочин не може бити присиљен да открије чињенице које могу да се призову из његове меморије и које могу да га имплицирају са злочином у којем је учествовао. Лице оптужено за кривично дело не може бити приморано да се подвргне ЕЕГ тесту ради проналажења информација које се односе на кривично дело, а које су ускладиштене у његовом мозгу. Када починилац види објекат који му је познат, његов мозак емитује микроволтажне одговоре препознавања, али се он може уздржати од откривања те чињенице према уставној гаранцији. Пре него што се оптужени за кривично дело подвргне brain fingerprinting-у, требало би да буде обавештен да ће информације које су повезане са кривичним делом, уколико су ускладиштене у меморији његовог мозга, бити детектоване и да ће то бити учињено без његове свести о томе да се такве информације екстрахују из његовог мозга. Уз добијање информисаног пристанка оптуженог, све мање може да се покрене уставно питање кршења основних права гарантованих чланом 20(3) (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004).

У већини правних система неки ниво поузданости мора бити показан пре него што научни докази буду применљиви (Farrell, 2010). Да би неку научну методу или технику имплементирали у судски систем, потребно је да тај систем прихвати научне доказе као релевантне и да на њих гледа као на битан део материјала који је неопходно размотрити пре доношења коначне пресуде. Основни судови могу да се баве сложеним научним питањима тек након што се упознају са основним научним или техничким знањем. Искуство стечено учесталим присуствовањем судија научним испитивањима омогућиће њихово оспособљавање за ефикасну контролну улогу у судским споровима, како би се обезбедило поуздано и релевантно сведочење вештака. Врховни суд САД у Дауберту тражи да судије предузму независно правно утврђивање чињеница и да дођу до судских закључака извођењем поузданог и ваљаног доказа који се базира на пресуди и критикама које доносе научници институционалним механизмима, као што су рецензије које је креирала научна јавност (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004). Др Ј. Петер Розенфелд са *Northwestern* универзитета, као један од истраживача укључених у раном развоју такве технологије,

рекао је да техника која није озбиљно рецензирана и независно поновљива, према његовом мишљењу, није ни кредибилна (Marks, 2007). У Дауберту је Суд идентификовао неколико фактора који могу да утврде прихватљивост научних доказа. Они се добијају кроз одговоре на следећа питања: 1) да ли теорија или техника могу бити тестиране или су тестиране?; 2) да ли су биле подвргнуте рецензији или објављивању?; 3) да ли техника има високу познату или потенцијалну стопу грешке и да ли постоје стандарди који контролишу њен рад? и 4) да ли теорија или техника ужива опште прихватање унутар релевантне научне заједнице. Наведена листа није ни дефинитивна ни коначна и неки фактори могу бити много релевантнији од других у зависности од природе проблема, одређене експертизе вештака и предмета његовог сведочења. Примећено је да када различити судови презентују исту научну методологију, дубина њиховог надзора знатно варира, а контролни фактори се не примењују једнако. У складу са овом чињеницом не изненађује то што судови имају различите и понекад конфликтне закључке о прихватљивости нових научних доказа (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004).

Научно мишљење-доказ, разумљиво, убедљиво и тестирано, постаје важан фактор за разматрање заједно са другим доказима у предмету. Кредибилитет вештака зависи од јачине чињеница које је изнео у знак подршке својим закључцима, а добијени подаци и материјали чине базу његових закључака (Farrell, 2010).

Чак и када валидност технике brain fingerprinting-а задовољава Даубертове критеријуме, његова примена као форензичког средства у појединачним случајевима ће зависити од аутентичности „проба“ и других фактора. Тест неће бити применљив у случају у којем су двоје осумњичених у истрази присуствовали злочину и то тако што је један био сведок, а други починилац. Техника може открити само информације из њихове меморије и тако обоје повезати са злочином, а не може утврдити њихове улоге, па се тиме ствара посебна могућност да невини очевидац постане осумњичени за злочин и даје прилику да прави кривац буде ослобођен оптужбе. Осим тога, техника не би била валидна у случају у којем истраживачи немају довољно информација о злочину, да би могли да тестирају осумњиченог за злочин релевантним подацима

који се налазе у његовом мозгу. Brain fingerprinting тест детектује присутност или одсутност информација, а не нечију кривицу или невиност. У неким случајевима особа може поседовати готово све информације о злочину, чак иако није починилац. У таквим случајевима, поседовање релевантних информација у вези са злочиним неће идентификовати такву особу као починиоца и тест се не може применити у решавању случаја (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004).

Фарвелов brain fingerprinting је постигао највећи успех пресудном улогом у ослобађању осуђеног „убице“ Терија Харингтона, који је служио доживотну казну у државном затвору у Ајови због убиства ноћног чувара 1977. године. Харингтон је 2001. године затражио ново суђење из више разлога, укључујући и конфликтне ситуације у току првобитног суђења. Фарвел је тада био суочен са великим проблемом, с обзиром да је од пресуде прошло 24 године (Bhilota, Patel, 2013). Када се подвргнуо тесту, Харингтон је у потпуности био упознат са информацијама које произилазе из његовог случаја (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004). Без обзира на то, brain fingerprinting је показао „одсуство информација“ у Харингтоновој меморији и то са статистичком поузданошћу од 99,9% (Logeshwari, 2014). Детерминација „одсуства информације“ brain fingerprinting теста, дакле, потиче и од особа које поседују готово све информације о злочину, али нису починиоци. Овај аспект ће имати утицај на доказну вредност таквих извештаја.

Судови су до сада били у могућности да се суочавају са задатком процене вештака. Као што и други докази захтевају примену ума и уважавања, научни докази, разумљиво изнети од стране вештака, не би требало да представљају никакве проблеме за судове који одлучују о питању прихватљивости и евалуацији таквих доказа. Судски процес је, по својој природи, задужен за доношење одлука о контроверзи које се појављују пред судовима и научни стручњак ће тешко бити у стању да схвати значај читавог судског процеса у контексту различитих закона и безброј спорова којим настављају да се ефикасно баве судови. Све што је потребно је спремност суда да научи природу научног средства и да разуме природу научног доказа изведеног пред собом. Ако је научни

стручњак у стању да разумно артикулише природу доказа, нема разлога да суд не буде у могућности да то разуме и уважи. Задатак Уставног суда је да разуме научне доказе и да процењује њихову вредност, без утицаја комерцијалне јавности којој су дати научни проналасци патентирани за употребу науке као комерцијале (трговине) (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004).

Испитују се два аргумента за људска права која би могла да напредују коришћењем можданог скенирања. Прво, разматра се основаност аргумената заснованих на научној валидности скенирања мозга, а као друго, анализира се употреба скенирања мозга у светлу права да оптужени не буде приморан да сведочи против самог себе (Farrell, 2010).

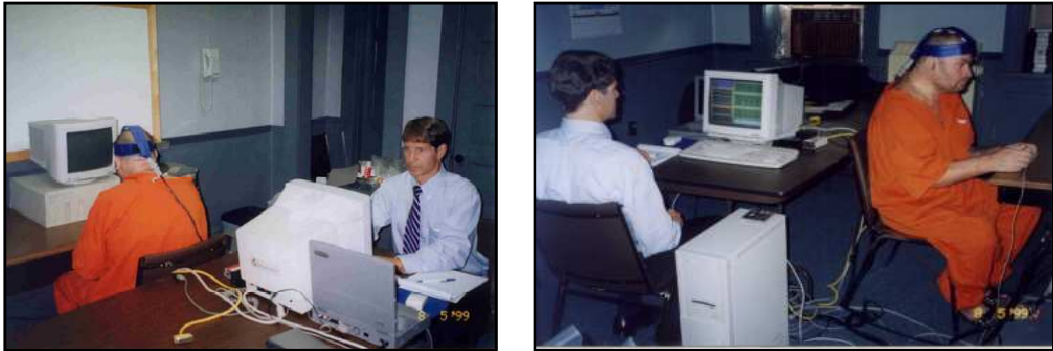
Brain fingerprinting у кривичном правосуђу

Критични задатак правосудног система је да утврди ко је починио злочин. Кључна разлика између кривца и невино осумњиченог је та што починилац злочина поседује запис о злочину који је ускладиштен у његовом мозгу, а невини осумњичени не поседује. До проналаска brain fingerprinting теста није постојао валидан научни начин да се детектује ова фундаментална разлика. Ова узбудљива технологија даје судији и пороти нове, научно валидне доказе да би им помогла да донесу исправну одлуку (Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India, 2004).

DNA докази и отисци прстију су доступни у око 1% тешких злочина. Процењује се да ће brain fingerprinting тестирање бити применљиво у приближно 60-70% ових тешких злочина. Утицаји на кривични правосудни систем ће бити дубоки. Сада постоји могућност да се значајно побољша брзина и прецизност целог система, од истраге до условног саслушања. Brain fingerprinting тестирање ће моћи да драматично смањи трошкове у вези са истрагом и кривично гоњење невиних људи и омогућиће професионалцима за спровођење закона да се усредсреде на осумњичене којима су верификована детаљна знања о злочину (Dalbey, 1999).

Према речима шерифа Роберта Давсона из државе Макон у Мисурију, brain fingerprinting тестирање је такође имало „кључну

улогу у добијању признања и потврдног изјашњавања о кривици“ серијског убице Џејмса Б. Гриндера. У августу 1999. године, др Фарвел је спровео brain fingerprinting тест на Гриндеру и показао да информације које се налазе у његовом мозгу одговарају детаљима убиства Џулије Хелтон (слика 5) (Dalbey, 1999). Суочен са извесном осудом и готово извесном смртном казном, Гриндер се онда изјаснио кривим за силовање и убиство Џулије Хелтон у замену за доживотну казну без могућности помиловања. Он тренутно издржава ту казну, а такође је признао убиства још три друге жене (Ahuja, Singh, 2012).

Слика 5 – Brain fingerprinting тестирање Џејмса Б. Гриндера
(www.lawrencefarwell.com)

Прихватљивост brain fingerprinting-а пред судом

Прихватљивост brain fingerprinting-а на суду још увек није успостављена (Farrell, 2010). Следеће добро успостављене чињенице у вези са brain fingerprinting-ом ће бити релевантне када се питање прихватљивости тестира на суду: 1) Brain fingerprinting је темељно и научно испитан; 2) Теорија и примена brain fingerprinting-а је била предмет рецензија и публикација; 3) Стопа грешке је изузетно ниска – готово да не постоји – и јасни стандарди који регулишу научне технике функционисања технологије су успостављени и публиковани; 4) Теорија и пракса brain fingerprinting-а је стекла општу прихватљивост у релевантној научној јавности; 5) Brain fingerprinting је неинвазиван и несведочећи (Ahuja, Singh, 2012).

Постоје примери где је суд разматрао извештаје brain fingerprintinga. Фарвелов brain fingerprinting је одлучио, као прихватљив доказ на суду, у укидању осуде за Терија Харингтона, осуђеног за убиство (слика 6). Након расправе о пост-осудном ослобађању, 14. новембра 2000. године, Окружни суд у Ајови је закључио да су резултати Фарвеловог brain fingerprinting P300 теста прихваћени као научни докази, како је дефинисано у Конгресном решењу 702 и по Даубертовим стандардима. Харингтона је Врховни суд Ајове ослободио по уставним основама (Ahuja, Singh, 2012).

Слика 6 – *Brain fingerprinting* тестирање Терија Харингтона
(www.lawrencefarwell.com)

Ограничења brain fingerprinting-a

Brain fingerprinting детектује мождане таласе који откривају постојање информација ускладиштених у мозгу осумњиченог, али не детектује и како су те информације доспеле тамо, па на основу тога не може издиференцирати сведока од починиоца (Khare, Parate, 2013).

Brain fingerprinting детектује само информације, али не и намеру. Чињеница да осумњичени познаје неоспорне информације у вези са злочиним нам не може рећи да ли је он непосредни извршилац кривичног дела или је само имао намеру за његово извршење (Simon, 2005).

Brain fingerprinting не детектује лажи, већ једноставно открива информације и за време тестирања нема постављања питања и давања одговора. Резултати теста су непромењени без обзира на то да ли субјект лаже или говори истину. Исход – „прису-

тна информација“ или „одсутна информација“, зависи од тога да ли се релевантне информације налазе у мозгу, а не зависи од онога шта је субјект говорио о томе (Farwell, 1994; Simon, 2005).

Као што сви искази сведока зависе од њиховог сећања, тако и brain fingerprinting зависи од сећања субјекта на ту тему (Ahuja, Singh, 2012).

Ако истраживачи не знају ништа о злочину или непожељном акту који је појединац можда починио, не постоји начин да се изграде одговарајући стимулуси који могу да детектују „издајничко“ знање које ће бити резултат почињеног кривичног дела. Ова метода, међутим, може да се користи као специфичан скрининг или фокусирани скрининг, када истраживачи знају шта траже. На пример, brain fingerprinting се може користити за детекцију особе која поседује знање које га може идентификовати као FBI агента, обученог терористу Ал-Каиде, припадника криминалне организације или терористичке ћелије, или као подметача бомбе (Farwell, Richardson, 2006).

Као и све форензичко-научне технике, тако и brain fingerprinting зависи од процеса прикупљања података који се налази изван домена науке и не може да пружи доказе који би се научно тестирали. DNA тест показује само да ли се два узорка поклапају, а не утврђује да ли је истраживач ефективно прикупио DNA са места злочина. Слично томе, brain fingerprinting тест одређује само да ли су информације ускладиштене у мозгу осумњиченог или не и да ли оне одговарају информацијама садржаним у „пробама“ (Ahuja, Singh, 2012).

Мора се имати на уму да brain fingerprinting није замена за ефикасно истраживање истраживача или за здрав разум и добро расуђивање судије и пороте (PBS Innovation Series, 2008).

Закључак

Brain fingerprinting је нова научна револуционарна технологија која, детектујући присуство или одсуство информација о кривичном делу у меморији оптуженог, даје драгоцене научне резултате. Као таква, она може имати широку примену у правосудном систему.

Научни докази у кривичном поступку ће бити само део целине о доказима, чијим ће уважавањем судије или порота донети коначну, најправилнију и најправеднију одлуку. Суд ће узимати у обзир све друге доказе који му се поднесу на увид заједно са мишљењем научног експерта које је само део доказа који је потребно узети у обзир и ценити га као доказну вредност.

Brain fingerprinting технологија је доступна за прецизно научно одређивање да ли је запис злочина сачуван у мозгу осумњиченог или не. Као што је био случај са DNA тестирањем, очекује се да ће и brain fingerprinting тестирање ослободити многе невинне особе затворске и смртне казне.

Међутим, имплементација ове технологије у судски систем покреће лавину етичких питања и дилема. Увођењем нових метода за дешифровање тајни скривених дубоко у човековом уму започиње једна нова ера човечанства у којој би свака мисао могла бити доступна јавности. На крају, поставља се питање: ДА ЛИ МИ ЖЕЛИМО ДА ЖИВИМО У ТАКВОМ СВЕТУ?

Литература

1. Ahuja, D., Singh, B., (2012). Brain fingerprinting, *Journal of Engineering and Technology Research*, 4(6): 98-103.
2. Baskin, J. H., Edersheim, J. G., (2007). *Price BH. Is a picture worth a thousand words? Neuroimaging in the courtroom*, Am J Law Med, 33(2-3): 239-69.
3. Bhilota, U. M., Patel, D. J., (2013). Brain Fingerprinting, *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, 4(1): 163-166.
4. Cole, S. A., (2001). *Suspect Identities: A History of Fingerprinting and Criminal Identification*, Cambridge, Harvard University Press, p. 86-89.
5. Dalbey, B., (1999). *Brain Fingerprinting Testing Traps Serial Killer in Missouri. The Fairfield Ledger*, Fairfield, IA, August, p. 1.
6. Farrell, B. R., (2010). Can't Get You Out of My Head: The Human Rights Implications of Using Brain Scans as Criminal Evidence, *Interdisciplinary Journal of Human Rights Law*, 4(1): 89-95.
7. Farwell, L. A., (1992). *The brain-wave information detection (BID) system: a new paradigm for psychophysiological detection of*

- information*, Dissertation, Urbana-Champaign, University of Illinois.
8. Farwell, L. A., (1994). *Method and apparatus for multifaceted electroencephalographic response analysis (MERA)*, U. S. Patent #5,363,858
 9. Farwell, L. A., (1995a). *Method and apparatus for truth detection*, U. S. Patent #5,406,956
 10. Farwell, L. A., (1995b). *Method for electroencephalographic information detection*, U. S. Patent #5,467,777
 11. Farwell, L. A., (2011). *Brain Fingerprinting: Corrections to Rosenfeld*, *Sci Rev Ment Health Pract*, 8(2): 56-68.
 12. Farwell, L. A., Richardson, D. C., (2006). Brain fingerprinting in field conditions, *Psychophysiology*, vol. 43, str. S38.
 13. Farwell, L. A., Smith, S. S., (2001). Using brain MERMER testing to detect concealed knowledge despite efforts to conceal, *Journal of Forensic Sciences*, 46(1): 135-143.
 14. Geethanjali, N., (2014). New level of Security in ATM System Using Brain Fingerprinting, *International Journal of Engineering And Computer Science*, 3(9): 8356-8361.
 15. Gujarat State Directorate of Forensic Science & Chief Forensic Scientist M.H.A. Govt. of India (2004). *Brain Fingerprinting – An Important Tool In The Investigation of Crimes*, New Delhi.
 16. Gupta, P., Shakya, S., Sharma, S., (2013). *Electronic Brain Fingerprinting Technology*, *International Journal Of Advance Research In Science And Engineering*, 2(10): 82-86.
 17. Holloway, M., (2008). One Image, One Thousand Incriminating Words: Images of Brain Activity and the Privilege against Self-Incrimination, *Temple Journal of Science, Technology & Environmental Law*, vol. 27, str. 141-175.
 18. Iacono, W. G., (2008). The forensic application of “Brain Fingerprinting”: Why scientists should encourage the use of P300 memory detection methods, *The American Journal of Bioethics*, 8(1): 30-32.
 19. Khapre, S. S., Parate, S. M., (2013). Brain Waves Detection Technique, *International Journal of Computer & Organization Trends*, 3(9): 364-366.
 20. Langleben, D. D., Schroeder, L., Maldjian, J. A., Gur, R. C., McDonald, S., Ragland, J. D., et al., (2002). *Brain activity during*

- simulated deception: an event-related functional magnetic resonance study*, *Neuroimage*, 15(3): 727-32.
21. Logeshwari, K., (2014). The Brain Fingerprinting Technology, *International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering*, 2(1): 842-847.
 22. Marks, J. H., (2007). Interrogational Neuroimaging in Counterterrorism: A “No-Brainer” or a Human Rights Hazard?, *Am J Law Med*, 33(2-3): 483-500.
 23. Palekar, N. M., Rakhunde, V. P., Shaikh, A., Kardel, D., (2014). Uncrackable Password Authentication Using Brain Fingerprinting, *Journal of Computer Science*, str. 29-32.
 24. PBS Innovation Series (2008). *Brain Fingerprinting*, May 4, Brain Fingerprinting: Ask the Experts, Accessed July 20.
 25. Pettit, M. Jr., (2007). fMRI and BF Meet FRE: Brain Imaging and the Federal Rules of Evidence, *American Journal of Law & Medicine*, 33(2): 319-321.
 26. Simon, S., (2005). What you don't know can't hurt you, *Law Enforcement Technology*, 32(9): 94-103.
 27. Singer, J. A., Miller, M. K., Adya, M., (2007). The Impact of DNA and Other Technology on the Criminal Justice System: Improvements and Complications, *Albany Law Journal of Science & Technology*, vol. 17, str. 106-107.
 28. Sinha, Y., Sharma, K., Kumari, M., Vyas, V., (2015). Brain Fingerprinting: A Brain Hacking Tool, *International Journal of Engineering and Management Research*, 5(1): 48-50.
 29. Vinusha, R., (2014). A Breakthrough in Criminal Investigations Using Farwell Brain Fingerprinting, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 19(11): 1455-1459.
 30. <http://www.lawrencefarwell.com/in-the-news-dr-larry-farwell-brain-fingerprinting-dr-lawrence-farwell.html>, приступљено 02.08.2015.
 31. <http://www.lawrencefarwell.com/brain-fingerprinting-executive-summary-dr-larry-farwell-dr-lawrence-farwell.html>, приступљено 02.08.2015.
 32. <http://www.lawrencefarwell.com/Grinder-Summary-dr-larry-farwell-brain-fingerprinting-dr-lawrence-farwell.html>, приступљено 2. 8. 2015.

33. <http://www.lawrencefarwell.com/Harrington-Summary-dr-larry-farwell-brain-fingerprinting-dr-lawrence-farwell.html>,
приступљено 2. 8. 2015.

Brain fingerprinting in litigation

***Abstract:** Brain fingerprinting is a scientific technology that detects hidden information stored in the brain noninvasively measuring brainwave responses. The suspect is tested by looking for three types of information that display different-colored lines: red - information which is expected to be known by the suspect (“target”); green - information which is unknown to the suspect (“irrelevant”); blue - information relating to the crime that only the perpetrator knows (“probes”). Effective application of brain fingerprinting in the laboratory and in the field requires an understanding of relevant scientific principles and the proper role of brain fingerprinting in forensic science and legal proceedings. Detection of hidden information that is found in the brain of suspects, witnesses and intelligence sources is of great interest for all phases of law enforcement, for the Government, private investigations and intelligence operations. Scientific evidence in criminal proceedings will be only part of the totality of the evidence to be considered by a judge or a jury in order to make the final decision, preferably the most appropriate and just one. The court will take into account all other evidence submitted to it for review, together with the opinion of scientific experts that is only part of the evidence to be taken into account and appreciated as probative.*

***Keywords:** brain fingerprinting, judicial system, scientific evidence*

Проф. др *Жељко НИКАЧ**,
КПА Београд
Бранко ЛЕШТАНИН,
МУП Републике Србије, ПУ у Краљеву

UDK – 351.74/75(497.11)(094.5)

Прегледни научни рад

Примљен: 04.4.2016.

Ревизија: 23.5.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Кратак осврт на новеле у Закону о полицији**

Анстракт: Нови Закон о полицији иако носи такав назив и регулише организацију Полиције и комплементарна питања, не односи се само на полицију. Закон је уредио битне појединости из домена државне управе у области унутрашњих послова и организацију МУП-а у целини, његове надлежности и права и обавезе свих запослених у Министарства. Закон је такође увео нека нова полицијска овлашћења, осавременио већ постојећа и увео новине у области употребе средстава принуде. Радноправне одредбе детаљно регулишу рад, радне односе, организацију процеса рада и друга питања из ове области. Посебна пажња у закону посвећена је јачању морала, интегритета запослених у Министарству и борби против корупције. Нови Закон о полицији је класичан тип нормативноправног акта о полицији али уз значајно осавремењена решења која стављају акценат на: поштовање и заштиту људских - мањинских права и грађанских слобода, нове елементе полицијске етике, управљање људским ресурсима, конкурсе у радним односима, механизме борбе против корупције и јачање интегритета и контролу рада свих запослених у МУП-у. Своју пуну примену, као и сваки други системски пропис, овај закон дожи-

* zeljko.nikac@kpa.edu.rs

** Рад је настао и као резултат активности на интерном научно-истраживачком пројекту КПА *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, циклус научних истраживања 2015-2019.

веће доношењем свих подзаконских аката који ће ближе уредити поједине области.

Кључне речи: Закон о полицији, полиција, полицијске мере и радње, полицијска овлашћења, контрола рада и радни односи.

Увод

Република Србија се на путу приступања Европској унији (ЕУ), између осталог, обавезала да изврши реформу државне управе у коју спада и МУП и Полиција као његов најважнији део. Борба против организованог криминала и корупције представља једну од најважнијих тачака у предприступним преговорима са ЕУ. Преговарачка поглавља бр. 24 (правда, слобода и безбедност) и бр. 23 (реформа правосуђа и основна права) захтевају увођење одређених нових начина рада у полицији. Посебна пажња приликом израде текста Закона о полицији била је усмерена на развој новог модела организације и начина рада полиције, који је већ одавно прихваћен у развијеним земљама, а код нас је успостављен као израз реформских опредељења МУП-а и Дирекције полиције. То се посебно односи на јачање концепта рада полиције у заједници (енгл. *Community policing*) и увођење полицијско обавештајног модела (скр. ПОМ, енгл. *Intelligence Led Policing – ILP*).

Безбедносна заштита живота, људских и мањинских права и грађанских слобода, заштита имовине и подршка владавини права спадају у корпус основних задатака полиције у демократском друштву. Полиција свуда у свету се суочава са бројним изазовима у заштити живота и имовине, на пословима и задацима обезбеђења сигурости у заједници и сл. Полицијски службеници се суочавају са све већим захтевима, укључујући нове појавне облике криминала, смањење буџета и ограничење ресурса (материјалних и људских). Ситуација се додатно компликује услед чињенице да се домаће и међународно социјално-економско, политичко и криминално окружење брзо мењају. Да би успешно обезбедили најефикаснији могући сервис, полиција мора да користи врхунску

технологију и системе, као и да проналази нове моделе рада у циљу превазилажења ових проблема¹.

Место, улога и задаци полиције према позитивном праву

Устав РС, као *lex generalis*, прописује опште оквире за рад и поступање законодавне, извршне и судске власти, па у том смислу и МУП-а и полиције. Као највиши правни акт Републике Србије, између осталог, посебно истиче општеприхваћена правна начела развијеног света о концепту поделе власти, затим људским и мањинским правима и слободама, владавину права, законитост у раду државних органа, једнакост свих грађана пред законом, равноправност, забрану дискриминације и др.

Претходни Закон о полицији² је по први пут на јасан и недвосмислен начин одредио место, улогу и задатке полиције у односу на МУП, грађане, заједницу, друге државне органе и остале чиниоце из сектора јавне безбедности као и овлашћења полицијских службеника. Од других закона по важности посебно издвајамо *Закон о министарствима*³ који у чл. 11 прописује да МУП обавља послове државне управе који се односе на:

- 1) заштиту живота, личне и имовиске безбедности грађана;
- 2) спречавање и откривање кривичних дела и проналажење и хватање учинилаца кривичних дела и њихово привођење надлежним органима;
- 3) одржавање јавног реда и мира;
- 4) пружање помоћи у случају опасности;
- 5) обезбеђивање зборова и других окупљања грађана;
- 6) обезбеђивање одређених личности и објеката, укључујући и страна дипломатска и конзуларна представништва на територији РС;
- 7) безбедност, регулисање и контролу саобраћаја на путевима;

¹ Шире: Зекавица, Р., Кешетовић, Ж., *Легитимитет полиције у Србији*, НБП – Журнал за криминалистику и право, бр. 3/15, Београд, 2015, стр. 19-24

² Шире: Милетић С, *Коментар Закона о полицији*, Службени гласник, Београд, 2009.

³ *Службени гласник РС* бр.44/2014, 14/2015, 54/2015 и 96/2015 – др. закон

- 8) безбедност државне границе и контролу преласка границе и кретања и боравка у граничном појасу;
- 9) боравак странаца;
- 10) илегалне миграције;
- 11) азил;
- 12) промет и превоз оружја, муниције, експлозивних и одређених других опасних материја;
- 13) испитивање ручног ватреног оружја, направа и муниције;
- 14) склоништа;
- 15) заштиту од пожара;
- 16) држављанство;
- 17) јединствени матични број грађана;
- 18) електронско вођење података о личности;
- 19) пребивалиште и боравиште грађана;
- 20) личне карте;
- 21) путне исправе;
- 22) управно решавање у другостепеном поступку по основу прописа о избеглицама;
- 23) међународну помоћ и друге облике међународне сарадње у области унутрашњих послова, укључујући и реадмисију;
- 24) стварање услова за приступ и реализацију пројеката из делокруга МУП-а који се финансирају из средстава претприступних фондова ЕУ, донација и других облика развојне помоћи;
- 25) обучавање кадрова,
- 26) као и друге послове одређене законом.

Нови *Закон о полицији* у чл. 3 дефинише полицију као централну организациону јединицу МУП-а која у обављању унутрашњих, односно полицијских послова, штити и унапређује безбедност грађана и имовине, поштујући *Уставом* зајемчена људска и мањинска права и слободе и друге заштићене вредности у демократском друштву, уз могућност на *Уставу* и закону засноване употребе средстава принуде. Упоредно-правном анализом ове дефиниције са одређењем из старог закона којом је полиција дефинисана као “заокружена област рада МУП-а за коју се оснива Дирекција полиције”, неспорно је да је полиција знатно боље и јасније категоријално-појмовно одређена.

Поред закона веома значајну улогу за рад Полиције имају и подзаконски акти којима се поједине области ближе уређују и, наравно, извршава *Закон о полицији*. Један од најзначајних правних аката је раније донет *Кодекс полицијске етике*⁴ који суштински представља *Европски кодекс полицијске етике* – Препорука бр. 10 (2001). Велики је значај интерних аката МУП-а односно упутстава и обавезних инструкција које доноси министар и које не производе правно дејство на грађане, већ само у односу на полицијске службенике и представљају правила професије и струке. У пракси се одомаћио појам преузет из војне терминологије под називом “правила службе” (ПС), као што су нпр. *Обавезна инструкција о оперативном раду полиције*, *Упутство о информисању и извештавању и др.*

Нови Закон о полицији

Разлози за доношење закона

Након доношења претходног Закона о полицији (2005)⁵ у правни систем Републике Србије уведен је значајан број нових правних механизма и института. У том смислу даље се наставило усвајањем новог *Законика о кривичном поступку* (ЗКП),⁶ Закона о прекршајима,⁷ *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица*,⁸ Закона о заштити државне границе⁹ и др. Прихваћено је и више препорука независних регулаторних тела (Повереник за заштиту равноправности, Повереник за информације од јавног значаја, Заштитник грађана и др.), посебно у делу који се односи на полицијске послове и полицијска овлашћења.

Новим *Законом о полицији*¹⁰ извршено је усклађивање са наведеним прописима и препорукама.¹¹

⁴ *Сл.гласник РС* бр. 92/06.

⁵ *Сл.гласник РС* бр. 101/05, 63/09 – одлука УС, 92/11 и 64/15.

⁶ *Сл.гласник РС* бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14.

⁷ *Сл.гласник РС* бр. 65/13.

⁸ *Сл.гласник РС* бр. 85/05.

⁹ *Сл.гласник РС* бр. 97/08 и 20/15 – др. закон

¹⁰ *Сл.гласник РС* бр. 06/16.

Закон о полицији донет је у време најављених мера рационализације државне управе које спроводи Влада. МУП је такође обухваћен до сада спроведеним мерама, које су нашле свој одраз у закону. Наиме, протеклих месеци интензивно се радило на проналажењу механизма чијом применом је могуће да се унутар задатог система остваре одређене уштеде у раду МУП-а. Нарочита пажња посвећена је очувању функционалног безбедносног система, са свим његовим аспектима. Самим тим, у *Закону* су интегрисане правне основе за реорганизацију унутар МУП-а којом ће се постићи неколико циљева.

Очекује се да ће одредбе новог *Закона о полицији* у потпуности бити у складу са новим прописима о програмском буџету и да ће довести до прерасподеле средстава унутар МУП-а на приоритетне области и послове чије квалитетно и адекватно финансирање доводи до јачања система безбедности.¹²

Систематика новог Закона о полицији

Нови *Закон о полицији*¹³ има укупно XV одељака и 258 чланова што је нешто више у односу на претходни Закон о полицији,¹⁴ што је разумљиво јер постоје нове области друштвеног живота које регулише и детаљаније обрађује поједина наведена питања. У тексту новог *Закона о полицији* прихваћена је следећа *правна систематика* одељака и то:

Део I: *Основне одредбе* (чл. 1–7) обухвата норме којима се дефинише предмет закона, појам унутрашњих и полицијских послова и начела рада Полиције.

Део II: *Организација и надлежност Министарства* (чл. 8–14) је посвећен организацији, надлежностима и пословима МУП-а.

Део III: *Сарадња са другим субјектима* (чл. 15–21) је одељак у којем се уређује сарадња полиције са осталим субјектима:

¹¹ <http://www.parlament.gov.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html>

¹² *Ibid.*

¹³ Оп. цит. у нап.10.

¹⁴ Оп. цит. у нап.5.

Ранији Закон о полицији је имао укупно XI одељака и 199 чланова.

службама безбедности, другим државним органима и грађанима, са тужилаштвом и судом, те међународна сарадња и ангажовање.¹⁵

Део IV: *Организација и надлежност Полиције* (чл. 22-29) уређује надлежност Дирекције полиције, концепт и модел рада Полиције у заједници,¹⁶ поступање полиције у случају насиља у породици и поступање у стању повећаног ризика.

Део V: *Полицијски послови* (чл. 30-46) уређује врсте полицијских послова, циљ и начела за обављање полицијских послова; стандарде полицијског поступања (националне и међународне); полицијско обавештајни модел; заштиту права и пружање правне помоћи грађанима; права и дужности полицијских службеника у обављању полицијских послова; кодекс полицијске етике; понашање и међуљудске односе запослених у МУП-у.

Део VI: *Полицијске мере и радње* (чл. 47-63) прописује да су полицијске мере: заштита оштећених кривичним делом и других лица; заштита података о идентитету; полицијско опажање (опсервирање) и праћење; посебне мере за обезбеђивање јавног реда; снимање на јавним местима; полицијска помоћ у извршењима и поступцима вансудског намирења; полиграфско испитивање; пријем пријава о учињеном кривичном делу и прекршају; трагање за лицима и предметима; мере циљане потраге; мере за отклањање непосредне опасности; криминалистичко форензичка регистрација, узимање других узорака и криминалистичко форензичка вештачења и анализе; и јавно расписивање награде.

Део VII: *Полицијска овлашћења* (чл.64–128) позитивно одређује која су то полицијска овлашћења, услове за њихову примену и, делимично, начин примене. Полицијска овлашћења су: упозорење и наређење; провера и утврђивање идентитета лица и идентификација предмета; позивање; довођење; задржавање лица и привремено ограничење слободе кретања; тражење обавештења; привремено одузимање предмета; преглед простора, објеката, документације и контрадиверзиони преглед; заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава; обезбеђење и преглед места догађаја; употреба туђег саобраћајног средства и сре-

¹⁵ Шире: Никач, Ж., *Међународна полицијска сарадња*, КПА, Београд, 2015.

¹⁶ Шире: Никач, Ж., *Полиција у заједници*, КПА, Београд, 2014.

дства везе; утврђивање присуства алкохола и/или психоактивних супстанци; вршење безбедносних провера; пријем нађених ствари; употреба средстава принуде и друга овлашћења предвиђена законом.

Прописана су средства принуде, услови и начин употребе средстава. Врсте средстава принуде су: физичка снага; распршивач са надражујућим средством; електромагнетна средства; службена палица; средства за везивање; специјална возила; службени пси; службени коњи; средства за запречавање; уређаји за избацивање млазева воде; хемијска средства; посебне врсте оружја и средстава и ватрено оружје.¹⁷

Део VIII: *Људски ресурси* (чл. 129-201) уређује специфичности рада и радних односа у МУП-у односно "службенички систем полиције"¹⁸ и функцију управљања људским ресурсима, тако да су у овом одељку нормирана следећа питања: радни односи – начин, услови заснивања и посебни услови за заснивање радног односа; образовање, оспособљавање и усавршавање; утврђивање постојања безбедносних сметњи и безбедносне провере – садржина, нивои провера, начин вршења; изјава о правима и дужностима и полагање заклетве; приправници, класификација радних места запослених у МУП-у; организација рада, радно време - распоред рада, прерасподела, дневни одмор, рад дужи од пуног радног времена; годишњи одмор - одлагање или прекид. Даље су прописани: обавеза оцењивања рада; правни основ за дефинисање неспојивих делатности са полицијским пословима; право на синдикално, професионално и друго организовање и деловање у МУП-у и право на штрајк; стаж осигурања у увећаном трајању; престанак радног односа; право на накнаде, плате и солидарна помоћ; специфична здравствена заштита; распоређивање запослених – премештај и привремени премештај, упућивање и упућивање на рад у иностранство.

Систем каријерног напредовања је нов, подразумева систем више повезаних елемената којима се тежи ка крајњем резу-

¹⁷ Упореди: Никач, Ж., Нови Правилник МУП РС о условима и начину употребе средстава принуде, *Безбедност бр. 4/05*, Београд, 2005, стр. 587-615.

¹⁸ Шире: Миловановић, Д., Вукашиновић Радојичић, З., Оташевић, Б., Марковић, С., *Закон о полицији – предговор и стварни регистар*, Службени гласник, Београд, 2016. стр. 28-42.

лтату – запосленима са најбољим резултатима рада, на одговарајућим радним местима у хијерархији. Окосница система каријарног напредовања су законом прописани услови за напредовање, који дискрецију руководиоца свде на минимум. За напредовање у оквиру истог нивоа предвиђа се одговарајућа стручна спрема, године стажа проведене у претходном звању, успешно завршена обука и одговарајуће годишње оцене чији трогодишњи просек не сме да буде мањи од оцене „четири“. За напредовање на виши ниво у руковођењу полаже се и одговарајући испит. Овај механизам јача везу између усавршавања и оспособљавања са напредовањем у МУП-у.¹⁹

Део IX: *Дисциплинска одговорност* (чл. 202-217) је посвећен питању дисциплинске одговорности и садржи: повреде службене дужности за које је прописана одговорност, права полицијског службеника у дисциплинском поступку, сходну примену других прописа и ближе уређивање дисциплинске одговорности, лаке и тешке повреде службене дужности, дисциплинске мере и поступак, критеријуме за изрицање дисциплинске мере, разлоге и поступак привременог удаљења из службе.

Део X у једном члану уређује питање *одговорности за материјалну штету* приликом обављања службених послова и задатака.

Део XI: *Контрола рада* (чл. 219-243) уређује спољашњу контролу МУП-а, контролу рада полиције и запослених у МУП-у, облике и начин вршења унутрашње контроле запослених; Сектор унутрашње контроле (СУК) – положај запослених, поступање, обавезе, овлашћења и дужности у вршењу унутрашње контроле; контролу рада СУК-а, овлашћење министра и обавезе СУК-а према министру; контролу рада решавањем притужби – поступак, рад комисија, положај комисија и састав (број чланова), престанак дужности и разрешење члана комисије, извештаје о раду комисија за притужбе и дужност чувања поверљивих података.

Део XII: *Финансирање* (чл. 244-248) прописује одредбе о средствима за рад, за посебне намене и за посебне оперативне потребе, као и о Фонду солидарности.

¹⁹ Оп. цит. у нап. 11

Помоћна полиција је уређена је у XIII одељку и то једном одредбом, док одељак XIV носи наслов *Примена других прописа* и такође је регулисан једним чланом.

Део XV: *Прелазне и завршне одредбе* (чл. 251–258) уређена су питања која се, између осталог, односе на евиденције у полицији, овлашћења за доношење прописа, информисања о законским променама, као и ступање на снагу и друга питања.

Полицијски послови

Полицијски послови су, према члану 30. Закона о полицији²⁰, део унутрашњих послова које обавља Полиција, применом полицијских мера и радњи и полицијских овлашћења и то:

- 1) превенција криминала и унапређење безбедности заједници;
- 2) безбедносна заштита живота, права и слобода грађана, заштита имовине, као и подршка владавини права;
- 3) откривање и расветљавање кривичних дела, прекршаја и преступа;
- 4) откривање и хапшење учинилаца кривичних дела и прекршаја и других лица за којима се трага и привођење надлежним органима, обезбеђивање доказа, њихова анализа, криминалистичко форензичко вештачење употребом савремених форензичких метода и евиденција;
- 5) откривање имовине проистекле из кривичног дела;
- 6) одржавање јавног реда, спречавање насиља на спортским приредбама, пружање помоћи у извршењима у складу са посебним законима;
- 7) извршавање послова утврђених прописима о оружју, приватном обезбеђењу и детективској делатности;
- 8) обезбеђивање одређених јавних скупова, личности, органа, објеката и простора;
- 9) регулисање, контрола, пружање помоћи и надзор у саобраћају на путевима и други послови из прописа о безбедности саобраћаја;

²⁰ Оп. цит. у нап. 10.

- 10) контрола државне границе, послови у вези са кретањем и боравком странаца, послови азила, прекограничног криминала, ирегуларних миграција и реадмисије;
- 11) безбедносна заштита Министарства;
- 12) извршавање других полицијских послова и задатака утврђених законом и подзаконским актом донетим на основу овлашћења из закона.

Приликом обављања полицијских послова из тач. 3, 4 и 5 полицијски службеници поступају и по ЗКП-у,²¹ *Закону о прекршајима* и другим законима. Начин обављања полицијских послова ближе се уређује подзаконским актом који доноси министар. У функционалном смислу полицијски послови су у целини посвећени остварењу заштите и безбедности људи, њихове имовине и афирмацији прихваћених универзалних вредности развијеног света (владавина права у демократском друштву).

Приликом одређивања садржине и појма "полицијских послова" треба имати на уму више елемената, као што су: циљ послова, природа послова, начин обављања и др. Циљ полицијских послова је заштита и унапређење јавне безбедности што је јасно и директно назначено, док је безбедносни циљ унутрашњих послова само индиректно/посредно наведен. Природа полицијских послова је таква да су они оперативно – безбедносни, уско везани за полицију као струку, где се примењују посебне – полицијске мере и радње и посебна – полицијска овлашћења. Све то уз могућност легалне употребе силе, док су унутрашњи по природи управни односно управно – надзорни, тј. послови државне управе као и код осталих државних органа. Начин обављања полицијских послова је конкретан и непосредан где постоји и могућност употребе принуде за споровођење тих послова, док унутрашњи послови по начину вршења нису класично непосредни и могу их обављати и други државни органи. Узимајући у обзир ове критеријуме списак полицијских послова би вероватно био много краћи, него што је то наведено у тексту новог закона.²²

²¹ Шире: Лештанин, Б., *Приручник за примену новог ЗКП за полицијске службенике и друга лица задужена за примену закона*, Пословни биро, Београд, 2013.

²² Шире: Лештанин, Б., Никач, Ж., *Коментар Закона о полицији*, "Пословни биро", Београд, 2016.

Одредбама новог *Закона о полицији* јача се улога полиције у заједници тако што се одређује да ПУ/ПС, поред осталих послова, подноси скупштини општине локалне самоуправе на подручју на коме се налази информацију о раду и стању безбедности и то једном у годину дана (чл. 25, ст. 1, тач. 9) и чл. 26, ст. 2). Надаље, нови Закон о полицији је у чл.27 на јасан и прецизан начин истакао концепт полиције у заједници који је данс општеприхваћен у развијеном свету, као модел организације и начина рада наше полиције. У поменутој одредби афирмише се не само концепт полиције у заједници већ и идеја о већем учешћу заједнице и грађана у обављању полицијских послова, као савремени приступ питањима безбедности грађана, друштва и државе.²³

Поред примене концепта „Community policing“ новим *Законом о полицији* рад полиције усмерава се тако да буде вођен криминалистичко- обавештајним информацијама, што се изражава кроз полицијско обавештајни модел (ПОМ) рада полиције. Новину чине и одредбе којима се уређује поступање полиције у стању повећаног ризика, као и у случајевима насиља у породици. По нашем мишљењу концепт Полиције у заједници је темељни модел за рад и организацију полиције поретка (територијалне полиција), док се полицијско-обавештајни модел односи на проблематику специјализованих линија рада. Поменути модели и концепти су комплементарни, међусобно повезани и зависни. Предстоји период имплементације у којем ће верујемо бити могуће да се сагледају почетни резултати,²⁴ затим да се пружи критичка оцена и упуте предлози за унапређење појединих решења.

Саветодавна улога полиције и пружање помоћи грађанима су такође део концепта полиције у заједници чије елементе видимо у чл. 35. Наиме, Полиција има обавезу да грађанима пружи информације и савете од значаја за њихову личну и имовинску безбедност, ако то није у супротности са законом и ако се тиме не угрожава обављање полицијских послова. Грађанин којем је угрожено неко од личних или имовинских права може да се обрати

²³ Шире: Војиновић, М., Полиција у заједници, *Безбедност бр. 3/04*, Београд, 2004, стр. 746-760

²⁴ Шире: Никач, Ж., *Концепт полиције у заједници и почетна искуства у Србији*, КПА, Београд, 2012.

Полицији ради заштите тог права, ако у конкретном случају није обезбеђена друга правна заштита и ако је угрожаваће тог права у вези са његовом личном и имовинском безбедношћу. Ако је поступање у циљу заштите права у надлежности неког другог органа, Полиција је дужна да без одлагања захтев проследи надлежном органу и о томе обавести подносиоца.²⁵

Како је у претходном периоду било проблема са појединим полицијским службеницима који болују од болести из групе душевних болести и поремећаја, то је новим *Законом о полицији* предвиђена обавеза полицијског службеника да службено оружје преда и, с тим у вези, обавеза непосредног руководиоца да привремено одузме службено оружје. У супротном постоје елементи за покретање дисциплинског поступка како против полицијског службеника, тако и против непосредног руководиоца. Додајемо да су ова и нека друга питања била донекле новелирана последњим изменама и допунама ранијег Закона о полицији,²⁶ али је то било више у функцији темпоралних решења до усвајања текста новог закона.

Организација Полиције

Организациона структура Дирекције полиције постављена је у чл. 22, ст. 2 *Закона о полицији*²⁷ и њу чине: 1) организационе јединице у седишту – управе, центри, јединице, специјална и посебне јединице полиције; и 2) организационе јединице ван седишта – Полицијска управа за град Београд, подручне полицијске управе и полицијске станице. Овако постављена структура одговора актуелним потребама Полиције и могу се препознати три нивоа руковођења и управљања: стратешки, оперативни и тактички. Организација омогућава јасан ланац руковођења, прецизан систем одговорности, бољу координацију послова, прерасподелу људства и материјално – техничких средстава и др.

²⁵ Оп. цит. у нап. 10.

²⁶ Упореди: Никач, Ж., *Измене и допуне Закона о полицији Републике Србије – критички осврт на важније новеле, Безбедност бр. 02/13*, Београд, 2013, стр. 180-195.

²⁷ Оп. цит у нап. 22, стр. 47-55.

Дирекција полиције је основана 2005. године доношењем ранијег ЗОП-а као правни следбеник Ресора јавне безбедности, када јој је дато у надлежност обављање полицијских и других унутрашњих послова. Као полазна основа за организацију МУП-а у то време био је закључак Владе којим је утврђено да у што већој мери треба обезбедити "јединственост у обављању унутрашњих послова ради најефикаснијег и најрационалнијег коришћења кадрова, опреме, средстава, система обуке и усавршавања и примене професионалних техника и метода".²⁸ У Закључку се даље наводи да треба обезбедити "концентрацију управних послова и ватрогаштва у посебном ресору МУП-а и њихово преношење на јединице локалне самоуправе, уз задржавање управног надзора МУП-а над обављањем тих послова од стране органа локалне самоуправе, што ће се уредити законом".

Организационе јединице у седишту Дирекције полиције – управе (5) су радно и функционално повезане са организационим јединицама у седишту ПУ – управе/одељења/одсеци (5). У питању су послови криминалистичке полиције, полиције (опште надлежности), саобраћајне полиције, граничне полиције и управни послови. Поред тога, у седишту Дирекције полиције постоје организационе јединице које послове обављају на територији целокупне РС и немају организационе јединице ван седишта (УКП, ЈЗО, ЈЗ, Жандармерија, САЈ и ХЈ).²⁹

Полицијске мере и радње и полицијска овлашћења

Полицијске мере и радње (13) издвојене су новим Законом о полицији као посебна целина у односу на полицијска овлашћења јер суштински и представљају мере и радње, а не овлашћења и то:

- 1) заштита оштећених кривичним делом и других лица;
- 2) заштита података о идентитету;
- 3) полицијско опажање (опсервирање) и праћење;
- 4) посебне мере за обезбеђивање јавног реда;
- 5) снимање на јавним местима;
- б) полицијска помоћ у извршењима и поступцима вансудског намирења;

²⁸ *Закључак Владе РС 05 бр. 020-5906/02 од 11. 04. 2002. године*

²⁹ Оп. цит у нап. 26.

- 7) полиграфско испитивање;
- 8) пријем пријава о учињеном кривичном делу и прекршају;
- 9) трагање за лицима и предметима;
- 10) мере циљане потраге;
- 11) мере за отклањање непосредне опасности;
- 12) криминалистичко форензичка регистрација, узимање других узорака и криминалистичко форензичка вештачења и анализе; и
- 13) јавно расписивање награде.³⁰

Полицијска овлашћења можемо дефинисати као право и дужност полицијског службеника да предузима одређене мере и радње у случајевима и на начин регулисан прописима која имају за циљ спровођење закона, остваривање безбедности грађана и подршку владавини права у демократском друштву.³¹ У односу на стари ЗОП осим што су полицијске мере и радње издвојене посебно, додата су и три нова полицијска овлашћења: 1) утврђивање присуства алкохола и/или психоактивних супстанци, 2) вршење безбедносних провера и 3) пријем нађених ствари. Полицијско овлашћење заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава допуњено је са додатном мером *Провера* заставе, *гоњење*, *заустављање*, *задржавање* и *спровођење пловила*, која се примењује на рекама и унутрашњим водама од стране речне полиције.³²

Већина полицијских овлашћења су она којима се људска права значајније не ограничавају, али има и оних којима се донекле задире у Уставом и законом загарантована људска и мањинска права и слободе.³³ Оно што полицијска овлашћења и њихова примена у будућности треба да обезбеде је истицање сервисне улоге полиције и јачање поверења грађана у полицију, превенцију криминала и боље стање безбедности у заједници. Новина у односу на стари закон су допуне код примене полицијских овлашћења према припадницима БИА, затим усаглашавање одредби Закона о полицији и Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и

³⁰ Оп. цит у нап. 22.

³¹ Оп. цит. у нап. 22, стр. 103-104.

³² Оп. цит у нап. 22.

³³ Шире: Никач, Ж., *Полиција у заштити људских права и грађанских слобода*, Теме, бр. 04/13, Ниш, 2013, стр. 1669-1688.

*кривично-правној заштити малолетних лица*³⁴ и одредбе о примени полицијских овлашћења према лицима са дипломатско-конзуларним имунитетом.

Нови закон уводи и неке новине у погледу услова и начина примене полицијских овлашћења. Полицијски службеник може ускратити грађанину обавештење о разлозима провере идентитета, ако прикупља обавештења о кривичном делу које се гони по службеној дужности и ако би то могло угрозити постизање циља провере. Провера идентитета може се извршити и без знања лица, ако постоје основи сумње да је то лице учинилац кривичног дела које се гони по службеној дужности. Грађанин који је правилно писмено позван и у писаном позиву упозорен на могућност принудног довођења, али се без оправданог разлога не одазове позиву, може бити доведен у складу са одредбама Закона о полицији. Постоји ограничење у погледу полицијских послова због којих лице може бити доведено, тј. у питању су озбиљнији послови који се односе на превенцију криминала и унапређење безбедности у заједници, безбедносну заштиту и сузбијање криминала. Без писаног налога, између осталог, Полиција може довести лице за којим се трага по било ком основу, које се није одазвало позиву само ако је у позиву упозорено да ће бити доведено, које је затечено у вршењу кривичног дела које се гони по службеној дужности, а ради саслушања у својству осумњиченог у складу са ЗКП-ом. Привремено одузета неексплодирана убојна средства, минско експлозивна средства, импровизоване експлозивне направе, као и друга средства опасна по живот и здравље људи, након криминалистичко форензичке обраде и вештачења, уништавају се без одлагања уз помоћ надлежних органа и на за то предвиђеним местима. Поред обезбеђења лица места полицијски службеник може да изврши и увиђај и реконструкцију догађаја, али само у складу са ЗКП-ом.

Упоредном анализом прописаних мера и радњи и овлашћења долази се до закључка да је највећи број сличан постојећим решењима у овој области. У погледу нових решења неспорно је да се углавном ради о овлашћењима која су одавно присутна и користе се у свакодневном полицијском поступању и оперативном ра-

³⁴ Оп. цит. у нап.8.

ду. Мишљења смо да је законска регулатива полицијских овлашћења сигурно боље решење у правном смислу јер пружа јаче правне гаранције за заштиту људских и мањинских права и слобода, али и већу правну сигурност и прецизност поступајућим полицијским службеницима.

Провера заставе, гоњење, заустављање, задржавање и спровођење пловила (чл. 98) је једно од основних овлашћења речне полиције и усклађено је са међународним правним актима из ове области.

Утврђивање присуства алкохола и/или психоактивних супстанци (чл. 101) је овлашћење преузето из ЗОБС-а чије је увођење било непоходно ради обављања и других полицијских послова (криминал, јавни ред и др.) а не само оне који се односе на безбедност саобраћаја.

Вршење безбедносних провера (чл. 102) је овлашћење које Полиција дуго примењује али му се овим Законом о полицији даје нормативноправни оквир који је непоходан јер је ово нарочито осетљива област с обзиром да је у питању рад са нарочито осетљивим подацима о личности³⁵.

Пријем нађених ствари (чл. 103) такође добија свој нормативноправни оквир и односи се само на нађену ствар која може угрозити безбедност грађана, новац и драгоцености односно опасну ствар.

Новим *Законом о полицији* у практичну примену уводе се и два нова средства принуде - распршивач са надражујућим средством и електромагнетна средства, која се могу употребити ради одбијања напада или савлађивања активног отпора лица. Полицијском службенику и грађанину који је пружио помоћ полицијском службенику који је употребио средства принуде, МУП је дужан да обезбеди сву потребну правну, медицинску, психосоцијалну и другу неопходну помоћ.

³⁵ Шире: Мијалковић, С., Безбедносно проверавање лица – традиционални модели и примери добре праксе, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, бр. 2/15, Београд, 2015, стр. 195-210 и *Безбедносне провере у Србији*, (2015), Центар за евроатланске студије и Мисија ОЕБС-а у Србији, доступно на http://ceas-serbia.org/root/images/Bezbednosne_provere_SRB_book.pdf од 30. 11. 2015. године.

Од новина које уводи у употреби средстава принуде можемо издвојити да када употребом средстава за везивање односно везивањем руку није постигла сврха везивања, тада се лицу могу везати и ноге. Средства за запречавање могу се употребити и за спречавања бекства учесника у саобраћају који је учинио тежи прекршај из области безбедности саобраћаја односно тежи прекршај са елементима насиља или изазвао саобраћајну незгоду, а није поступио по знаку полицијског службеника за заустављање возила. При обављању полицијских послова полицијски службеник може употребити ватрено оружје само ако употребом других средстава принуде *не може постићи законити циљ* у извршењу задатка, када је *апсолутно нужно* да од себе или другог одбије истовремени противправни напад којим се угрожава његов или живот другог лица. Полицијски службеник не сме употребити ватрено оружје према возилу у покрету, осим ако се то возило користи са циљем угрожавања живота или безбедности полицијског службеника или другог лица. Друга могућност је када се из возила употребљава ватрено оружје са циљем угрожавања живота или безбедности полицијског службеника или другог лица.

Радноправне одредбе

У радни однос у МУП, између осталог, не може се примити лице које је правноснажно осуђено за прекршај са елементом насиља. У систем рада МУП-а уводе се безбедносне провере за запослене у три нивоа као и интерни конкурс за руководиоце свих нивоа. Руководећа радна места полицијских службеника класификују се у четири категорије у зависности од сложености послова, образовања, чина/звања, степена одговорности и овлашћења за доношење одлука, као и самосталности у раду и то на (руководећа) радна места:

- 1) стратешког,
- 2) високог,
- 3) средњег и
- 4) оперативног нивоа.³⁶

³⁶ Оп. цит. у нап. 10.

Као новина у закону су и одредбе о раду, радном времену, организацији рада које су усклађене са општим прописима о раду и колективним уговором. У том смислу субвенциона или резидуална примена прописа из (матичне) радно-правне области долази у обзир уколико неко питање није регулисано Законом о полицији.

Нови закон за полицијске службенике у статусу ОСЈ и припаднике ватрогасно – спасилачких једница уводи 12 чинова, а за полицијске службенике у статусу ПД уводи 12 звања. Чинови и звања распоређени су, у зависности од нивоа образовања, у три групе са средњом стручном спремом, са првим степеном високог образовања и са другим степеном високог образовања. Систем оцењивања се мења тако да се врши у два циклуса, али са једном годишњом оценом.

Закон о полицији садржи детаљније одредбе о штрајку полицијских службенике које су усклађене са Законом о штрајку³⁷ и *Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима*³⁸.

Поред тога што запосленом у МУП-у радни однос по сили закона може престати по одредбама других закона, радни однос им може престати и због престанка испуњавања услова за пријем у радни однос, лоших оцена, казне затвора, болести зависности и др. Једна од веома битних новина је и да запослени у МУП-у, по потреби, може бити упућен у референтну здравствену установу на тестирање на присуство алкохола и/или психоактивних супстанци у организму. Као што смо већ рекли приликом израде текста закона, законодавац је био руковођен принципом уштеде буџетских средстава па због тога накнада у случају привремене спречености за рад износи 85% основне плате коју би примио као да ради, увећане за додатак за минули рад. Ово правило не важи код професионалне болести или повреде на раду, као и у случају теже болести ван рада која животну угрожава запосленог, где је накнада 100% основне плате коју би примио као да ради, увећане за додатак за минули рад.³⁹

³⁷ 'Сл. лист СРЈ, бр. 29/96 и Сл. гласник РС бр. 101/05 – др. закон и 103/12 – одлука УС

³⁸ "Сл. лист СФРЈ" – међународни уговори бр. 7/71

³⁹ Оп. цит. у нап. 10.

Кривична и прекршајна одговорност не искључују дисциплинску као ни ослобађање од казне у тим поступцима, а нови закон пружа веће гаранције права запослених у току дисциплинског поступка (бранилац, увид у доказе, учешће синдиката и сл.).

У Закону се наводе неке нове и измењене тешке повреде службене дужности, као што су: 1) спавање на радном месту, 2) долазак на посао и конзумирање у току радног времена алкохола, опојних дрога и других психоактивних супстанци, 3) поступање противно одредбама ЗОП-а о синдикалном и др. организовању и деловању, 4) спречавање или ометање спровођења кривичног или другог поступка пред надлежним судом, 5) непријављивање кривичног дела, прекршаја или повреде службене дужности, 6) повреде у вези рада СУК-а, 7) чланство у политичким партијама и 8) лажно пријављивање повреда службене дужности.⁴⁰

За тешке повреде службене дужности могу се изрећи следеће дисциплинске мере и то: 1) новчана казна у износу од 20% до 40% од основне плате увећане за минули рад у времену од два до шест месеци; 2) распоређивање на друго радно место на којем се обављају послови за које је као услов прописана непосредно нижа стручна спрема, односно нижа платна група у трајању од шест месеци до две године; 3) заустављање у стицању непосредно вишег чина/звања од 2 до 4 године; 4) губљење стеченог чина/звања и одређивање непосредно нижег чина/звања у стручној спреми; 5) престанак радног односа.⁴¹ Дисциплински органи (старешина или комисија) нису обавезани правном квалификацијом повреде која је наведена у закључку већ су обавезани чињеничним стањем које је утврђено у току поступка.⁴²

Контрола рада Полиције и МУП-а

Поштовање и заштита људских и мањинских права и слобода при обављању полицијских и унутрашњих послова и сузбијање кривичних дела корупције и других облика коруптивног пона-

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Шире: Јурас, Д., Никач, Ж., Дисциплинске мере за полицијске службенике у Хрватској и у Србији, НБП – *Журнал за криминалистику и право*, бр. 1/16, Београд, 2016, стр. 187-202

шања, као и других кривичних дела почињених од стране полицијских службеника су посебно у делокругу Сектора унутрашње контроле (СУК).

Досадашњи СУК установљава надлежност у односу на све запослене у МУП-у и постаје основни механизам у борби против корупције унутар Министарства. Сектор унутрашње контроле добија значајно већа овлашћења и предвиђа се спровођење тестова интегритета, затим вршење анализе ризика од корупције и депоновање имовинских карти руководиоца у МУП-у, са могућношћу провере и осталих запослених.⁴³ На тај начин се значајно подиже ниво контроле и степен увида у податке о имовинском стању запосленог, пре свега у сврху борбе против корупције.

Тест интегритета подразумева симулирање реалне ситуације идентичне радним активностима тестираног, коју је тестирани дужан да решава. Смисао је да се на тај начин увиди реакција и поступање тестираног службеника у конкретној ситуацији, без обавезе претходног обавештавања организационе јединице у којој је запослен тестирани.

Нове надлежности прате и нова овлашћења и нови инструменти кроз које ће надамо се Сектор имати пун капацитет да спроведе мере против корупције. Ови инструменти су апсолутна новина, а њихова примена ће верујемо дати низ нових података за даљу анализу и предлагање мера за искорењивање корупције из редова МУП-а.

На крају, решавање притужби детаљно се уређује законом и предвиђа се субсидијарна примена закона којим се уређује управни поступак.

Закључак

Нови *Закон о полицији* је уредио значајне појединости око државне управе у овој области, па иако је наслов прописа „*Закон о полицији*“ он се не односи само на полицијске послове, организацију полиције и права и обавезе полицијских службеника. Свеобухватан приступ је спој традиционалног полазишта у изради прописа у Србији и новог начина који намећу европске интеграције.

⁴³ Оп. цит. у нап. 10.

Закон има централну улогу и показује спремност државе да води бригу о безбедности и заштити својих грађана, њихове имовине, јавног реда и сл. Легитимитет полицијског посла зависи од тога како је и на који начин уређен прописима, што је у директној вези са концептом владавине права у демократском друштву.

Непосредно пре доношења новог *Закона о полицији* текст нацрта морао је да прође тзв. „пут закона“ од сачињавања нацрта од стране МУП-а као предлагача, његовог достављања осталим државним органима, организацијама и надлежним телима на мишљење и сугестије, затим спровођење јавне расправе као и достављање Европској комисији Савета Европе на мишљење (ради усклађивања са европском легислативом) и др.

Посебна пажња у Закону посвећена је јачању морала, интегритета и борби против корупције. Полиција је оперативно независна организација која почива на начелима демократског друштва и владавине права и, између осталог, мора бити одговорна за заштиту права полицијских службеника. У том смислу кроз независне и објективне „истраге“ МУП мора да обезбеди заштиту узбуњивачима и да се бори против корупције. Полицијским службеницима се мора омогућити да афирмишу и развијају своје личне способности којима се испољава исправно расуђивање, отворен став, зрелост, поштење, комуникативност, а полицијски менаџери (руководиоци/старешине) и вештине предвођења и управљања.

Друштвена улога полиције, као службе за извршавање закона, се постепено мења у времену транзиције где од једне затворене и строго централизоване службе постаје отворени и децентрализовани сервис грађана који разуме потребе локалне заједнице. Посебно се мора адаптирати на нове трендове у употреби компјутера и других дигиталних средстава, друштвених мрежа које се често употребљавају за вршење веома тешких кривичних дела (тероризам, порнографија, трговина људима, трговина дрогом и сл.). То је нарочито битно гледано кроз призму људских и мањинских права и слобода и могућности њиховог законитог ограничавања. У том смислу полиција мора да обезбеди адекватан систем обуке својих службеника како би они могли својим стручним компетенцијама да одговоре свим изазовима. Нарочито се мора обратити пажња на обуку полицијских менаџера у примени вештина вођења и управљања организацијом и њеним ресурсима.

Посматрано кроз призму упоредног евроконтиненталног полицијског права нови Закон о полицији је класичан тип закона о полицији уз нека осавремењена решења која су ставила акценат на поштовање и заштиту људских и мањинских права и слобода, нове елементе полицијске етике, управљање људским ресурсима, конкурсе у радним односима, механизме борбе против корупције и јачање интегритета и контролу рада свих запослених у МУП-у.

Литература

1. *Безбедносне провере у Србији*, (2015), Центар за евроатлантске студије и Мисија ОЕБС-а у Србији.
2. Војиновић, М., (2004). Полиција у заједници. *Безбедност*, 45(3): 746-760.
3. Јурас, Д., Никач, Ж., (2016). Дисциплинске мере за полицијске службенике у Хрватској и у Србији, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 21 (1): 187-202.
4. Лештанин, Б., (2013). *Приручник за примену новог ЗКП за полицијске службенике и друга лица задужена за примену закона*, “Пословни биро”, Београд.
5. Лештанин, Б., Никач, Ж. (2016). *Коментар Закона о полицији*, “Пословни биро”, Београд.
6. *Закључак Владе Републике Србије* 05 бр. 020-5906/02 од 11. 04. 2002. г.
7. *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05.
8. *Закон о министарствима*, Службени гласник Републике Србије бр. 44/14, 14/15, 54/15 и 96/15 – др. закон.
9. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/05, 63/09 – одлука УС, 92/11 и 64/15.
10. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.
11. *Закон о штрајку*, Службени лист СРЈ, бр. 29/96 и Службени гласник Републике Србије бр. 101/05 – др. закон и 103/12 – одлука УС.
12. Зекавица, Р., Кешетовић, Ж., Легитимитет полиције у Србији, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 20(3): 19-24.

13. *Кодекс полицијске етике*, Службени гласник Републике Србије, бр. 92/2006.
14. *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 7/71.
15. Мијалковић, С., (2015). Безбедносно проверавање лица – традиционални модели и примери добре праксе, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 20 (2): 195-210.
16. Милетић, С., (2009). *Коментар Закона о полицији*, Службени гласник, Београд.
17. Миловановић, Д., Вукашиновић-Радојичић, З., Оташевић, Б., Марковић, С., (2016). *Закон о полицији – предговор и стварни регистар*, Службени гласник, Београд.
18. Никач, Ж. (2005). Нови Правилник МУП РС о условима и начину употребе средстава принуде, *Безбедност*, 45(4): 587-615.
19. Никач, Ж., (2012). *Концепт полиције у заједници и почетна искуства у Србији*, КПА, Београд.
20. Никач, Ж., (2013). Полиција у заштити људских права и грађанских слобода, *Теме* 37(04): 1669-1688.
21. Никач, Ж., (2013). Измене и допуне Закона о полицији Републике Србије – критички осврт на важније новеле, *Безбедност*, 55(2): 180-195.
22. Никач, Ж., (2014). Полиција у заједници, КПА, Београд.
23. Никач, Ж., (2015). Међународна полицијска сарадња, КПА, Београд.
24. Предлог Закона о полицији доступно на <http://www.parlament.gov.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html> доступан 03.01.2016.

Brief review of novelties in the Serbian police law

***Abstract:** The new law on police pertains to significant details of the state administration, and although the title is the Police Act, it does not only apply to police work, the organization of the police and the rights and obligations of police officers. The law regulates the organization of the whole MoI, its jurisdiction, the rights and obligations of all employees in the MoI. The law also introduced a*

number of new police powers, modernized the existing ones and introducing innovations in the field of the use of force. There are also provisions pertaining to employment and labor issues, organization of work, and other issues in this field. Special attention was paid to strengthening ethics, integrity and anti-corruption. The new Police Act is a classic type of act about police with some modern solutions that have put the emphasis on the respect and protection of human and minority rights and freedoms, new elements of police ethics, human resource management, competition in labor relations, mechanisms of combating corruption and strengthening integrity and control of the work of all employees in the MoI. Its full implementation, like that of any other system law, will ensue following the adoption of bylaws that will regulate certain areas.

Keywords: *Police Act, police, police measures and actions, police powers, control of the police work, and the MoI and labor relations.*

Проф. др *Иван ЈОКСИЋ**

Правни факултет за привреду и правосуђе

Универзитета Привредна академија у Новом Саду

UDK – 343.811:347.64

Прегледни научни рад

Примљен: 21.01.2016.

Ревизија: 30.5.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Малолетнички затвор у пенитенцијарној пракси

Апстракт: Рад представља синтезу ауторових напора да проблематику кажњавања малолетника обради са нормативног и практичног аспекта. На оба нивоа је неопходно утврдити актуелно стање у законодавној сфери и пенитенцијарним установама. Томе је допринело доношење Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, са којим малолетничка материја излази изван оквира општег кривичног законодавства. На подручју малолетничког затвора значајно је указати на одредбе Закона о малолетницима које регулишу његово извршење. Поред тога, неопходно је указати на могућност примене релевантних одредби Закона о извршењу кривичних санкција које имају допуњујући карактер. Након вишегодишњег искуства у примени новог Закона о малолетницима (ступио на снагу 1. јануара 2006) важно је указати у којој мери су његове извршне одредбе пронашле своје место у практичној примени. У том делу ће бити представљена искуства до којих је аутор дошао кроз вишегодишње бављење малолетничком материјом, са посебним освртом на подручје извршења малолетничког затвора. Своја запажања и закључке аутор ће износити водећи рачуна о потреби заштите идентитета малолетних осуђеника.

Кључне речи: малолетнички затвор, васпитни третман, класификација осуђеника, погодности, дисциплинско кажњавање.

* Е mail: ijoksic@hotmail.rs

Увод

У нашем кривичном законодавству казна малолетничког затвора је уведена новелирањем *Кривичног законика* из 1959. године. Усвајањем ових промена прелази се на заштитнички *welfare* модел кривичноправног статуса малолетника (Јоксић, 2011:135). Промене кривичног законодавства према малолетницима условиле су изградњу посебних казнено-поправних завода за малолетнике у којима је казна малолетничког затвора требало да се самостално извршава. У том смислу је тадашњи *Закон о извршењу кривичних санкција* из 1961. године предвиђао оснивање засебног казнено-поправног завода за малолетнике. Убрзо је започела изградња Казнено-поправног завода за малолетнике у Ваљево (у даљем тексту: КПЗ Ваљево). Он је почео са радом током друге половине 1965. године, када је завршена изградња његових главних делова потребних за несметано извршење казне малолетничког затвора. Завод је примао малолетне осуђенике са подручја Србије, САП Војводине и Црне Горе. Расположиви капацитети попуњавани су категоријом млађих пунолетних лица који у моменту пријема на издржавање казне затвора нису навршили 23 године старости, и којима је изречена казна затвора у трајању од једне године до десет година.¹ Притом, треба имати у виду чињеницу да укупни смештајни капацитети пенитенцијарног система Србије треба да обухвате око 6.000 затвореника, док је реално број лица лишених слободе далеко већи (Димовски, Костић, 2015:168).

У КПЗ Ваљево издржавају казну малолетничког затвора старији малолетници са пребивалиштем и/или боравиштем на територији Србије. Поред њих, у њему се налазе и млађа пунолетна лица, а од 1974. године у њему бораве и малолетна лица према којима је изречена мера притвора. Архитектонско-техничка решења и простор који окружује саму зграду није у складу са савременим стандардима који се односе на установе овог типа. У погледу безбедносних капацитета КПЗ Ваљево је установа затвореног типа. Омогућено је слободно кретање затвореника у унутрашњем делу, уз константну контролу припадника службе за обезбеђење. У КПЗ

¹ Податке о историјском развоју и капацитетима КПЗ Ваљево добили смо од управника Слободана Арсенијевића.

Ваљево осуђеничку популацију чине лица различите старосне доби. Већи део затвореника чине млађа пунолетна лица или пак лица старосне доби изнад 21 године. Знатан број малолетника у току вођења судског поступка постане пунолетан, или су пак били недоступни органима гоњења и у том периоду су постали пунолетни. Отуда није могуће организовати јединствен третман који би у пуној мери био у стању да овако шаролику осуђеничку популацију адекватно ресоцијализује.

Правни оквири за извршење казне малолетничког затвора

Упркос свим хуманим разлозима и оправдавању поступака друштва према малолетним преступницима, за неке од њих, због тежине престапа, није могућа другачија санкција која би била алтернатива затвору. Отуда сва светска законодавства предвиђају казну малолетничког затвора, с тим што је у неким предвиђена и смртна казна према малолетним преступницима (Николић, Јоксић, 2011:172). У упоредном законодавству проналазимо различите начине третирања појединих модалитета ограничења слободе кретања малолетника у вези са извршеним преступима. У пракси Европског суда за људска права утврђени су критеријуми за разграничење појма лишења слободе од ограничења права на слободу кретања (Илић, 2006:529-531).

Прописе којима се регулише област извршења казне малолетничког затвора можемо поделити на међународне и националне. Међународни правни инструменти којима се регулишу поједини аспекти извршења казне малолетничког затвора нису на адекватан начин систематизовани. Реч је о томе да већи део ових инструмената садржи опште оквире којима се регулише кривичноправни статус малолетника. Они у појединим одредбама указују на неопходност поштовања људских права малолетних осуђеника не прецизирајући о којим се конкретно људским правима ради. Само су поједини међународни и регионални правни инструменти у пуној мери посвећени извршењу кривичних санкција, односно казни малолетничког затвора. Поред тога, у њима су присутне идеје о тзв. терцијарној превенцији малолетничког криминалитета (Батрићевић, 2015:170-171). То су: *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода* из 1950. године (сту-

пила на снагу 3. 9. 1953);² *Конвенција УН о правима детета* из 1989. године;³ *Минимална стандардна правила УН за администрацију правосудног система за малолетне преступнике – Пекињска правила* из 1985. године;⁴ *Правила УН о заштити малолетника лишених слободе – Хаванска правила* из 1990. године⁵ и *Европска затворска правила СЕ* из 2006. године.⁶

У Србији је на снази читава лепеза прописа којима се уређује извршење казне малолетничког затвора. Међу оне који остварују најјаче ефекте спадају: *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* (у даљем тексту: *Закон о малолетницима*);⁷ *Закон о извршењу кривичних санкција* (у даљем тексту: *ЗИКС*);⁸ *Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора* (у даљем тексту: *Правилник о кућном реду*);⁹ *Правилник о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике* (у даљем тексту: *Правилник о кућном реду КПЗ*).¹⁰

² *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950)*. Извор: www.echr.coe.int/NR/.../ENG_CONV.pdf (доступно 1. 2. 2015).

³ *UN Convention on Rights of a Child (1989)*. Извор: www.unicef.org/crc/ (доступно 1. 2. 2015).

⁴ *United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules)*, G.A. res. 40/33, annex, 40 U.N. GAOR Supp. (No. 53) at 207, U.N. Doc. A/40/53 (1985).

Извор: www1.umn.edu/humanrts/instree/j3unsmr.htm (доступно 1. 2. 2015).

⁵ *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (The Havana Rules)*, Adopted by General Assembly resolution 45/113 of 14 December (1990).

Извор: www2.ohchr.org/english/law/pdf/res45_113.pdf (доступно 3. 2. 2015).

⁶ *Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules, Adopted by the Committee of Ministers on 11 January (2006) at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies*. Извор: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747> (доступно 3. 2. 2015).

⁷ *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* (Службени гласник РС, бр. 85/05).

⁸ *Закон о извршењу кривичних санкција Србије* (Сл. гласник РС, бр. 85/05, 72/09 и 31/11).

⁹ *Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора Србије* (Сл. гласник РС, бр. 72/10).

¹⁰ *Правилник о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике Србије* (Сл. гласник РС, бр. 71/06).

Примењујући принцип хијерархије правних прописа можемо уочити значајан удео подзаконских прописа на подручју извршења малолетничког затвора. Њима се ближе регулишу права, обавезе, погодности, дисциплинско кажњавање, поједине активности малолетних осуђеника итд. Отуда је важно обезбедити примену ових прописа приликом спровођења ресоцијативног третмана у казнено-поправним заводима за малолетнике.

Пријем малолетних осуђеника у казнено-поправни завод

Када се стекну сви процесни услови, приступа се извршењу казне малолетничког затвора. У нашој земљи се ова казна извршава у КПЗ Ваљево (малолетници) и у посебном одељењу КПЗ „Забела“ Пожаревац (малолетнице). Малолетни осуђеници могу у казнено-поправном заводу за малолетнике остати најдуже до навршене 23 године живота, а након тога настављају са издржавањем казне затвора као пунолетни осуђеници. Ипак, малолетни осуђеници могу остати у заводу за малолетнике и после овог периода, али највише до навршене 25. године, уколико је то потребно ради окончања започетог школовања или стручног оспособљавања, односно уколико остатак неиздржане казне није дужи од шест месеци (Соковић, Бејатовић, 2009:201). Међутим, не треба губити из вида чињеницу да се малолетни осуђеници разликују од пунолетних осуђеника по биопсихолошкој структури личности, односно, реч је о особама код којих процес психолошког и социолошког сазревања њихове личности још увек није окончан (Бабић, Марковић, 2013:404).

Приликом пријема малолетника у казнено-поправни завод приступа се њиховој персоналној идентификацији. У склопу тзв. пријемне процедуре је лекарски преглед малолетника, где се отвара посебан (здравствени) картон малолетног осуђеника који се редовно ажурира све време издржавања казне. Интересантно је поменути да се у члану 13 *Правилника о кућном реду КПЗ* налази веома либерална одредба која прописује да „малолетник који према личним документима има дугу косу, бркове и браду, носи наочаре, односно контактна сочива, има право да их задржи током издржавања казне“. Наша искуства, приликом посете у КПЗ Ваљево, управо потврђују примену цитиране одредбе јер смо тамо затекли

малолетне осуђенике који су били одевени, носили фризуру, наочаре, краћу браду и сл. искључиво по свом нахођењу.

Након обављених формалности у вези са идентификацијом и упознавањем са актом о кућном реду, малолетни осуђеник се упућује у пријемно одељење Завода, у коме може боравити најдуже до 30 дана.¹¹ У овом одељењу се испитује личност малолетника са психолошког, педагошког, социјалног, криминолошког, здравственог и безбедносног аспекта ради утврђивања појединачног програма поступања. У формирању опште слике о личности малолетног осуђеника учествују стручњаци различитих профила, односно стални стручни тим пријемног одељења, који чине: психолог, специјални педагог-педагог, социјални радник-социолог. Претходно упознавање личности неопходно је како би се сачинио адекватан предлог појединачног програма поступања са малолетним осуђеником. Њиме се утврђује потребан ниво зрелости малолетника и друга својства његове личности, планира могућност укључивања у процес образовања и радног оспособљавања, коришћења и организовања слободног времена, рад са родитељима, као и други облици психосоцијалног, педагошког и психолошког утицаја на малолетника. То је у складу са специфичностима кривичноправног статуса малолетника и њиховим разликама у односу на пунолетне особе (Миладиновић-Стефановић, 2015:121).

Програм поступања утврђује се у зависности од процене ризика, капацитета и потреба осуђеног. Процена присутног ризика врши се на основу упитника за осуђене према којима се извршава казна затвора до три године и упитника за осуђене према којима се извршава казна затвора преко три године (члан 8 *Правилника о третману*).¹² У пракси, процена ризика и попуњавање упитника

¹¹ Иако боравак у пријемном одељењу траје релативно кратко (до 30 дана), предвиђено је да за време боравка малолетни осуђеник може упражњавати све активности, од образовних и спортско-рекреативних, до присуства манифестацијама културно-уметничког и спортског садржаја.

¹² У читавој лепези прописа који се примењују приликом извршења казне малолетничког затвора значајно место припада и цитираном *Правилнику о третману*. У разговору са запосленима у КПЗ Ваљево сазнали смо да они примењују одређен број законских и подзаконских аката који се односе на пунолетне осуђенике уколико су либералнији у односу на прописе о малолетницима. Стога, примену *Правилника о третману* треба разумети у духу потребе да се органи-

за малолетне осуђенике зависи од постојећих капацитета којима Завод располаже (објективни услови) и потреба саме личности малолетног осуђеника (субјективни услови). *Правилником о третману* конкретизовани су критеријуми за процену степена ризичног понашања код осуђеника.

Након пријемне фазе, приступа се разврставању малолетних осуђеника у васпитне групе. Васпитна група има највише десет малолетника и посебног васпитача (чл. 23 *Закона о малолетницима*). Интересантно је запазити да су у КПЗ Ваљево сви осуђеници разврстани у осам васпитних група. Разврставање осуђеника се врши у складу са васпитним потребама осуђеника и капацитетима које Завод поседује у погледу организовања васпитно-образовних, културних, спортских и других активности. Можемо разликовати три врсте одељења: отворено одељење, полуотворено одељење и затворено одељење. Код разврставања осуђеника по казнено-поправним установама различитог степена обезбеђења у нашем законодавству и даље важи општи принцип да је упућивање у затворску установу затвореног типа правило, док је њихово смештање у другу установу изузетак (Игњатовић, 1998:336).

Након разврставања малолетног осуђеника у неко од одељења, неопходно је обезбедити континуирано праћење општег напретка или пак негативних тенденција у његовом понашању (Ковачевић, 2015:111). У КПЗ Ваљево постоји посебно оформљено тело (стручни тим) који чине начелник службе за третман, начелник службе за обезбеђење, правник, лекар, психотерапеут, организатор слободно-временских активности, организатор васпитно-образовног одсека, организатор тима за малолетнике, начелник за обуку и упошљавање и васпитачи. Задаци тима обухватају реализацију предвиђених појединачних програма поступања и третмана особа осуђених на казну малолетничког затвора. Под тим се првенствено подразумевају активности усмерене ка факторима ризика који су довели до криминалног понашања код осуђеника (Вуковић, 2011:99). У склопу овог Завода постоји посебно одељење за пунолетна лица којима је изречена казна малолетничког затвора, као и за лица која су у току издржавања казне постала пунолетна.

зује и примењује што квалитетнији програм појединачног поступања са малолетним осуђеницима.

Притом се према пунолетним лицима примењује додатни третман код појединачног програма поступања, прилагођен њиховој старој доби и психофизичком стању.¹³

Правни и стварни положај малолетних осуђеника

Правни положај малолетних осуђеника регулисан је у више законских и подзаконских прописа којима је детаљно предвиђена читава лепеза њихових права и обавеза. Тако, малолетник има право на смештај у складу са савременим здравственим, хигијенским, просторним условима и месним климатским приликама. Поред дела одређеног за спавање, потребно је обезбедити и просторије за дневни боравак малолетних осуђеника.¹⁴

Распоређивање малолетних осуђеника врши се на основу целокупне процене њихове личности. На тај начин се омогућава ефикаснија интеграција малолетних осуђеника у затворску популацију. Они казну издржавају заједно у одређеним просторијама у казнено-поправном заводу. Међутим, могуће је одвојено издржавање казне малолетничког затвора само када то захтева здравствено стање осуђеног или разлози безбедности, одржавања реда и дисциплине у казнено поправном заводу (Јовашевић, 2011:435).

За време боравка у КПЗ Ваљево затекли смо завидан ниво хигијенских услова узимајући у обзир присуство општих хигијенских услова у овој установи. Притом, контролу одржавања личне хигијене, одеће, обуће, постелине, као и заједничких просторија врши васпитач групе у којој је малолетни осуђеник распоређен. Обезбеђивање општих хигијенских услова у функцији је очувања

¹³ Интересантно је указати да је реформисано кривично законодавство у Канади прописало посебна правила за извршење институционалних казни према малолетницима. Тако суд приликом изрицања казне посебно одлучује да ли ће малолетника послати у казнено-поправну установу затвореног или отвореног типа (Јоксић, 2013:568).

¹⁴ Приликом наше посете КПЗ Ваљево затекли смо прилично руиниране поједине делове Завода. Међутим, први утисак са којим смо се сусрели односи се на недостатак квалитетног грејања, тако да су ходници били потпуно хладни, а остале просторије, намењене за дневни боравак малолетних осуђеника, такође не испуњавају минимум прописаних стандарда. Поред тога, просторије у којима се обављају поједине активности (нпр. импровизирана теретана) не задовољавају најосновније услове за бављење спортом.

потребног нивоа здравствене заштите читаве осуђеничке популације. Узимајући у обзир да је стање у нашим казнено-поправним установама условљено недостатком финансијских средстава, здравствену заштиту малолетних осуђеника је потребно посматрати у склопу опште бриге о здрављу становништва. Стога постигнути резултати морају бити упоредиви са општим параметрима који у овој области владају у друштву.

Комуникација малолетних осуђеника са спољним светом представља важан сегмент у остварењу њихових права. У том делу је предвиђена могућност телефонирања и дописивања са рођацима, пријатељима и другим лицима која не могу негативно утицати на ток њихове ресоцијализације у установи. Међутим, у тачно предвиђеним случајевима управа казнено-поправне установе ово право може да ограничи. О томе се посебно води рачуна у КПЗ Ваљево где, одлуком управника Завода, писма могу бити задржана из безбедносних разлога. Телефонирање се врши преко телефонских говорница које морају бити распоређене у кругу Завода.¹⁵ Малолетни осуђеници имају посебно право на обавештавање преко средства јавног информисања, часописа, библиотеке итд. Поред штива различитог садржаја, библиотека мора обавезно да садржи *Устав*, важећи *Кривични законик*, *Законик о кривичном поступку*, *Закон о малолетницима*, *Закон о извршењу кривичних санкција* и др.¹⁶

¹⁵ У разговору са надлежним у КПЗ Ваљево сазнали смо да је коришћење мобилних телефона забрањено запосленима и малолетним осуђеницима. Изузетак представљају управник и начелници служби, који могу поседовати и користити мобилни телефон у кругу Завода. Нама је такође био привремено одузет телефон који нам је приликом изласка из КПЗ Ваљево био уредно враћен.

¹⁶ Током посете КПЗ Ваљево обишли смо библиотеку која се налазила у посебној просторији на спрату. Том приликом смо се упознали са малолетним осуђеником који се налази на пословима и дужностима библиотекара. У складу са постојећим условима, који су далеко од потребних за библиотеку, затекли смо брижљиво класификован целокупни фонд, у коме се налазио већи број старијих наслова. Мишљења смо да треба издвојити одређена средства за куповину новијих наслова за потребе библиотеке у Заводу како би се малолетним осуђеницима пружила прилика да се упознају са актуелном литературом из свих области. Сва досадашња достигнућа на плану опремања, класификовања и одржавања у потребном стању саме библиотеке можемо приписати ентузијазму запослених у Заводу, као и појединим малолетним осуђеницима који су се лично ангажовали да би се на том пољу постигли што бољи резултати.

У оквиру општих права која поседују, малолетним осуђеницима припада и право на неограничени пријем пакета и новчаних поштиљки. Изузетно, када то налажу разлози безбедности, предвиђена је могућност ограничења ових права. Малолетни осуђеник има право на комуникацију са спољним светом кроз организоване посете које се обављају једном недељно од стране родитеља, усвојиоца, стараоца, брачног друга, лица са којим је у ванбрачној заједници, усвојеника, деце и осталих сродника у правој линији, а у побочној линији до четвртог степена сродства.

Закон о малолетницима је предвидео могућност улагања посебних правних средстава (притужбе и жалбе). Тако малолетни осуђеник може упућивати притужбе и жалбе управнику Завода ако сматра да је лишен одређених права или да су му она повређена, као и да су учињене друге незаконитости или неправилности током извршења казне малолетничког затвора. Додатна заштита права малолетним осуђеницима уочљива је кроз могућност подношења притужбе Заштитнику грађана, под условом да су исцрпљена сва (редовна) правна средства у Заводу. Међутим, под изузетним околностима, могуће је претходно обраћање Заштитнику грађана, иако нису исцрпљена сва редовна правна средства, ако би подносиоцу притужбе била нанета ненадокнадива штета или ако се притужба односи на повреду принципа добре управе, на посебно коректан однос органа управе према подносиоцу притужбе, неблагоприятни рад или друга кршења етичког понашања запослених у органима управе (чл. 109 *Правилника о кућном реду КПЗ*). Коришћење ових правних средстава не сме повлачити одговорност малолетног осуђеника и он због тога не може бити изложен било каквом кажњавању, малтретирању или узнемиравању.¹⁷

Осим приказаних облика правне заштите, малолетни осуђеници уживају право на судску заштиту против мера и одлука управника Завода у коме издржавају казну малолетничког затвора. Судски облик заштите остварује се пред Већем за малолетнике

¹⁷ Право на притужбу Заштитнику грађана предвиђено је и за осталу (пунолетну) затвореничку популацију (чл. 71 *Правилника о кућном реду*). У разговору за надлежним лицима у КПЗ Ваљево сазнали смо да они примењују и релевантне одредбе овог *Правилника*, уколико су оне повољније по малолетне осуђенике.

суда који је судио у првом степену (чл. 140 *Закона о малолетницима*). Реч је о посебном праву малолетног осуђеника да се директно обрати суду против било које мере или одлуке управника казнено-поправног завода којом није задовољан. Притом се судска заштита може односити на сваку меру или одлуку управника завода, подразумевајући и оне из чл. 97, ст. 1 *Закона о малолетницима* (Перић, 2007:248).

Поред права и обавеза, малолетни осуђеници могу заслужити погодности које су непосредно условљене степеном оствареног успеха у програму поступања, дужине казне, врсте кривичног дела, свеукупног понашања, учешћа у образовном процесу, културно-спортским активностима и др. Погодности можемо поделити на (чл. 141 *Правилника о кућном реду КПЗ*): погодности у оквиру Завода (проширено право на пријем посета и проширивање круга лица која посећују малолетника, проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете, проширено право на пријем посета у посебним просторијама, право на погоднији смештај) и погодности изван оквира Завода (право на пријем посете изван Завода, право на слободни излазак у град, право на посету породици и сродницима током викенда и празника, право на наградно одсуство из Завода до седам дана у току године, право на ванредно одсуство из Завода до седам дана у току године, право на коришћење годишњег одмора изван Завода, погодност из чл. 142, ст. 1 *Закона о малолетницима*).¹⁸

Дисциплинска одговорност малолетних осуђеника

Непоштовање и грубо кршење прописа којима се регулише правни положај малолетних осуђеника представља дисциплинске

¹⁸ Овако постављена упућујућа норма указује на обим овлашћења којима располаже управник Завода. Но, у садржајном смислу, управник Завода у коме се извршава казна малолетничког затвора, поред права из чл. 128 овог *Закона*, може одобрити осуђеном лицу које се примерно понаша и залаже у учењу и раду одсуство ради посећивања родитеља, усвојиоца, староца, брачног друга, лица са којим је засновало ванбрачну заједницу, деце, усвојеника, браће и сестара, односно другог блиског лица. Одсуство из ст. 1 овог члана може се одобрити два пута у току једне године и може трајати сваки пут по 14 дана, а по правилу се одобрава у време кад се не одржава настава (чл. 142 *Закона о малолетницима*).

преступе. Они представљају теже или лакше повреде правила реда и безбедности, као и повреде других правила понашања осуђених. Према одредби чл. 117 *Правилника о кућном реду*, дисциплинским преступима малолетних осуђеника сматрају се повреде правила боравка малолетника у Заводу, правила кућног реда и радне дисциплине, правила којима се одређују права и обавезе у појединачном програму поступања, налога овлашћених лица. Они се могу поделити на лакше и теже. Чињење појединачних или дисциплинских преступа у стицају повлачи изрицање дисциплинских мера према малолетним осуђеницима. При томе, могуће је изрећи три дисциплинске мере: опомену, одузимање додељене погодности и издвајање у посебну просторију, с тим што се друга и трећа мера могу изрећи кумулативно. Дисциплинске мере су разврстане према тежини, односно степену ограничења која малолетни осуђеник трпи током њиховог трајања.¹⁹

Дисциплинску одговорност малолетних осуђеника могуће је утврдити само у оквиру прописаног дисциплинског поступка. У зависности од тежине учињеног дисциплинског преступа, надлежност за вођење дисциплинског поступка подељена је између управника Завода и дисциплинске комисије. За лакше дисциплинске преступе управник Завода, на предлог руководиоца службе за преваспитање, води дисциплински поступак и доноси одговарајућу одлуку. Код тежих дисциплинских преступа, на предлог руководиоца службе за преваспитање, поступак води и одлуку доноси дисциплинска комисија. Управник Завода има могућност да малолетног осуђеника који је учинио тежи дисциплински преступ

¹⁹ ЗИКС је предвидео могућност примене посебног института „условног одлагања дисциплинске мере“ (чл. 147), под одређеним условима и на одређено време. Наиме, дисциплинску меру, изузев укора, могуће је условно одложити до три месеца. Уколико осуђени, у року за који је одложено извршење дисциплинске мере, учини тежи дисциплински преступ, условно одложена дисциплинска мера ће се опозвати, а уколико учини лакши дисциплински преступ дисциплинска мера се може опозвати. У разговору са руководиоцем Службе за преваспитање КПЗ Ваљево речено нам је да се на малолетне осуђенике примењују сви прописи (законски и подзаконски) уколико су повољнији по њихов положај у Заводу. Сходно томе, сматрамо да примени института „условног одлагања дисциплинске мере“ има места и у случају извршења казне малолетничког затвора.

из безбедносних разлога издвоји од остале затворске популације до 24 сата.

Рад и образовање малолетних осуђеника

Радно ангажовање малолетних осуђеника се мора кретати у границама прописаним *Законом о малолетницима* и пратећим подзаконским прописима донетим на нивоу Министарства правде и конкретне казнено-поправне установе. Према одредби чл. 141 *Закона о малолетницима*, радно време осуђеног на казну малолетничког затвора уређено је тако да му се омогућава школовање и стручно оспособљавање, као и довољно времена за телесно васпитање, културно-уметничку активност, вршење верских обреда и разоноду. Дакле, у својој бити рад у оквиру казнено-поправне установе представља терапеутско средство. Радно ангажовање у форми производног рада развија способности малолетних осуђеника и побољшава могућност њиховог успешнијег постпеналног третмана. Ова врста рада у складу је са схватањима која рад третирају као облик преваспитања малолетних осуђеника. Међутим, код појединих теоретичара хуманистичке оријентације појављује се отпор према термину обавезан рад (Николић, 2005:204).

Према нашој законској и подзаконској регулативи, радно способан малолетни осуђеник има право и обавезу да ради. Сврха рада је да малолетни осуђеник стекне, одржи и повећа своје радне способности, радне навике и стручно знање. Ценећи препоруке и правила у вези са радним ангажовањем осуђеничке популације, у КПЗ Ваљево је организован производни рад прилагођен расположивим капацитетима. Посебно се води рачуна да рад малолетних осуђеника испуњава све постављене критеријуме ради остваривања терапеутских ефеката. Осим тога, приликом избора конкретне врсте радног ангажовања узимају се у обзир испољене склоности и интересовања малолетних осуђеника у Заводу.

Права и обавезе малолетних осуђеника у погледу образовања детаљно су регулисана читавом лепезом међународних и регионалних правних инструмената. Завод организује наставу за малолетне осуђенике у циљу стицања основног и средњег образовања. При томе, основно образовање се спроводи кроз редовне облике наставе у школи унутар Завода, а за средње образовање За-

вод организује припремну наставу. Уколико малолетни осуђеник показује потребан ниво сарадње и личног ангажовања у настави, њему се може одобрити ванредно и дописно школовање у другим образовним институцијама изван Завода, ако је то корисно за његов појединачни програм поступања. С обзиром да трошкове ванредног и дописног школовања сноси сам малолетни осуђеник, односно његови родитељи или старатељи, примену ове могућности могу приуштити само малолетни осуђеници са бољим имовинским стањем.

У пракси, образовање малолетних осуђеника у КПЗ Ваљево је организовано кроз систем похађања наставе у основном и средњошколском образовању. Основно образовање се одвија преко основне школе Обреновац. Настава се одржава два пута недељно са око, у просеку, 20 малолетних осуђеника. На завршетку основне школе малолетни осуђеници полажу „малу матуру“. Особље Завода примењује прописе о образовању који важе и за осталу школску популацију у Републици Србији. У полуотвореном одељењу Завода предвиђено је професионално образовање малолетних осуђеника кроз похађање наставе у средњим школама у граду, с тим што се у њима уписују као ванредни ученици (техничка и економска школа).²⁰

Закључак

Правне оквири унутар којих се уређује област извршења малолетничког затвора чине релевантни међународни, регионални и национални правни инструменти. У њима се читав процес извршења малолетничког затвора регулише у оквиру права, обавеза, погодности, дисциплинског кажњавања, условног отпуштања, радног ангажовања, образовања малолетних осуђеника итд. Правни положај малолетних осуђеника у Србији је усклађен са стандардима присутним у упоредном законодавству већине европских држава. У том погледу је значајно указати на подударност наших

²⁰ У КПЗ Ваљево су нас упознали са могућностима које се малолетницима нуде кроз систем тзв. неформалног образовања. Прецизније, организује се курс из информатике који, упоредо са малолетним осуђеницима, похађају и запослена лица у Заводу. На пример, у 2011. години је овај курс похађало укупно 30 осуђеника, од чега је 1/3 припадала старосној категорији малолетних осуђеника.

законских решења о малолетницима са немачким и аустријским законодавством. Међутим, основна слабост у процесу примене кривичних санкција према малолетницима управо лежи у различитим условима у којима се ови прописи примењују.²¹

На подручју извршења малолетничког затвора можемо уочити потпуни несклад између законског и стварног положаја малолетних осуђеника. На примеру КПЗ Ваљево и материјала који су доступни у вези са извршењем малолетничког затвора према малолетницима можемо уочити одсуство неопходних услова за квалитетну примену третмана. Под тим подразумевамо архитектонско-грађевинске недостатке објеката који улазе у састав казнено-поправних установа, недовољна финансијска средства за њихово одржавање, немогућност наставка образовања или запослења малолетних осуђеника по отпуштању са издржавања казне малолетничког затвора и др. Стога се заједнички именитељ општег стања у коме се налази наше друштво односи на недостатак финансијских средстава, неповољно социјално окружење у време и након издржане казне малолетничког затвора, нарушене породичне односе, идентификовање са негативним личностима из света подземља, недовољну медијску посвећеност проблему насиља међу младима (вршњачко насиље), поремећени систем вредности којим се промовише тежња за стицањем материјалних добара а потпуно запоставља развој духовних вредности код младих. Отуда, превенција насиља почиње у формирању ставова према насиљу, јер се трагичне последице насиља не могу препустити само бризи васпитно-образовних установа (Савић, Кнежић, 2007:43).

Литература

1. Бабић, М., Марковић, И., (2013). *Кривично право – општи дио*, Правни факултет, Бања Лука.

²¹ Због тога, наручиоци, спроводиоци упоредноправних истраживања и не инсистирају на реалном сагледавању свих друштвених аспеката и проблема, већ само на чињеници да је у „тим и тим земљама“ нешто регулисано на „такав и такав начин“. Тако се, без много дискусије и удубљивања у проблеме, завршавају упоредноправна истраживања, која и нису ништа друго него само једно оправдање да се нешто уради на „такав и такав начин“ (Ћирић, 2008:28).

2. Батрићевић, А., (2015). Вансудске мере и вансудске санкције у малолетничком кривичном праву Канаде, *Страни правни живот*, 59(2): 169-187.
3. Вуковић, С., (2011). Савремени приступи и проблеми у социјалној превенцији криминала, *Безбедност*, 52(3): 95-111.
4. Димовски, Д., Костић, М., (2015). Пенолошки приступ превеликом броју осуђених лица у пенитенцијарном систему Републике Србије, *НБП-Журнал за криминалистику и право*, 20(2): 167-178.
5. Игњатовић, Ђ., (1998). *Криминологија*, Номос, Београд.
6. Илић, Г., (2006). Стандарди лишења слободе у светлу Европске конвенције о људским правима, *Безбедност*, 47(4): 529-538.
7. Јовашевић, Д., (2011). Примена казне малолетничког затвора – стање и могућности, *Теме*, 21(2): 421-439.
8. Јоксић, И., (2011). Кажњавање малолетника у кривичном законодавству Републике Српске, *Безбедност*, 52(2): 134-148.
9. Јоксић, И., (2013). Малолетнички затвор у упоредном законодавству (Канада – Немачка – Француска), *Гласник адвокатске коморе Војводине*, 95(11): 563-575.
10. Ковачевић, М., (2015). Диверзиони концепт поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела – општа разматрања и осврт на Србију, *Правни записи*, 5(1): 110-125.
11. Миладиновић-Стефановић, Д., (2015). Juvenile prison: remarks on the specific characteristics of regular sentencing. *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 69: 113-131.
12. Николић, З., (2005). *Пенолошка андрагогија са методиком превапитања*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
13. Николић, З., Јоксић, И., (2011). *Малолетничка делинквенција – социјалнопсихолошки и кривичноправни аспекти*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
14. Перић, О., (2007). *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Службени гласник, Београд.

15. Савић, М., Кнежић, Б., (2007). Насиље међу вршњацима у школи, НБП–Журнал за криминалистику и право, 12(3): 33-46.
16. Соковић, С., Бејатовић, С., (2009). *Малолетничко кривично право*, Правни факултет, Крагујевац.
17. Ћирић, Ј., (2008). Невоље са упоредним правом, *Страни правни живот*, 62(1): 7-31.

Imprisonment of juvenile offenders (legal framework and practical experience)

***Abstract:** This paper presents a synthesis of the author's efforts to treat the issue of punishing juveniles from both normative and practical aspects. At both levels it is necessary to determine the actual situation in the legislative sphere and penitentiary institutions. These issues have been raised following the adoption of the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors within which the subject matter of juveniles outstrips the scope of general criminal law. As regards juvenile prison sentences, it is important to refer to the provisions of the Law on Juvenile Justice, which regulate their execution. In addition, it is necessary to point out the possibility of applying the relevant provisions of the Law on Execution of Criminal Sanctions. After many years of experience in the implementation of the new Law on Juvenile Justice (entered into force on 1 January 2006) it is important to point out the extent to which its executive regulations found their place in practical application. This paper will present the experiences of the author gained through many years of dealing with juvenile matters, with particular focus on the execution of juvenile prison. The observations and conclusions of the author would amount to taking into account the need to protect the identities of juvenile convicts.*

***Keywords:** juvenile prison, correctional treatment, the classification of convicts, benefits, disciplinary punishment.*

Др Жарко ЛЕКИЋ,
професор факултета у пензији

UDK – 343.53 (497.11):657

Прегледни научни рад

Примљен: 31.12.2015.

Ревизија: 25.5.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Значај форензичког рачуноводства у расветљавању криминалних активности и решавању спорова између привредних субјеката

Анстракт: Циљ овог рада је да се да кратка анализа функције рачуноводства у решавању судских спорова између правних субјеката, с једне стране, и расветљавање незаконитог деловања појединаца или организованих група у економским активностима које се прате евиденцијама на организован начин, са материјалним последицама које таквим деловањем настају, с друге стране. Имовински спорови између носилаца економских активности и криминал у њима, са материјалним последицама, вуку корене још из периода првих фаза организованог економског живота људи. Тек у XIX веку подаци и информације утемељене на рачуноводственом систему, најпре повремено и у појединим случајевима, а у савременим условима готово увек, постају незаменљива подлога за доношење релевантних судских одлука. Из тих разлога, а имајући у виду димензије спорова и економског криминала у привреди и друштвеним делатностима, рачуноводство често постаје кључни инструмент у расветљавању бројних криминалних активности. Спорови између економских субјеката настају у материјалној сфери њихових активности, а криминалне радње су увек у вези са имовином, у најширем смислу тог појма. С обзиром да је рачуноводство једини свеобухватни регистратор вредности имовине, њених промена и имовинских односа у привредним субјектима који се догађају у њиховим економским процесима, оно представља једини ваљани извор свих релевантних информација о тим збивањима, те се у овом раду указује на њихов значај.

Кључне речи: рачуноводство, економске активности, привредни криминал, правни субјекти, криминалне радње.

Увод

Континуирано и систематско праћење економских активности у правним субјектима могуће је уз доследно систематско коришћење метода рачуноводства. Оно, својим информацијама и подацима које садрже пословна документација и евиденције, представља инструмент који обезбеђује неопходне услове за организовано и свеобухватно контролисање тока вредности свих економских збивања у компанијама и другим пословним системима. Зато је неопходно да рачуноводствена документација, која представља неисцрпни извор за систематски утемељено формирање базе података и информација о економским процесима, буде веродостојна, а да се евиденције које се на основу ње регистрацијом обликују ускладе са рачуноводственим принципима, стандардима и законским прописима. Због тога што рачуноводствени подаци имају вишенаменску употребу и широк спектар коришћења, организацији рачуноводствене функције и њених процеса мора се приступати са пуном пажњом и стручним респектом. Услов за доношење пословних, судских и других одлука су адекватне информације које се темеље на производима рачуноводства.

У рачуноводственој функцији обављају се послови којима се прикупљају, сређују, систематизују, обрађују и чувају подаци, и обликују и дистрибуирају информације које су проблемски усмерене на доношење разних економских и других одлука. Због разноврсности употребе и вишенаменског коришћења производа рачуноводства, то је систематски свеобухватно уређена активност која одговара разноврсности карактера у праћењу економских догађања у правним субјектима. Такође, рачуноводствена документација и евиденције су најчешћи, а некада и једини, инструмент који служи за расветљавање многих имовинских спорова између правних субјеката и незаконитих радњи појединаца или организованих група у њиховим економским активностима. Зато је, имајући у виду њихов значај, рачуноводство законски уређено и засновано на општеприхваћеним принципима и стандардима.

Ширина, значај и разноврсност коришћења информација рачуноводства условили су да његове активности на одређени начин буду усмерене на следеће области: књиговодство, финансијско рачуноводство, финансијско планирање пословања (буџетирање, контрола пословања, анализе пословања, управљачко рачуноводство, форензичко рачуноводство и др.).

Због разноврсности употребе и сложености добијања производа рачуноводствене функције, веома је захтеван и одговоран посао дати неку њену свеобухватну дефиницију која би обухватила све аспекте активности које она покрива. То је утолико теже што су, иако се сама суштина рачуноводства и његових информација значајно не мења, веома динамичне промене потреба за које се користе. Једну такву дефиницију дао је Комитет за терминологију америчког института јавних рачуновођа, по којој је рачуноводство „наука о бележењу, класификовању пословних трансакција и догађаја, примарно финансијског карактера, и вештина састављања значајних извештаја, анализа и интерпретирања ових трансакција и догађаја и преношење разним лицима која морају донети одлуку или дати оцену“ (Група аутора, 1995:12).

За потребе предмета који се обрађује у овом раду најзначајнија област је контрола регуларности пословања правног субјекта. То не подразумева свеобухватно контролисање свих аспеката његових пословних процеса, него само осветљавање једне њихове специфичне стране, којом се овде бавимо, а то је контрола пословања и регуларности ангажовања појединаца или организованих група у правном субјекту. Најбитније у томе је утврђивање оних активности које су резултат свесних поступака који нису у складу са законском регулативом, већ изазивају њено кршење. У вези с тим, веома је значајно и утврђивање директних и индиректних штетних последица које су узроковане незаконитим деловањем било којег актера. У вези са рачуноводственом контролом, на овом месту износи се једно од бројних становишта: „Рачуноводствена контрола испитује исправност извођења прописаних радних и методолошких поступака, почев од формирања и пријема рачуноводствене документације и њихове обраде до обликовања финалних информација. Рачуноводствена контрола, као облик интерних рачуноводствених надзора, треба стално да буде присутна и углавном је превентивног карактера“ (Татић, Медоје-

вић: 2006,18). Представљена дефиниција се односи само на рачуноводствену контролу у оквиру рачуноводствене функције и њених активности у правном субјекту. Међутим, рачуноводствена документа, евиденције и информације се првенствено користе за контролу целокупног процеса свих економских активности правног субјекта, и то за: контролу кретања вредности средстава и обавеза; контролу употребе и коришћења средстава; контролу прихода, трошкова и резултата пословања и контролу усклађености праћења пословних процеса са законским прописима, која има веома наглашен значај за сваки облик пословних активности.¹

Законско регулисање рачуноводствених активности

Рачуноводствене евиденције и подаци садржани у њима посебно су значајни приликом обрачуна и контроле плаћања пореских и других дажбина према држави. Област пореских прихода државе је кључна за њено функционисање и просперитет, зато је свака држава заинтересована да ову област што боље уреди и обезбеди стабилне изворе финансирања својих потреба. Претходни период у функционисању наше државе у условима санкција, инфлације, привредне стагнације, пада производње, повећања обима сиве економије и пада стандарда становништва довео је до тога да је било сасвим нормално да се држави не плаћају порези. Такву ситуацију искористиле су криминалне организације за стицање нелегалних прихода различитим врстама злоупотреба у овој области (Милошевић, Бошковић, 2009:257).

Полазећи од наведених потреба свака држава законским прописима регулише начин на који су правни субјекти обавезни да организују формирање пословне документације и да устроје и воде рачуноводствене евиденције. Тако је у Републици Србији

¹. Треба истаћи да поред рачуноводствене контроле, као контроле у оквиру саме рачуноводствене функције и контролисања њених активности, и контрола економских активности које се врше путем или уз помоћ рачуноводствене документације и евиденција у правним субјектима, постоје и многе друге контроле које некад користе податке рачуноводства, као обрачун и плаћање пореских и других дажбина према држави, или су потпуно независне од те функције, као што је нпр. контрола технолошких процеса, контрола кадровских флукуација, па све до метеоролошких контрола.

чланом 2 *Закона о рачуноводству*² утврђено који субјекти су обавезни да, у складу са законом, воде пословне књиге:

1) правна лица која обухватају привредна друштва, Народну банку Србије, банке и друге финансијске институције над којима, сагласно закону, надзор врши Народна банка Србије, друштва за осигурање, даваоце финансијског лизинга, пензијске фондове и друштва за управљање добровољним пензијским фондovima, инвестиционе фондове и друштва за управљање инвестиционим фондovima, берзе и брокерско-дилерска друштва, факторинг друштва, задруге, установе које обављају делатност ради стицања добити, правна лица која у складу са посебним прописима примењују одредбе овог закона, као и друга правна лица утврђена овим законом;

2) другим правним лицима сматрају се правна лица чије се пословање делом финансира из јавних прихода или других наменских извора, а делом или у целини по основу учлањења, и која се не оснивају ради стицања добити (политичке организације, синдикалне организације са својством правног лица, фондације и задужбине, удружења, коморе, цркве и верске заједнице, у делу обављања привредне или друге делатности у складу са прописима којим је уређено обављање тих делатности, као и друге организације организоване на основу учлањења;

3) предузетници и физичка лица која самостално обављају привредну делатност ради стицања добити, а која пословне књиге воде по сиситему двојног књиговодства, ако прописима није другачије уређено.“

Може се закључити да у привреди у друге правне субјекте, у смислу *Закона о рачуноводству*, спадају сва она правна лица која на било који начин обављају неку економску активност, или се у обављању своје делатности служе економским вредностима. На тако законом утврђеним основама правним лицима и предузетницима чланом 5 цитираног *Закона* утврђене су обавезе вођења пословних евиденција. Правна лица и предузетници дужни су да вођење пословних књига, признавање и вредновање имовине и обавеза, прихода и расхода, састављање, приказивање, достављање и

². Службени гласник Републике Србије, бр. 62 /2013.

обелодањивање информација у финансијским извештајима врше у складу са овим законом. Дакле, законом је утврђена обавеза да су сва правна лица, без обзира на начин њиховог организовања, власнички статус имовине којом располажу и користе је у својим пословним процесима, дужна да воде пословне књиге. Такође, правна лица су дужна да у пословним књигама тачно, на основу веродостојне документације, евидентирају и прате све економске активности, уважавајући при том и временски склад између настајања пословних збивања и њиховог евидентирања. На тај начин се кроз пословну документацију и рачуноводствене евиденције обезбеђују подаци о томе када је нека пословна операција настала, када је регистрован њен настанак, колика је вредност дате трансакције и где у ком делу пословног система се то догодило. Поред тога, из документације и евиденција о економским трансакцијама у пословно-економским системима се прецизно може сазнати ко је иницирао пословну трансакцију, која документа је прате, да ли је у њој учествовао само један или више делова система, или је у то укључен и неки екстерни партнер, ко је за извршену трансакцију одговоран и слично. Да би све то било обезбеђено, потребна је добра организација и уређен систем формирања документације и рачуноводствених евиденција. То значи да је потребна модерна организација рачуноводствене функције, која ће обезбедити израду веродостојне документације и ефикасан систем евидентирања економских активности у пословним књигама, као и систем доследне и независне интерне финансијске контроле.

Због значаја који организација рачуноводства има у праћењу и омогућавању контроле пословних процеса, она је предмет законског уређивања и обавеза правних субјеката, у вези са садржајем и начином организовања те функције. Тако је у чл. 7 поменутог закона прописано да правна лица, односно предузетници, општим актом, у складу са овим законом, уређују организацију рачуноводства на начин који омогућава свеобухватно евидентирање, као и спречавање и откривање погрешно евидентираних пословних промена, уређују интерне контролне поступке, утврђују рачуноводствене политике, одређују лица одговорна за законитост и исправност настанка неке конкретне пословне промене, састављање и контролу рачуноводствених

исправа, уређују кретање рачуноводствених исправа и утврђују рокове за њихово достављање на даљу обраду и књижење у пословним књигама.

Унос података у пословне књиге организује се тако да омогући: контролу улазних података, контролу исправности унетих података, увид у промет и стање рачуна главне књиге, увид у хронологију обављеног уноса пословних промена и чување и коришћење података. Правно лице и предузетник који врши обраду података на рачунару дужан је да користи стандардни рачуноводствени софтвер који омогућава функционисање система интерних рачуноводствених контрола и онемогућава брисање прокњижених пословних промена.“

Из свега наведеног може се констатовати да је у *Закону о рачуноводству* питању исправности и тачности уноса података у документацију, њеном благовременом достављању и евидентирању, посвећена изузетно велика пажња. Истовремено, утврђена је обавезна процедура поступања у изradi, контроли и евидентирању документације у правном субјекту, односно његовим одговарајућим функцијама. Та једнообразност поступања са документацијом и процедурама њеног евидентирања, и контролисања је неопходна, с обзиром на то да производи рачуноводства служе за разноврсне намене широком кругу корисника: за упознавање са пословним збивањима у датом правном лицу, за контролне сврхе, или за доношење разноврсних одлука и слично.

Потенцијалне грешке у пословној документацији правних субјеката

Исправна документација и правилан унос података из ње у пословне књиге, као што законски прописи налажу, омогућава laku, ефикасну и свеобухватну контролу свих економских збивања у правном субјекту. Међутим, неисправна документа и, у вези с тим, нетачне и неуредне евиденције не обезбеђују такву могућност, па је потребно далеко више напора да би се утврдиле релевантне чињенице у вези са неком економском активношћу, које су често веома битне за доношење одговарајућих одлука у разрешавању конкретних проблема у датом тренутку. Тачност података у документима и рачуноводственим евиденцијама од

изузетног је значаја, како за доношење одговарајућих пословних одлука или закључака у процесима управљања, а исто тако и за решавање спорова у судским парницама и утврђивање релевантних чињеница у вези са расветљавањем одређених дела у кривичним поступцима. Грешке у пословној документацији и евиденцијама могу бити случајне, последица незнања или непажње, али, такође, могу бити и резултат намере да се нека нелегална радња прикрије и заварају контролни органи.

Случајне и ненамерне грешке лакше се откривају јер нису учињене с умишљајем да се нека економска активност прикаже другачијом од стварне. Код таквих грешака у формирању документације којом се погрешно приказује неки економски догађај или грешака приликом уноса података из докумената у пословне евиденције, којима се прати ток економских активности, није заступљена рачуноводствена логика и грешке обично праве појединци, па их је релативно лако открити. Такве (ненамерне) грешке не узрокују штетне економске последице. Међутим, када се ради о намерним грешкама у документима, којима се нетачно приказује и прикрива неки стварни економски догађај, или грешкама у пословним евиденцијама којима се неистинито приказује ток неке економске радње, грешке се теже откривају. Разлог за то је што је у њих обично умешано и заинтересовано за прикривање више лица, организованих група, или и сам менаџмент правног лица. У таквим случајевима грешке у документацији се вешто прикривају маскирањем, при чему се при састављању докумената и уноса података из њих у пословне евиденције максимално користи рачуноводствена логика и вештина. Грешке које су утемељене на намерама одређених починилаца да прикрију своју нелегалну активност, и њихови покушаји да се незаконите економске трансакције прикажу као регуларне, тешко је прозрети, па је њихово откривање веома сложено. У том случају се при састављању докумената и уноса података из њих у пословне евиденције поступа као и са регуларним исправама, при чему се настоји да се не остави никакав траг који би, као сигнал, упутио друга лица или контролоре да се прикрива учињена недозвољена радња. Управо та позорност починилаца нелегалних активности и њихових помагача грешке у рачуноводству чини тежим за откривање и расветљавање, или готово невидљивим. Јер, да би се открила намерна грешка у доку-

ментацији и евиденцијама потребна је велика опрезност и искуство контролора, иако се ради о грешкама којим се често прикривају значајне штетне материјалне последице.

Поред наведених прописаних одредби, *Законом о рачуноводству* утврђене су и неке друге обавезе које имају одређени значај за уредно формирање документације и евидентирање пословних активности у књиговодству правних лица. Тако је, на пример, у члану 10 прописано да су лица која састављају и врше пријем рачуноводствених исправа дужна да рачуноводствену исправу и другу документацију у вези с насталом променом доставе на књижење најкасније у року од три радна дана од када је пословна промена настала, односно у року од три дана од датума пријема. Пословне књиге представљају једнообразне евиденције о стању и променама на имовини, обавезама и капиталу, приходима и расходима правних лица и предузетника.

Правно лице, односно предузетник, општим актом уређује школску спрему, радно искуство и остале услове за лице које је одговорно за вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја. Вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја правно лице, односно предузетник, може поверити уговором у писаној форми, у складу са законом, привредном друштву или предузетнику који имају регистровану претежну делатност за пружање рачуноводствених услуга. Правна лица и предузетници дужни су да пре састављања финансијских извештаја усагласе међусобна потраживања и обавезе, што се доказује одговарајућом исправом. Поверилац је дужан да пре састављања финансијских извештаја достави дужнику списак неизмирених обавеза.

Законом о рачуноводству регулисана су и сва друга питања у вези са састављањем рачуноводствених исправа, вођењем пословних евиденција и израдом финансијских извештаја, који имају разноврсну употребу, како би се могло обезбедити задовољавање тих захтева. Законско регулисање рачуноводствених активности условљено је тиме што је то једина свеобухватна и систематизирана евиденција о свим економским збивањима у правном лицу, чиме се омогућава њихова свестрана контрола.

Да би правно лице могло да обавља редовно пословање, потребно је да обезбеди почетна средства, у вредности и по структури која одговара потребама за успешан рад у делатности

ради које је основано. Висина вредности почетних средстава зависи од врсте и обима задатака који су предмет пословања датог правног лица, а њихова структура од специфичности делатности којом се бави. Основна разлика, како по обиму и вредности потребних средстава, тако и у погледу њихове структуре, јавља се првенствено између правних лица из области привређивања и правних лица из области обављања разних облика друштвених активности. Међутим, веома значајне разлике у погледу висине и структуре потребних средстава јављају се између компанија које обављају привредне активности, као и између појединих правних лица из сектора друштвених делатности. Тако су, на пример, различите потребе за висином и разноврсношћу средстава за компаније из индустријске и пољопривредне производње или услужних делатности, с једне, и финансијских институција, као што су банке и организације осигурања, с друге стране. Исто тако, неједнакости и разноврсности су специфичне не само у оквиру појединих од наведених делатности, већ и за потребе обављања активности правних лица из области друштвених делатности и између појединих од њих. Ми се у овом раду нећемо детаљније бавити овим питањима јер је то предмет других научних дисциплина, а овде смо о тим разликама изнели само онолико колико је потребно да се имају на уму приликом истраживања и анализирања појединих ситуација у којима ће се у свом раду наћи форензички ревизори и форензичке рачуновође.

Рачуноводствено праћење економских процеса у привредним субјектима

Друго питање о коме треба водити рачуна је разноликост фаза пословних процеса у одређеним групацијама или појединим правним лицима у оквиру њих. Тако су код појединих правних лица из области привреде врсте и број пословних процеса у оквиру једног производног циклуса³ веома различити, а исто тако ра-

³ Под једним пословним циклусом подразумева се један кружни ток средстава, од набавке фактора пословања, преко њиховог трансформисања у процесу производње материјалних производа или услуга, до њиховог изласка из пословног система, то јест до продаје производа и услуга и њихове наплате, чиме се један кружни ток затвара.

зличита је и дужина њиховог реализовања. Код појединих привредних субјеката у оквиру једног пословног циклуса постоје најмање три фазе: 1) фаза прибављања фактора пословања, 2) фаза производње производа или услуга и 3) фаза њихове реализације. Поједине пословне фазе некада трају врло кратко, као што је случај у производњи услуга у саобраћајним компанијама, производњи хидроелектричне енергије и слично, док неке фазе пословних процеса других компанија трају много дуже, као што је случај у грађевинским компанијама које се баве изградњом мостова, аеродрома итд. Када су у питању правна лица из области друштвених делатности, под једним циклусом најчешће се подразумева целовитост њихових активности у току једне пословне, односно буџетске године. Њихови радни процеси су углавном уситњени, обављају се на исти начин, готово свакодневно у току читаве године, а приходе остварују месечно. Приходе им дозначује надлежна буџетска институција, према буџетском плану.

Сви економски процеси у пословању привредних правних лица имају један заједнички именоватељ, који представља новац, помоћу кога се сва имовина, економске трансакције и трансформације у пословању изражавају вредносно, у новчаним јединицама. Тиме је обезбеђена могућност да се економска збивања у привредним друштвима и другим правним лицима региструју у документацији и рачуноводственим евиденцијама у вредносним показатељима. Дакле, токови економских вредности у пословним процесима правних лица представљају се, у ствари, токовима вредности, односно новчаним токовима. Редослед тих токова у привредним делатностима може се представити на следећи начин. За обезбеђење отпочињања пословних процеса у правним лицима уопште потребан је почетни капитал, који се најчешће обезбеђује у новчаном облику, путем акцијског капитала и кредита или, делимично, обезбеђењем неких материјалних добара потребних пословним активностима датог субјекта, као што су земљиште, зграде, разни облици микро инфраструктурних објеката и друго. Обезбеђеним новчаним средствима привредна друштва прибављају факторе за основну производњу, помоћне и

услугне делатности, и обезбеђују друге услове за обављање целине програмираних пословних активности.⁴

Након прибављених потребних фактора за пословне активности привредног друштва, основну, помоћне и услужне делатности, у њему се одвија процес производње, односно процес трансформације економских вредности из једних материјалних, односно вредносних облика, у друге. После завршеног процеса производње и добијања готових производа или услуга, произведене економске, материјалне или друге вредности напуштају привредно друштво и излазе на тржиште. На тржишту се потврђује оправданост свих претходних поступака и активности, вредности производа и услуга, што се исказује кроз изражавање потребе за конкретним произведеним добрима и вредностима, односно потражњом. Када производи и услуге нађу своје место у задовољавању потреба испољених потражњом на тржишту, они се продају, а њихов произвођач добија за њих од купаца одговарајућу накнаду која представља цену за купца, а приход за продавца – произвођача, што уствари значи добијање одређеног прихода у новцу. Након обављених функција у процесима набавке, производње и продаје, првобитно уложени новац се враћа увећан за новостворену вредност, на почетну позицију, спреман да уђе у нови круг, у нови процес трансформисања, то јест да уђе у следећи циклус у процесу стварања нове вредности и профита као циља целокупне активности.⁵

Имајући у виду речено, може се закључити да се после прибављања почетног капитала потребног за отпочињање пословања, у редовном и трајном обављању делатности у привредним субјектима ради о неколико фаза у којима се врши трансформација облика вредности капитала, и то:

- фаза прибављања фактора привређивања и претварања

⁴ Под другим условима подразумева се обезбеђење потребних кадрова, израда одређених студија или програма за одговарајућа технолошка решења, тржишта и друго.

⁵ Још је Маркс утврдио шему трансформације капитала у пословним процесима у робној производњи која је представљена као новац – роба – производња – новац. Или скраћено новац – роба – новац, симболички представљено као Н – Р – Н1. У процесу набавке и производње вредност капитала се налази у материјалном или робном облику.

новца – почетног капитала у материјална и друга добра потребна производњи;

- фаза претварања прибављених фактора у полупроизоде и производе – претварање једних облика економских вредности у друге, у такозване више или делимичне компатибилне фазе обраде, све до готових производа;
- фаза процеса производње и фаза претварања робе (производа и услуга) у новац;
- фаза преласка производа и услуга, њиховом продајом, у новац, и
- фаза трансформације робних облика капитала у новчани облик.

Свака од наведених фаза пословних процеса у привредним друштвима укључује више сукцесивних, појединачних активности. На пример, фаза набавке фактора за производњу има различита ангажовања, као што су: испитивање тржишта, набавка, уговарање, допремање материјалних вредности, стављање набављених вредности на располагање процесу производње. Фаза производње такође може имати више сукцесивних или упоредних активности, као што су: истраживање и пројектовање, припрема производње, производња и паковање. Фаза продаје најчешће има активности истраживања тржишта на коме је могуће продати производе и услуге датог привредног субјекта, уговарање, испоруку и, на крају, наплату прихода за продате производе и услуге.

Поред уобичајених основних ангажмана који су описани у појединим фазама активности привредних друштава, које су у директној вези са одређеним пословним процесима у припреми и реализацији производње и продаје добара и услуга, а предмет су пословања пословног субјекта чија делатност има карактер привредног друштва, у њему се обавља и низ других неопходних послова који нису директно у вези са процесом набавке, производње и продаје, али су у њиховој функцији. Ту се ради о финансијској, рачуноводственој функцији кадровских и општих послова и других мање значајних али неопходних активности. За обављање послова и ових функција неопходно је обезбедити одговарајућа средства и услове за њихово задовољавајуће ангажовање.

Осим наведених привредних друштава која се баве производњом материјалних добара или услуга, постоје и друштва чији

су предмет пословања такође привредне активности, али као резултат свог пословања немају производњу материјалних добара и производних услуга, већ само пружају услуге. Овде се мисли на банкарска, трговинска и осигуравајућа привредна друштва. И ова правна лица у свом ангажману користе одговарајућа средства и имају своје фазе активности, и у оквиру њих пословне процесе, као и производна привредна друштва, али се разликују од њих по предмету рада, по начину ангажовања средстава, по производима своје делатности и слично. Тако трговинске организације за предмет пословања имају преузимање робе од произвођача и њено достављање потрошачима. Банкарске институције прикупљају слободна новчана средства од њихових власника, која им тренутно или у одређеном краћем или дужем периоду нису потребна, и по одређеној процедури и уз одговарајуће обезбеђење за враћање стављају их на располагање оним субјектима који за њима имају потребе. Осигуравајуће организације преузимају ризике од правних и физичких лица уз одговарајућу накнаду, премију, и накнађују штете уколико се догоди осигурани случај. Поред ових постоје и друге значајне делатности у привреди.

За све наведене пословне активности, односно привредна друштва која те активности обављају, било да се ради о друштвима која производе материјална добара или услуге или о друштвима која само пружају услуге, потребно је за започињање њиховог пословања обезбедити почетни капитал, односно неопходна почетна средства која се након тога ангажују у њиховим пословним процесима остварујући профит и обезбеђујући своју репродукцију (Atkinson et. al., 1997:15).

Рачуноводство у функцији праћења економских догађаја у друштвеним делатностима

У привреди делатност обављају правна лица – привредна друштва, док се за пословање у друштвеном сектору формирају специјализована правна лица која се ангажују на извршавању задатака у појединим областима активности. Те делатности су од општег интереса и њихов задатак је да обезбеде услове за нормално функционисање друштва у свим његовим сегментима. Овде се првенствено мисли на саму државу, њене специјализоване

органа, институције и организације, те за разне нивое власти нижих територијалних јединица. То су правна лица која приходе за своју делатност не стичу на тржишту продајом својих услуга, већ се средства за финансирање њихових активности прибављају преко буџета државе, из буџета нижих друштвено-политичких заједница или комбиновано, из буџета једних и других. Дакле, за обављање пословних процеса овим правним лицима је неопходно на одговарајући, законом регулисан начин, обезбедити адекватна средства. И њима су за обављање редовних активности потребна средства одговарајуће структуре и у одређеној вредносној висини. Тако су, на пример, за активности општине и њених органа потребна одређена материјална средства за: пословни простор у коме се обављају пословни процеси, разноврсну опрему, канцеларијски намештај и рачунарске уређаје, а потребно је прибавити и одговарајући потрошни материјал и обезбедити неопходне кадрове. Ови органи и институције у принципу не продају своје услуге иако део вредности услуга које пружају наплаћују преко разних облика такси, али све набавке материјала и других облика вредности плаћају директно добављачима (Лекић, 2009:57).

Највећи део буџетских прихода остварује држава путем пореза, акциза и сличних дажбина, док ниже друштвено-политичке заједнице један део прихода обезбеђују директном наплатом дела пореза који је намењен за обављање њихове делатност, а делимично од дотација из државног буџета, намењеним за те сврхе у складу са одговарајућим законом утврђеним критеријумима. За највећи број правних лица из овог сектора, као што су образовне, здравствене и друге сличне институције, средства за пословање обезбеђују се из државног или из буџета нижих нивоа друштвено-политичких заједница, а само мањим делом из сопствених прихода које та правна лица остваре продајом својих услуга.⁶ Може се закључити да некада постоји танка линија разлике између правних лица у привреди, то јест привредних друштава, и правних лица из области друштвених делатности, бар када је у питању остваривање прихода (Belajk, 2011:15).

⁶ На пример, данас постоје бројне приватне средње школе и факултети и разне здравствене институције које пружају различите облике услуга и за то наплаћују одговарајући цену стичући тако свој приход.

Економски криминал у Србији и значај рачуноводства у његовом расветљавању

У савременој криминолошкој теорији, у циљу што потпуније конкретизације теоријских истраживања, посебна пажња се посвећује класификацији кривичних дела и учинилаца. С тим у вези потребно је одредити која кривична дела спадају у област привредног криминала, који су то савремени облици привредног криминала и под која кривична дела се могу подвести. Такође је потребно сагледати и анализирати савремене криминалистичке методе, могућности њихове примене и нужности коришћења класичних метода у спречавању и сузбијању новијих облика привредног криминала, као и ефикасност ових метода у откривању, разјашњавању и доказивању кривичних дела из ове области (Шикман, 2013:70).

У претходним излагањима, у кратким цртама, упознали смо се са пословним фазама и процесима активности у правним лицима из области привређивања и друштвених делатности. На овом месту наше интересовање је усмерено на анализу услова и могућности за настанак и развој криминалних активности у економским процесима у правним лицима. То је проблем који је готово неподношљиво оптерећивао и оптерећује привреду и друштво у Србији још од стицања њене независности од Турака, и стално је био снажно присутан на њеној привредној и друштвеној сцени. Питање криминалног понашања у Србији у неколико последњих деценија кулминирало је због запуштености, па представља готово неиздржив проблем који угрожава не само развој привреде већ и прогрес друштва у целини, узрокујући његову стагнацију, технолошко и културно заостајање. То што је криминал добио подстицаје у читавом свету, угрожавајући и светске развојне и привредне процесе, не даје за право нашој земљи да на криминал гледа као на светски процес или пропратну појаву глобализације светске привреде. Зато је дужност свих надлежних државних органа да одмах и без одлагања предузму најригорозније мере да се криминализација друштва заустави. То не сме бити краткорочни задатак на откривању и процесуирању неколико „великих“ криминалаца, што би се користило у пропагандне сврхе

(Бјелајац, 2013:17). Циљ мора бити да се изгради систем којим ће се простор за појаву и опстанак криминалног понашања у привреди и друштву максимално сузити и свести у границе у којим такве активности не ограничавају неопходне привредне и развојне токове. Тај систем одбране од криминала мора бити такав да обезбеди да се на његовом сузбијању и спречавању ангажују надлежне институције и органи, а не да се сви сегменти друштва тиме оптерећују. Они којима је дужност да се тиме баве треба да за то буду оспособљени и да зналачки и адекватно реагују, а не да на то, у многим случајевима, гледају са благонаклоношћу или чак да криминалу дају логистичку подршку и често у томе и сами активно учествују. Такви поступци умногоме отежавају откривање незаконитих активности и утврђивање њихових последица, а тиме и обезбеђивање адекватних чињеница за процесуирање криминалног понашања појединаца или организованих група пред судовима. Из ових разлога многи случајеви криминала са веома тешким материјалним поседицама не добијају адекватан судски епилог, а бројни, готово очигледни случајеви криминала остају без адекватног одговора друштва. Важно је знати како и колико средстава држава троши, како су богати стекли богатство, како је државни функционер постао богат, како и у којој мери богати појединци финансирају политичке странке итд. (Годоровић, 2014:97). Уколико однос према економском криминалу није постављен на темеље грађанског друштва, неће бити подложен контролним механизмима и друштвеној корекцији. При томе треба имати у виду узроке које погодују економском криминалу и корупцији у транзиционим земљама, а као најчешћи наводе се: стари однос према заједничком и друштвеном, распад система државног, односно „друштвеног“ власништва и стварање атмосфере „слободне грабежљиве утакмице“ код приватизације и денационализације, воља бивших комунистичких кадрова да задрже власт и повластице, превише правних правила, превише могућности за дискрециону оцену од стране политичких и управних службеника, непостојање јавног мњења и његове надзорне улоге, ограниченост ресурса, лоше стање у јавним службама, избегавање обавеза према држави итд. (Шимац, 2004:9).

Такође, у државним предузећима која су закаслела са процесом реструктурирања и са ослабљеном контролом функције др-

жаве у њима, то је негативно утицало на пад ефикасности у овим предузећима. С друге стране, јачање приватног сектора, али на рачун слабљења положаја државних предузећа, подиже ниво финансијског криминала и уводи у привређивање нова правила, нетипична за модерно тржишно пословање. Ефикасност државних предузећа је нижа него код приватних предузећа, а државним предузећима је својствено бирократско управљање, гашење индивидуалних креација, слаба мотивисаност и касно реаговање на тржишне промене (Новковић, Вукасовић, 2014:174). Ово су нека од битних обележја која у предузећима у државном или већ застарелом друштвеном власништву стварају Влади велике проблеме у приказивању бољих финансијских резултата.

На овом месту се истиче да су неки „стручњаци“ иступали с неутемељеним објашњењима да је појава и нарастање економског криминала пролазног карактера и да прати транзицију у свим земљама у којима се она догађала, те да ће сама од себе нестати након протока одређеног времена, тј. када се нови систем привређивања стабилизује и измени власничка структура средстава. На тај начин су привредни криминал и неподношљиве штетне последице које је узроковао приказивани као ефемерна пропратна појава која ће сама од себе нестати. Тиме су обесхрабривани настојања и напори друштва да се овој недаћи ефикасно супротстави. Напротив, живот је таква схватања демантовао, а криминал је постао непремостива препрека и кочница развоја привреде и друштва, практично узрок назадовања и извор сиромаштва и социјалне неправде. Ургентност потребе свођења криминала у привреди и друштву у подношљиве размере и заустављање тренда његовог ширења захтева ургентну изгрању ефикасног система одбране од те недаће. Исто тако, неопходно је хитно организовање свих функција неопходних за адекватно супротстављање криминалним активностима и спречавање настајања њихових последица, од којих се користи манифестују индивидуално, а штете надокнађују солидарно. Из тих разлога указује се на то да је рачуноводство, као систем свеобухватног и систематског праћења економских збивања у правним субјектима, незаменљив инструмент расветљавања спорних догађаја и криминалних активности појединаца и организованих група. Рачуноводствени подаци и информације омогућавају дубински увид у сваку

појединачну и укупне економске активности сваког правног субјекта, а утврђене чињенице, уколико се адекватно употребе и зналачки користе, дају верну слику збивања на основу чега се могу доносити адекватне одлуке у судским и другим процесима. Стога је познавање система рачуноводства и могућности које он пружа у обезбеђењу и предочавању релевантних чињеница за решавање спорова и расветљавање незаконитих радњи од непроцењивог значаја. Из тих разлога изради рачуноводствене документације и устројству адекватних и са законом усклађених евиденција мора се придавати изузетан значај и поклањати адекватна пажња.

Закључак

Кључна порука овог рада је да укаже на значај израде тачне и на закону засноване рачуноводствене документације и пословних евиденција, које представљају информациону основу за решавање имовинских судских спорова између правних субјеката и расветљавање економских криминалних дела у привредним субјектима и друштвеним делатностима. Тај значај произилази из тога што се на основу релевантне документације и евиденција рачуноводства утврђују материјалне чињенице неопходне за утврђивање истине у судским процесима за доношење одговарајућих судских одлука. Рачуноводство систематски и верно региструје стање вредности имовине и њених промена у економским процесима у привредним друштвима и у друштвеним делатностима. Оно исто тако даје слику начина на који су се одређене економске промене догађале, као и место и време њиховог настанка. Имајући у виду огромну вредност имовинских спорова и ефеката криминалних поступака и штете која из тога настаје, утврђивање висине спорова и штете као последице криминалних активности, начина њиховог настанка и утврђивање одговорности за таква збивања немогуће је без података и информација које може пружити рачуноводство. Податке и информације из рачуноводства за такве потребе могу обезбедити само стручњаци који добро познају рачуноводствене технике и њихове могућности, тј. форензичке рачуновође. Циљ овог рада је да укаже на те могућности и скрене пажњу на значај њиховог максималног коришћења. У раду је истакнут један

њихов мали део с циљем да се заинтересује стручна јавност за дубља истраживања у том правцу.

Литература

1. Atkinson, A., Banker, R., Kaplan, R., Jong, S., (1997). *Management Accounting*, Prentice-Hal INC, New York.
2. Belajk, V., (2011). *Poslovna Forenzika i forenzičko računovodstvo – borba protiv prijevare*, Bedlak excellens D.O.O., Zagreb.
3. Бјелајац, Ж., (2013). *Организовани криминал империја зла*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад.
4. Група аутора, (1995). *Рачуноводство*, 12(2): 10-20.
5. *Закон о рачуноводству*, Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2013.
6. Лекић, Ж., (2009). *Управљачко рачуноводство темељ пословног одлучивања*, Делта прес, Београд.
7. Милошевић, Г., Бошковић, Г., (2009). Пореска евазија у Републици Србији, *Безбедност*, 46(1-2): 254-274.
8. Новковић, С., Вукасовић, Д., (2014). Модалитети финансијског криминала код власничке трансформације капитала у транзиционим економијама, *НБП – Журнал за криминалиистику и право*, 18(1): 173-184.
9. Татић, В., Медојевић, М., (2006). *Финансијско књиговодство*, Институт за економику и финансије, Београд, 2006.
10. Тодоровић, З., (2014). Корупција у Србији – историјско-културолошки аспекти, *Безбедност*, 51(1): 88-103.
11. Шикман, М., (2013). Структура и облици испољавања привредног криминала у Републици Српској, *Безбедност*, 60(2): 64-83.
12. Шимац, Н., (2004). *Против корупције*, УДД, Загреб, Сплит.

Significance of Forensic Accounting in Detecting Criminal Activities and Resolving Disputes between Economic Subjects

***Abstract:** The purpose of this paper is to offer a brief analysis of the function of accounting in resolving disputes between legal entities and in detecting illegal activities of individuals or organised groups in economic transactions which involve organised records and have material consequences. Property-related disputes between economic subjects and criminal activities related to these date from the earliest stages of development of commercial transactions among people. It was only in the 19th century that data and information based on an accounting system became irreplaceable basis for making relevant court decisions at courts, initially only occasionally and in individual cases, and almost invariably in modern times. Bearing in mind the scope of disputes and white-collar crime in economy and social activities, accounting has become an instrument of vital importance in detecting numerous criminal activities. Disputes between business subjects appear in the material sphere of their activity and criminal acts are always related to property, in the broadest possible sense of the term. Given the fact that accounting provides the only comprehensive register of property values, their changes and property relations among economic subjects that result from economic processes, it is the only valid source of all relevant information on these events, and the purpose of this paper is to point out to its significance.*

***Keywords:** accounting, economic activities, white-collar crime, legal entities, criminal acts.*

Мр Милош ТАКИЋ*
МУП Републике Србије

UDK – 340.66 : 623.4.07
Прегледни научни рад
Примљен: 27.9.2015.
Ревизија: 23.5.2016.
Примљен за штампу: 14.6.2016.

Форензичко вештачење честица насталих након опаљења ватреног оружја

Апстракт: За расветљавање кривичних дела у којима је коришћено ватрено оружје од суштинске важности је утврдити које лице је пуцало из ватреног оружја. На кожи и одећи извршиоца кривичног дела који је користио ватрено оружје остају трагови (честице) који су предмет детаљне обраде у форензичким лабораторијама. У раду је описан начин детекције и анализе честица које потичу из иницијалне каписле метка, а настају након опаљења ватреног оружја. Описани су и начин настајања ових честица, њихове карактеристике, узорковање, могућности контаминације, као и тумачење резултата добијених скенирајућим електронским микроскопом са енерго-дисперзивним детектором X зрачења.

Кључне речи: честице настале након опаљења ватреног оружја (GSR), иницијалне каписле, скенирајућа електронска микроскопија, енерго дисперзивна спектроскопија.

Увод

Честице које настају приликом опаљења ватреног оружја могу да потичу из пуњења иницијалне каписле метка, из барутног пуњења, од материјала чауре метка, од материјала пројектила (компоненте метка који је испален) и од материјала са унутрашње трасе цеви, односно од наслага насталих ранијим опаљењима. Још 1933. године Теодо Гонзалес из форензичке лабораторије поли-

* milostakic@yahoo.com

ције Мексика почео је са применом тзв. „парафинске рукавице“, ради детекције нитрата и нитрита на шакама осумњичених за употребу ватреног оружја. Нитрати и нитрити могу да потичу од барутног пуњења, али и из других извора (Радомировић, 2005: 483). Овај тест заснива се на реакцији оксидације дифениламина до дифенилбензидина. Ова реакција није специфична за нитрате и нитрите. Тест „парафинске рукавице“ могао би да се користи у случајевима самоубиства, јер је вештачење узорака умрљаних крвљу готово немогуће скенирајућом електронском микроскопијом (Бошковић, 1986; Ивановић, Бјеловук, 2010: 7).

Под GSR (Gun Shot Residue) честицама у овом раду се подразумевају честице које настају из пуњења (смеше) иницијалне каписле метка, након опаљења ватреног оружја. Вештачење GSR честица представља једну од најважнијих доказних радњи приликом осветљавања најтежих кривичних дела извршених употребом ватреног оружја. Најчешће питање које се том приликом поставља јесте – да ли је осумњичени пуцао, или у случају самоубиства, да ли је жртва пуцала из ватреног оружја.

По опаљењу ватреног оружја, услед високе температуре и притиска, остаци пуњења иницијалне каписле метка у гасовитом стању излазе из свих отвора и зазора на оружју, и прелазе из гасовитог у чврсто стање. Тако настају GSR честице које се у виду веома финог металног праха таложе на лицима и предметима у непосредној близини оружја. Место таложења GSR честица зависи од више фактора, као што су врста ватреног оружја, врста муниције, струјање ваздуха (ветар, промаја) итд.

Истражитељима је важно да разликују GSR честице које потичу из пуњења иницијалне каписле од честица које потичу из других извора. С обзиром да GSR честице које воде порекло из пуњења иницијалне каписле настају наглим хлађењем и очвршћавањем гасовитих продуката, њихов облик, величина и текстура су специфични. Облик овако насталих GSR честица је у преко 70% случајева лоптаст (Wolten et al., 1977), међутим може бити и нодуларан (услед настајања конгломерата) ако су се током хлађења и очвршћавања спојиле две или више честица (Basu, 1982: 72). Такође, приликом хлађења може доћи до пуцања GSR честица по површини, чиме оне добијају неправилан облик.

Величина GSR честица је најчешће у опсегу од једног до 20 микрона, али могу бити и веће. GSR честице које воде порекло из других извора, нпр. које настају трењем пројектила приликом проласка кроз цев, имају сасвим другачију морфологију. Облик, величина и дистрибуција GSR честица могу да зависе и од врсте оружја којим се врши опаљење.

Састав пуњења иницијалних каписли

Елементарни састав GSR честица зависи од хемијског састава пуњења иницијалне каписле, односно од произвођача иницијалних каписли. Прву тзв. Sinoxid некорозивну иницијалну капислу произвео је немачки произвођач муниције RWS 1928. године. Она је садржавала олово стифнат (тринитрорезорцинат) од 25% до 55%, баријум нитрат од 24% до 25%, антимон дисулфид до 10%, олово диоксид од 5% до 10%, тетрацен од 0,5% до 5%, калцијум силицид од 3% до 15% и стаклени прах до 5%. Најчешће се GSR честице састоје од олова, антимона и баријума, у различитим односима, које потичу од пуњења иницијалне каписле које се састоји од олово тринитрорезорцината (иницијатор), антимон дисулфида (гориво) и баријум нитрата (оксиданс) (Wallace, 2008). Иницијатор је иницијални експлозив који се активира ударом ударне игле у иницијалну капислу и изазива веома брзу реакцију сагоревања горива за шта је неопходан оксиданс. Као иницијални експлозив у некорозивним иницијалним капислама најчешће се користи олово тринитрорезорцинат, мада су се раније користили олово азид, калијум хлорат и живин фулминат. Олово тринитрорезорцинат је, за разлику од осталих, мање корозиван и даје интензивнији пламен. Међутим, олово тринитрорезорцинат је јако осетљив на статички електрицитет, тако да је руковање њиме доста опасно. Стално се проналазе начини да се добије стабилан, ефикасан и економичан иницијални експлозив – покушава се са диазодинитрофенолом, оловним солима органских киселина, комплексним хипофосфитним солима итд. Као оксиданс најчешће се користи баријум нитрат, мада се (ређе) може користити и баријум пероксид, олово нитрат и олово пероксид. Као гориво у иницијалним капислама најчешће се користи антимон дисулфид, али се могу користити и калцијум силицид, олово тио-

цијанат, спрашени алуминијум, цирконијум, магнезијум и титан. Као стандардни сензибилизатор у иницијалним капислама углавном се употребљава тетрацен, али су присутни и пентаеритритол тетранитрат, тринитротолуен и тетрил (Harrison, Gilroy, 1959: 184).

У старијој Sellier, Bellot, Prague муницији, као и у муницији произвођача Hirtenberger, користила се иницијална каписла са пуњењем које је садржало олово тринитрорезорцинат, баријум нитрат и калцијум силицид. GSR честице које потичу од овакве иницијалне каписле садрже олово, баријум, калцијум, силицијум и калај, који потиче од калајне фолије која се користи за израду каписле (Zeichner, Levin, 1997: 1027).

Полиције неких земаља користе муницију која садржи иницијалне каписле које имају тзв. еколошко пуњење са специфичним саставом – тзв. Sintox (Niewoehner, 2005: 69; Niewoehner et al., 2006). У иницијалним капислама ове врсте присутан је 2,4-динитрофенол, познат још као динол или диазол. Присутна су и друга једињења која замењују она са тешким металима, као што су олово, антимон и баријум. GSR честице које потичу из иницијалне каписле произвођача RUAG Ammotec AG садрже гадолинијум, титан и цинк, а у траговима и калцијум и сумпор.

GSR честице које потичу из иницијалне каписле произвођача MEN GmbH садрже галијум, бакар и калај, а у траговима и калијум и сумпор.

Постоје и каписле које не садрже баријум нитрат и антимон дисулфид, али садрже једињења која у себи имају олово.

GSR честице које се састоје од олова, антимонона и баријума означавају се као јединствене GSR честице, а оне које садрже комбинацију било која два од ова три елемента се означавају као својствене (Mosher et al., 1998: 157).

Својствене GSR честице могу бити следећег састава: баријум, калцијум и силицијум; антимон и баријум; баријум и алуминијум; олово и баријум; олово, баријум, калцијум и силицијум. Од Sintox иницијалних каписли, својствене GSR честице често се састоје од титана и цинка (Charpentier, Desrochers, 2000: 447; Gunaratnam, Himberg, 1994: 532). Својствене GSR честице Sintox иницијалних каписли неких произвођача садрже стронцијум, а могу садржавати и бакар, алуминијум, калијум и калцијум

(Charpentier, Desrochers, 2000: 447; Harris, 1995: 27; Oommen, Pierce, 1992: 509).

Извори честица које су по саставу сличне GSR честицама

Постоји релативно мали број извора честица које по саставу личе на GSR честице настале из пуњења Sinoxid иницијалне каписле, тј. садрже олово, антимон и баријум. Већина ових честица може се разликовати од GSR честица по морфологији и саставу. Међутим, мањи број честица насталих из других извора а не опаљивањем оружја је веома тешко разликовати по морфологији, величини и саставу од GSR честица.

У неким возилима механизам ваздушних јастука користи иницијалне каписле које садрже олово, антимон и баријум. Активирањем ваздушних јастука, поред честица сличних GSR честицама, настају и друге честице које се по саставу разликују од оних које настају опаљењем ватреног оружја (Berk, 2009: 60).

Активирањем пиротехничких смеша углавном се ослобађају честице које могу да садрже неке од елемената присутних у GSR честицама, али садрже и елементе којих у GSR честицама потенцијално може бити врло мало: калијум, хлор и магнезијум (Vermeij et al., 2009: 68).

Пиротехничке смеше које садрже алуминијум у праху и баријум нитрат могу произвести честице сферног облика. Овакве честице садрже алуминијум и баријум (Kosanke et al., 2003: 531).

Како неке GSR честице могу да садрже алуминијум и баријум, потребна је већа оспособљеност и искуство вештака како би разликовао GSR честице од честица насталих из пиротехничке смеше.

Пакнови кочница неких произвођача моторних возила садрже олово, антимон и баријум (Torre et al., 2002: 494). Приликом кочења, услед трења се са пакнова ослобађају честице које садрже олово, баријум и антимон, али и друге елементе који нису карактеристични за GSR честице. Такође, ове честице се углавном и по облику разликују од GSR честица. Неправилног су облика и садрже доста гвожђа. Ипак, могу се наћи и честице сферног облика у чијем саставу доминира олово, антимон и баријум. Произвођачи у ауто индустрији су већ скоро у потпуности престали да

користе материјале са оловом у производњи пакнова за кочнице, тако да ће се могућност проналаска честица које личе на GSR честице а потичу од пакнова кочница временом смањивати.

Као изворе честица које су по саставу сличне GSR честицама треба навести и легуре олова, баријума и калцијума које се користе у металској индустрији; олово антимонат познат као „Напуљско жуто“ који се користи у сликарству; легуре олова и антимона које се користе у производњи челичне жице итд.

Важан корак у елиминацији честица које не потичу од опаљења ватреног оружја је присуство у већим концентрацијама елемената као што су гвожђе и магнезијум.

Узорковање GSR честица приликом форензичке обраде лица места

Честице GSR могу лако да се уклоне са површине на коју су пале. Стављање руке у цеп, додиривање предмета, прање руку, може их лако уклонити. Такође, GSR честице се лако могу пренети са предмета на предмет или са једне особе на другу. Честице се могу пренети на особе и ствари на удаљености 1-1,5m од особе која је пуцала из ватреног оружја. Број GSR честица које се могу наћи на шакама и одећи особе која је пуцала зависи од врсте оружја, муниције која се користи, од броја испалених метака, протока времена од опаљења до узорковања итд. Број GSR честица које се могу наћи на рукама особе која је пуцала може знатно да опадне након четири до пет сати после критичног догађаја (Trimpe, 2011). Задржавање GSR честица је дуже у влакнастој структури одеће у поређењу са задржавањем на шакама. У једном експерименту (Chavez et al., 2001: 2) је показано да се на одећи чак и после прања у веш машини могу наћи GSR честице мање од два микрона (у случају прања руку је то скоро немогуће), док се честице већих димензија исперу.

Узорковање GSR честица са шака и одеће обавља се специјалним носачима кружног облика од легуре алуминијума, на којима се налази лепљива трака која садржи графит, који је чини проводном за електроне. На тај начин се омогућава слободан проток електрона, односно спречава се њихово накупљање на узорку, што је веома важно за квалитет слике и саму анализу. Лепљивим

делом носача се сакупљају GSR честице са коже и одеће. Такав носач (узорак) се директно ставља у комору микроскопа у лабораторији. Носач са графитном лепљивом траком се налази у пластичном контејнеру. Отварање контејнера криминалистички техничар врши тек након стављања заштитних рукавица и непосредно пре узорковања. Одмах након узорковања пластични контејнер се затвара и техничар мења рукавице. Пластични контејнер са узорком (тзв. туфер) се обележава (нпр. десна надланица) и пакује у одговарајућу амбалажу. На паковању са туферима треба да буде написано име особе са које су узети узорци, датум и време узорковања и име полицијског службеника који је извршио узорковање. Постоје комерцијални комплети са различитим бројем туфера (контејнера са носачем). Узорковање се може вршити са длана, надланице, подлактице итд. Треба истаћи да се највећа концентрација GSR честица може очекивати на надланици. Најинтересантнији делови одеће за узорковање су доњи делови рукава и манжетне. Узимање узорака из цепова често може да буде информативно у погледу ношења оружја.

Контаминација

Један од најбитнијих сегмената полицијског поступања приликом обезбеђивања лица места и вршења увиђаја јесте очување предмета и трагова у њиховом изворном и неконтаминираним облику, како би се обезбедила адекватна информативна и доказна основа за успешну криминалистичку и форензичку обраду. Полицијски службеници који носе оружје а који и узоркују GSR честице могу и сами на рукама и одећи имати GSR честице и њима контаминирати узорак. Зато је неопходно да полицијски службеници који врше узорковање GSR честица носе рукавице, које ће мењати између узимања узорака са више лица/предмета, и одговарајуће одело (Berk et. al., 2007: 838; McCullough et al., 1995: 1086; Жарковић et al., 2010: 71).

Нарочито треба обратити пажњу на службене лисице и полицијски аутомобил као изворе контаминације. Због тога је важно извршити узорковање GSR честица пре уласка осумњиченог/оштећеног у полицијски аутомобил. Такође је неопходно да се тзв. туфери за узорковање (пластични контејнери са носачем за

узорак) држе одвојено од оружја и муниције. Ватрено оружје, готово оно које није добро очишћено након опаљења, може да има на себи GSR честице, као и муниција, посебно она која је била у оквиру (добошу револвера) приликом опаљења ватреног оружја.

Истраживање које може да илуструје могућност контаминације спроведено је у полицији Лос Анђелеса (Kowal, 2000). Истраживање је обављено у три сегмента. У првом делу скупљено је 50 узорака са задњих седишта полицијских аутомобила које је требало тестирати на присуство GSR честица. Анализа је показала да су двокомпонентне (својствене) GSR честице нађене у 45 од 50 узорака. У четири од наведених 45 узорака нађене су и трокомпонентне (јединствене) GSR честице. Само у пет од 50 узорака није утврђено присуство GSR честица.

У другом делу студије је праћен секундарни трансфер GSR честица са задњег седишта полицијског аутомобила на лице које на рукама нема GSR честице. Наиме, у полицијском аутомобилу је 10 минута вожено лице везано службеним лисицама на чијим рукама је било GSR честица. Затим је у аутомобил ушло лице без GSR честица на рукама. Узимањем узорака са руку другог лица пронађено је 12 јединствених и 10 својствених GSR честица.

У трећем сегменту истраживања лице без GSR честица на рукама везано је лисицама и вожено на задњем седишту полицијског аутомобила 10 минута. Од 41 сакупљеног узорка, 20 је имало у просеку пет својствених GSR честица, 17 није имало GSR честице, а четири је имало јединствене честице. Укратко, студија је показала присуство GSR честица у патролним колима, демонстрирала је могућност преноса GSR честица са задњег седишта полицијског аутомобила на лице и могућност трансфера GSR честица са службених лисица.

Приказани експеримент треба схватити као указивање на могућност контаминације лица и ствари GSR честицама, а никако као нешто што обесмишљава форензичко бављење GSR честицама. Лабораторија у којој се обављају вештачења узорака на присуство GSR честица мора бити одвојена од простора где се обавља вештачење оружја, а лица која долазе у додир са ватреним оружјем не би смела да имају приступ лабораторији. За време анализе узорака у лабораторији неопходно је онемогућити њихову контаминацију другим узорцима и евентуално присутним GSR честица-

ма у лабораторији и у самој комори за узорке скенирајућег електронског микроскопа. То се постиже применом антиконтаминацијских мера у лабораторији. Контрола се обавља узимањем тестова са радне површине у лабораторији и из коморе уређаја. Препоручљиво је анализирати и некоришћени носач (blank) за узорке (туфер) који припада киту (паковању) из којег су узети носачи за узорковање.

Скенирајућа електронска микроскопија са енергодисперзивном спектроскопијом

Електронска микроскопија са енергодисперзивном спектроскопијом се користи у различите сврхе у форензици. Ова метода се примењује за анализе стакала, боја, влакана, остатака насталих након опаљивања ватреног оружја, анализе кратких спојева проводника у циљу утврђивања узрока пожара итд. Најновије генерације скенирајућих електронских микроскопа спрегнутих са енергодисперзивним спектрометрима, уз коришћење најмодернијих софтвера, омогућавају брзу аутоматизовану елементарну анализу узорака и добијање морфолошких и хемијских података о узорку. На тај начин се знатно смањује субјективност оператора на уређају, која је посебно била изражена раније приликом ручног претраживања узорака. Док се у светлосној микроскопији видљива светлост користи за посматрање узорка, код електронске микроскопије за формирање слике узорка је од кључног значаја интеракција усмереног снопа електрона високе енергије са узорком. Ова интеракција за резултат има емитовање електрона из узорка (који омогућавају формирање слике) и емитовање X зрачења одређених таласних дужина, на основу којег се обавља елементарна анализа (Машковић, Самарцић, 2014: 95). Интеракција електронског снопа са елементом већег атомског броја у узорку доводи до емитовања више одбијених електрона па тај део узорка на монитору изгледа светлији и обрнуто, ако снап електрона интерреагује са елементом мањег атомског броја, тај део узорка биће тамнији. Ова разлика у контрасту светло-тамно (нијанса сивог) омогућава да се аутоматском SEM/EDS анализом анализирају само честице које дају сјај одређеног интензитета, док честице са другачијим интензитетом сјаја бивају игнорисане. Тако приликом

анализе GSR честица апарат анализира само честице високог сјаја (јер се GSR честице састоје од елемената са високим атомским бројевима: олово, антимон и баријум), док се честице минералног и органског порекла које су присутне у узорку не анализирају јер су тамније (састављене од елемената са нижим атомским бројевима).

Као извор-емитер електрона користи се влакно од волфрама или лантан хексаборида. Влакно се налази на негативном потенцијалу од неколико хиљада волти. Електрони које ужарено влакно емитује се убрзавају према аноди која има отвор кроз који они улазе у колону. У колони се налазе магнетна сочива која фокусирају сноп електрона и чине да он буде кружног пресека. Електрони се у атому налазе распоређени око позитивно наелектрисаног језгра у тзв. љускама. Те „љуске“ се означавају латиничним словима K, L, M, N, O и P. Када сноп електрона (тзв. примарни електрони) из колоне („топ“) микроскопа продре у узорак, један број примарних електрона се еластично одбије (тзв. одбијени електрони), док други избијају електроне из атома узорака (тзв. секундарни електрони). Места у љускама атома која су остала упражњена избијањем секундарних електрона попуњавају се електронима из виших љуски. Преласком електрона са енергетски више на енергетски нижу љуску емитује се X-зрачење одређене енергије и таласне дужине. Управо та X-зрачења, односно њихове енергије и таласне дужине, су карактеристична за атом из кога су емитована. Колико ће сноп електрона пенетрирати у узорак зависи од енергије снопа и густине узорка. Да се електрони не би накупљали на узорку, он мора да буде проводан. Ако није, потребно је да се узорак, у поступку званом „напаравање“, пресвуче проводним слојем (графитом, златом итд.).

Скенирајући електронски микроскоп је обично опремљен детектором за одбијене електроне, детектором за секундарне електроне и, ако је потребна елементарна анализа узорка, анализатором X зрачења.

Да би настала слика, сноп електрона мора да пређе (прегледа, скенира) цео узорак. Слика може да се формира и помоћу детектора за одбијене електроне и путем детектора за секундарне електроне. Скенирање узорка може да се врши по линији и по површини. Део узорка који је обухваћен скенирањем је онај део

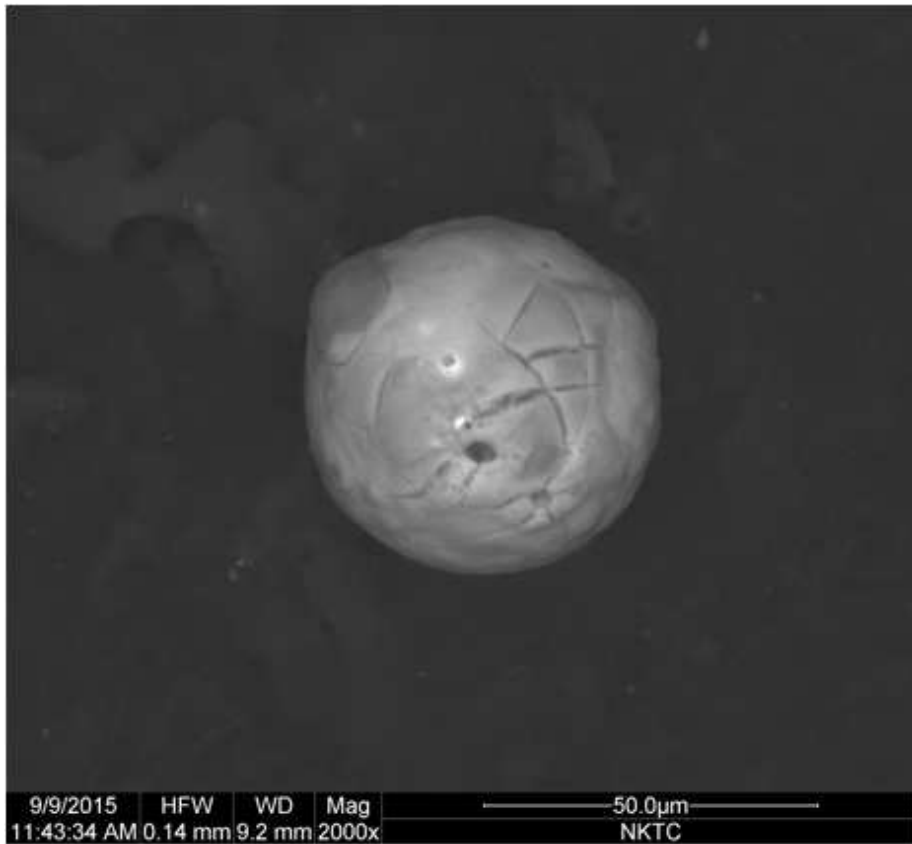
који се види на монитору. То значи да је што је увећање веће, мањи део узорка приказан на монитору и мањи део узорка ће бити прегледан-скениран. Изглед слике, односно врста информације која се добија, зависи од врсте детектора који се користи. Како је путања секундарних електрона нешто закривљенија, сенке на слици која се добија детектором за секундарне електроне су значајно мекше и због тога овај детектор служи за добијање тродимензионалних слика. Путања одбијених електрона је равна и слика добијена детектором за одбијене електроне је више заравњена (дводимензионална). Овим је омогућено боље визуелно разликовање различитих делова узорка.

X зрачење које настаје приликом емисије електрона са узорка користи се за одређивање елементарног састава узорка. EDS (енергодисперзивни спектрометар) је софистицирани уређај који мери веома мале струје јонизације које настају интеракцијом X зрачења са силиконском диодом. Диоду је неопходно одржавати на веома ниским температурама, што се постиже течним азотом. Детектор не може у исто време и да прима и да анализира X зрачење. Време када прима X зрачење зове се „живо време“, а када га анализира, „мртво време“. За ефикасну анализу препоручљиво је да „мртво време“ има удео од 20% до 40%.

Анализа GSR честица и сачињавање извештаја вештака

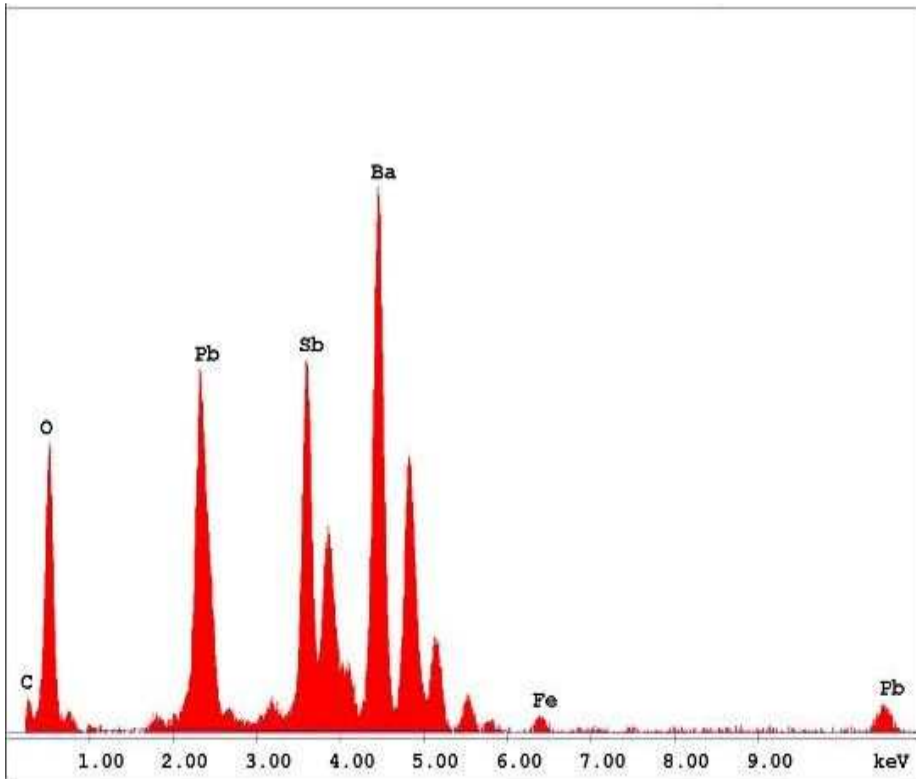
У Националном криминалистичко-техничком центру МУП Републике Србије анализе остатака после опаљивања ватреног оружја обављају се на скенирајућем електронском микроскопу марке FEI Quanta 200 са енергодисперзивним спектрометром марке EDAX Genesis 4000. Анализе се врше у аутоматском режиму коришћењем програма GSR-XT v. 3, а по стандарду ASTM E1588-10.

У случају мануелног претраживања узорка, евентуалне GSR честице се проналазе на основу сјаја и облика. GSR честице су углавном, као што је већ речено, лоптастог облика, али ретко глатке површине, јер се услед брзог хлађења и очвршћавања стварају пукотине. Изглед једне GSR честице је приказан на слици 1.

Слика 1 – Приказ GSR честице настале након опаљења метка из пиштоља, под увећањем од 2000 X

На спектру који се добија детектором за X зрачење, на ординати је приказан интензитет, а на апсциси енергија у KeV. На слици 2 приказан је спектар јединствене GSR честице. Присуство пикова за антимон, баријум и олово у спектру је оно што нас опредељује да закључимо да се ради о јединственој GSR честици.

Слика 2 – Спектар састава јединствене GSR честице добијен енергодисперзивним детектором X зрачења

У табели 1 су приказани елементи чије је присуство детектовано приликом анализе састава GSR честице. Уређај омогућава и квантитативну анализу, односно приказ масених и атомских удела детектованих елемената.

Табела 1 – Квантитативни приказ састава јединствене GSR честице

Елемент	Масени удео у %	Атомски удео у %
угљеник	4,75	20,90
кисеоник	14,47	47,80
антимон	23,39	10,15
баријум	45,46	17,49
гвожђе	0,88	0,83
олово	11,06	2,82
укупно	100,00	100,00

Оператер на уређају приликом тумачења спектра мора да води рачуна о преклапању пикова различитих елемената. Тако се пикови за сумпор и олово на 2.3 KeV преклапају, али олово има пикове и на 10.5 и 12.6 KeV, док сумпор нема. У пракси се често дешава преклапање пикова лантана и церијума са антимоном и баријумом. Како су антимон и баријум веома важни елементи приликом анализе GSR честица, морају се приликом тумачења спектра узети у обзир сви пикови ових елемената, а не само они најинтензивнији. Лантан и церијум, иако генерално имају малу примену, користе се у кременима једне врсте упалача за цигарете, и често су присутни у GSR узорцима.

За аутоматску анализу и мануелну верификацију резултата потребно је у просеку два сата по узорку. Ако је у узорку присутан велики број честица које потичу из различитих извора, трајање анализе се вишеструко увећава. Након мануелне верификације резултата, вештак-аналитичар обавља класификацију пронађених честица. GSR честице се у извештају класификују на јединствене (у случају Sinoxid каписла – трокомпонентне) и својствене (у случају Sinoxid каписла – двокомпонентне) честице.

Број јединствених честица потребних за позитивно изјашњење варира од државе до државе, али и од лабораторије до лабораторије, и креће се од једне па до неколико честица.

На симпозијуму одржаном у пролеће 2005. године у организацији FBI, представник Америчке војне криминалистичке лабораторије је истакао да је у њиховој лабораторији неопходно пронаћи најмање четири трокомпонентне GSR честице (јединствене честице које садрже олово, баријум, антимон) да би се формулисало позитивно изјашњење у извештају. Истом приликом је саопштено да је у лабораторији FBI потребно пронаћи најмање три трокомпонентне (јединствене) честице, али и присуство двокомпонентних честица у узорку, како би извештај садржао позитивно изјашњење (Wright, Trimpe, 2005).

Код нас у пракси три јединствене честице су минимум за позитиван резултат. Позитивно изјашњење у извештају у виду мишљења у оквиру записника о вештачењу се формулише на следећи начин: *лице са кога су узети узорци на присуство GSR честица вршило је опаљивање ватреног оружја, руковало*

ватреним оружјем или муницијом или било у близини када је ватрено оружје опалјено.

Закључак

Анализа GSR честица има велики значај у расветљавању и процесуирању кривичних дела у којима је коришћено ватрено оружје. Присуство јединствених GSR честица у узорку неретко одређује квалификацију кривичног дела. Напредком технологије анализа GSR честица постаје све бржа и лакша, а интерпретација резултата све поузданија. Метода SEM/EDS је највише захваљујући својој недеструктивности и поновљивости, али и поузданости, постала „златни стандард“ за анализу GSR честица. Метода SEM/EDS је релевантна метода у земљама чланицама Европске мреже форензичких научних института (European Network of Forensic Science Institutes – ENFSI), чији је члан Национални криминалистичко технички центар МУП-а Републике Србије.

Литература

1. Basu, S. (1982). Formation of gunshot residues. *Journal of Forensic Sciences*, 27(1): 72-91.
2. Berk, E., Rochowicz, A., Wong, M., Kopina, A., (2007). A Gunshot Residue in Chicago Police Vehicles: An Empirical Study. *Journal of Forensic Sciences*, 52(4): 838-841.
3. Berk, E. (2009). Automated SEM/EDS Analysis of Airbag Residue as a Source of Percussion Primer Residue Particles I and Automated SEM/EDS Analysis of Airbag Residue as a Source of Percussion Primer Residue Particles II. *Journal of Forensic Sciences*, 54(1): 60-76.
4. Бошковић, М. (1986). Доказна вриједност парафинске рукавице. *Безбедност*, СУП Македоније, бр. 6/86.
5. Charpentier, B., Desrochers, C., (2000). Analysis of Primer Residue From Lead Free Ammunition by X-Ray Microfluorescence. *Journal of Forensic Sciences*, 45(2): 447-452.

6. Chavez, D., Crowe, C., Franco, L., (2001). The retention of gunshot residue on clothing after laundering. *IAMA Newsletter*, 2(1): 2-7.
7. Gunaratnam, L., Himberg, K., (1994). The Identification of Gunshot Residue Particles from Lead-Free Sintox Ammunition. *Journal of Forensic Sciences*, 39(2): 532-536.
8. Harris, A. (1995). Analysis of Primer Residue from CCI Blazer Lead Free Ammunition by Scanning Electron Microscopy/Energy Dispersive X-Ray. *Journal of Forensic Sciences*, 40(1): 27-30.
9. Harrison, H., Gilroy, R., (1959). Firearms Discharge Residues. *Journal of Forensic Sciences*, 4(2): 184-199.
10. Ивановић, А., Бјеловук, И. (2010). Поузданост криминалистичко-техничких метода за детектовање трагова барутних честица на шакама осумњичених. *Безбедност*, 52(3): 7-23.
11. Kosanke, L., Dujay, C., Kosanke, B., (2003). Characterization of pyrotechnic reaction residue particles by SEM/EDS. *Journal of Forensic Science*, 48(3): 531-537.
12. Kowal, D. (2000). *Gunshot residue in Law Enforcement Enviroment*. California Association of Criminalists meeting, Glendale, California.
13. Levin, N. (2001). A Survey of Titanium and Zinc Particles in Samples Collected from Suspects. *IAMA Newsletter*, 2 (1), March 2001 (abstract).
14. Машковић, Љ., Самарџић, Р. (2014). Неки форензички методи анализе сликарских боја. *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 19(2): 95-114.
15. McCullough, J., Niewoehner, L., Gialamas, D., (1995). Their Weapons, and Their Hands: An Empirical Study of GSR on the Hands of Nonshooting Police Officers. *Journal of Forensic Sciences*, 40(6): 1086-1089.
16. Mosher, V., McVicar, J., Randall, D., Su, H., (1998). Gunshot residue similar particles produce fireworks. *Can. Soc. Forensic Sci. J.*, 31 (2): 157.
17. Niewoehner, L. (2005). New Ammunitions for the German Police. *SCANNING*, 27(2): 69-76.

18. Niewoehner, L., Buchholz, N., Eichner, S., Merkel, J., (2006). *New Ammunitions for the German Police Forces Technical Guideline: Cartridge 1 mm X 19, Pollutant Reduced*. The 4th European Academy of Forensic Science Conference. Helsinki, Finland.
19. Oommen, Z., Pierce, S., (1992). Lead-Free Primer Residues: A Qualitative Characterization of Winchester WinClean, Remington/UMC Leadless, Federal BallistiClean and Speer Lawman CleanFire Handgun Ammunition. *Journal of Forensic Sciences*, 51(3): 509-519.
20. Радомировић, А. (2005). Трагови барута у домаћој криминалистичкој пракси. *Безбедност*, 47(3): 483-490.
21. Torre, C., Mattutino, G., Vasino, V., Robino, C.,(2002). Brake Linings: A Source of Non-GSR Particles Containing Lead, Barium and Antimony. *Journal of Forensic Sciences*, 47(3): 494-504.
22. Trimpe, M. (2011). *The Current Status of GSR Examinations*. FBI Law Enforcement Bulletin.
23. Vermeij, E., Duvalois, D., Webbb, R., Koeberg, M., (2009). Morphology and Composition of Pyrotechnic Residues. *Forensic Science International*, 186(1-3): 68-74.
24. Wallace, S. (2008). *Chemical Analysis of Firearms, Ammunition, and Gunshot Residue*. CRC Press.
25. Wolten, M., Nesbitt, S., Calloway, R., Loper, L., Jones, F., (1977). *Final Report on Particle Analysis for Gunshot Residue Detection*. ATR-77 (7915)-3, The Aerospace Corporation, El Segundo, CA.
26. Zeichner, A., Levin, N., (1997). More on the Uniqueness of Gunshot Residue (GSR) Particles. *Journal of Forensic Sciences*, 42(6): 1027-1028.
27. Wright, D., Trimpe, M., (2006). Summary of the FBI Laboratorys Gunshot Residue Symposium 2005. *Forensic Science Communications*, 8(3).
28. Жарковић, М., Лајић, О., Ивановић, З. (2010). Полицијско поступање приликом обезбеђења места кривичног догађаја као предуслов за успешну форензичку идентификацију. *НБП – Журнал за криминалистику и право*, 15(2): 71-86.

Forensic expertise of gunshot residues

Abstract: *Gunshot residues originate from the discharge of firearms. It comprises gunpowder and primer residues and metallic residues from projectiles. When the firing pin of a gun strikes the primer cap of the bullet, a rapid high-temperature reaction of the primer mix takes place. GSR particles originating from primers are considered in this paper. Gunshot residue particles are formed as a result of rapid cooling of the discharge gases and solid particles. The gases condense in the spheroid forms, but they also interact with solid residue materials to form complex mixtures and aggregate forms. GSR particles range in size from one micrometer (μm) to twenty micrometers in diameter. Aggregates of GSR particles are usually larger than 20 micrometers. There are variations in the primer composition, but the common elements found in GSR particles are lead, antimony and barium. GSR sampling is done at the crime scene as expeditiously as possible, in order to avoid contamination, as the major concern when performing GSR analyses. GSR particles can be transferred by contact, air movement, washing and abrasion. The Scanning Electron Microscopy coupled with Energy Dispersive Spectrometry (SEM/EDS) is an accepted scientific technique for the analysis of GSR. SEM/EDS can be applied either manually or automatically to search and analyse potential GSR particles. The elemental analysis by SEM/EDS is based on the interaction of a high-energy electron beam with the sample. As a result of this interaction the generation of back scattered electrons (for imaging) and characteristic x-rays (for elemental analysis) is obtained. Speed and accuracy are very important for forensic investigation; by an automated SEM/EDS analysis this requirements are met, since both elemental and morphological properties of GSR particles can be determined in a rapid and accurate manner. Unique GSR particles usually consist of lead, antimony and barium. The presence of unique GSR particles indicates that the person discharged a firearm, handled a firearm or was in the vicinity when a firearm was discharged.*

Keywords: *Gunshot residues, primers, Scanning Electron Microscopy with Energo Dispersive Spectroscopy.*

Mr *Edita HASKOVIĆ*[□]

Факултет за криминалистику, криминологију
и сигурносне студије Универзитета у Сарајеву

UDK – 323.28 (73) :: 355.40 (73) „3633“

Прегледни научни рад

Примљен: 07.7.2015.

Ревизија: 30.5.2016.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Америчка обавјештајна заједница након краја Хладног рата: редефинирање приоритета

Апстракт: Тежиште рада је на разматрању значајно измијењене улоге америчке обавјештајне заједнице у периоду који је услједио након завршетка Хладног рата, а особито у периоду након 11. септембра 2001. године. Освртом на обавјештајну реформу и Закон о спречавању тероризма из децембра 2004. године, аутор закључује да је у Сједињеним Државама дошло до промјене у фокусу обавјештајног интереса. Терористички напади од 11. септембра несумњиво су контрибуирали детерминирању тероризма као приоритета америчке националне сигурности, што је резултирало и редефинирањем приоритета обавјештајно-сигурносне службе као релевантног конституенса система сигурности ове државе. Тероризам, наиме, од тада постаје примарни интерес обавјештајне заједнице САД, а у раду се настоје спознати разлози због којих је овај вишевјековни феномен завриједио епитет највеће пријетње сигурности након разарања Пентагона и Свјетског трговинског центра.

Кључне ријечи: САД, обавјештајна заједница САД, тероризам, 11. септембар, Хладни рат.

[□] E-mail: ehaskovic@fkn.unsa.ba

Увод

Обавјештајно-сигурносна служба као компонента система сигурности сваке савремене државе значајно доприноси осигурању и очувању сигурности на националном, а посљедњих деценија и на глобалном нивоу. Претпоставке да ће изгубити на значају са завршетком Хладног рата показале су се као неутемељене. Насупрот томе, обавјештајно-сигурносна служба у посљедњих неколико деценија добива све више на значају (Мијалковић, 2011:74-92). Упориште за овакву тврдњу налазимо у неколико значајних реалитета савременог доба. Прво, окончањем Хладног рата, у којем је моћ једне државе била примарно детерминирана војним капацитетима, предмет обавјештајног истраживања се проширио на све сфере друштвене егзистенције и дјеловања.¹ Друго, смањење потенцијалне могућности војног напада извана на једну државу, а интенције контроле и доминације држава уз помоћ савремене технологије², допринијеле су још већем значају обавјештајно-сигурносне службе која у тим трендовима има пресудну улогу. Треће, у ери информативне револуције посједовање информације постаје нови извор моћи, што је ову службу, као кључног сервисера информација, учинило још значајнијом.³ Четврто, екстензија појма сигурности са државноцентричног на глобално транснационални фокус имплицира обавезу обавјештајно-сигурносне службе да контрибуира осигурању не само националне, већ и глобалне сигурности. Пето, у комплексном систему помијешаних међународних

¹ Императивни задатак сваке обавјештајно-сигурносне службе јесте да на свеобухватан начин истражује сва подручја живота и рада других држава. Велики број података из свих сфера друштвене егзистенције од кључног је значаја за успјех у њеном раду. Овакав приступ у обавјештајној теорији познат је као принцип свеобухватности у раду (Маслеша, 2001:218).

² „Специфичност новог облика доминације не испољава се у физичком запоседању територија, него у капацитету контроле, уз помоћ савремене технологије“ (Стајић, 1999:716).

³ САД своју стратегију будућности заснивају на тврдњи да свијетом влада информативна револуција која је исто толико радикална као и она изазвана појавом атомске бомбе. Своју визију будућности исказали су у књизи „Здružена визија 2010“ реченицом: „Информативна супериорност је могућност да се прикупља, обрађује и дистрибуира непрекидни ток информација, уз истовремену експлоатацију исте те способности непријатеља или онемогућавање непријатеља да се користи истим средствима“ (Трифони, 2001:302).

актера, њен предмет интересовања су, поред држава као основних субјеката међународних односа, и други недржавни актери који су користећи благодети глобализације у прилици пројцирати насиље са далекосежним посљедицама по човјека и сигурност – *in generale*.

Најеклатантнији примјер потоњег су терористички напади од 11. септембра 2001. године који су имали планетарни одјек са несагледивим посљедицама и који су у фокусу овог рада. Они су послужили као полазна основа у елаборацији предметне проблематике, с обзиром да их аутор идентифицира као главни повод промјене приоритета обавјештајног истраживања у САД.

Након кратког осврта на битно другачију и комплекснију улогу обавјештајно-сигурносне службе у постхладноратовској ери, у раду се настоје идентифицирати кључни разлози детерминирања тероризма као највеће пријетње сигурности данашњице. Рад се завршава освртом на обавјештајну реформу и Закон о спречавању тероризма у САД из децембра 2004. године, на темељу које аутор аргументира тврдњу да је тероризам почетком 21. Стољећа постао приоритетни интерес обавјештајне заједнице САД.

Постхладноратовска улога обавјештајно-сигурносне службе

Дезинтеграција биполарног политичког амбијента, која је резултирала глобалним промјенама и интензивирањем међузависности, подстакла је теоретичаре међународних односа и сигурносних студија да појам сигурности са државноцентричног прошире на глобално транснационални фокус. Стање у којем је сигурност била контроверзно протумачена као војна сила и моћ кориштена од стране државе, уступа мјесто стању у којем су појединац и заједница суочени са пријетњама без непријатеља, у којем стари концепт силе и старе идеје не могу јамчити сигурност у савременом свијету структуралних промјена.⁴ У свјетлу насталих промјена ду-

⁴ Глобалне структуралне промјене које су захватиле међународну заједницу крајем 20. и почетком 21. стољећа данашњи свијет чине комплекснијим. У претходним фазама развоја међународне заједнице односи у свјетској заједници првенствено су се сводили на односе између суверених и формално-правно једнаких државних заједница. Данас ти односи чине само један дио глобалних односа који се успостављају између различитих субјеката који својим дјелова-

жни смо посматрати и нову улогу обавјештајно-сигурносне службе, као фактора који у значајној мјери доприноси очувању националне, односно глобалне сигурности.

Неутемељеним су се, сада је евидентно, показале претпоставке да ће распадом биполарне подјеле свијета обавјештајно-сигурносне службе изгубити на значају. Такве претпоставке коинцидирају са затварањем приче о космополитској димензији комунизма с једне, и инаугурацијом концепта „нови свјетски поредак“, с друге стране.⁵

„Нови свјетски поредак“ је концепт који је прокламирао амерички предсједник Водитељ програма (program manager) је особа коју је именовао предсједник САД. Он планира и надзире provedбу и управљање Окружењем за размјену информација (Ibid.) старији 1990. године заједничком акцијом Западних савезника против Ирака, познатијом као Заливски рат. Упркос чињеници да је инаугуриран као концепт владавине права, мирног рјешавања спорова, снажне демократије и солидарности против агресије, смањивања и контроле војног арсенала, јачања Уједињених народа и праведног третирања свих људи, још увијек није створио механизме који би осигурали прихватљиву разину сигурности и стабилности“ (Таталовић, Биланџић, 2005:68, 69).

Постхладноратовску еру, није стога претенциозно закључити, карактеризира усложњавање сигурносне збиље. За вријеме вишедеценијске политичке, војне и идеолошке конфронтације између Истока и Запада, ексклузивитет дестабилизирања сигурносних прилика глобалних размјера припадао је СССР и САД као протагонистима хладноратовског сукоба. Но, након његовог окончања број потенцијалних субјеката угрожавања сигурности се нагло повећао. Овдје се примарно мисли на илегалне недржавне

њем чине глобалне односе знатно другачијим од међународних односа у преходним фазама развоја људске заједнице (Башић, 2012:9).

⁵ Овакве утопистичке претпоставке биле су супортиране очекивањима да ће распадом Варшавског пакта престати да доминира НАТО савез као његов антипод. „Када се распустио и распао Варшавски пакт, са становишта здравог разума и природне логике ствари слиједило је опће очекивање да не доминира и његов антипод – НАТО. Међутим, десило се супротно. Сједињене Државе су нашле историјско и свако друго оправдање за његов опстанак и даље осавременјевање и, најважније, за његов продор и позиционирање на исток континента“ (Лакићевић, Николиш према: Дураковић, 2009:291).

актере који равноправно са државама учествују у креирању и модифицирању међународног политичког, економског и сигурносног амбијента.⁶ Овај суоднос државних и недржавних актера резултирао је етаблирањем међународног система у коме је значајно нарушена равнотежа снага у корист недржавних актера, што је продуцирало потребу транзиције дјеловања и одлучивања са националног на наднационални ниво (Мијалковић, Благојевић, 2014:49-68).

Основ за овакву констатацију налазимо у сљедећим реалитетима савременог живота према Zbigniewu Brzezinskom. Први се огледа у чињеници да средства за наношење огромних штета више нису ограничена само на организоване и моћне државе. Способност наношења велике друштвене штете и потицања опћег страха постаје све доступнија и релативно малим, али одлучним скупинама. Друго, свјетска мобилност, омогућена брзином путовања и миграцијама које су срушиле баријере између некад одвојених друштава и свјетске комуникације, омогућују координацију и планирање међу иначе дисперзираним подземним ћелијама. Треће, демократска отвореност и толерантност омогућује пенетрацију и дјеловање унутар домаћег друштва, чиме је откривање опасности изнимно отежано. И четврто, систематска међузависност савременог друштва потиче ланчану реакцију. Ако се поремети само један кључан фактор система, долази до ескалације друштвеног немира и ширења панике (Brzezinski, 2004:39).

Ако се узму у обзир наведене детерминанте савременог доба, онда не изненађује чињеница да је након 11. септембра 2001. године тероризам изборио високо мјесто на листи приоритета националне сигурности бројних западних земаља. Детерминирање тероризма као једног од могућих партнера у глобалном конфликту продуцирало је потребу функционално-организационог прила-

⁶ Транснационалне терористичке групе представљају илегални недржавни актер који постаје све значајнији. „Напади Al Qaeda 11. септембра 2001. године на САД, који су однели близу три хиљаде живота, управо су у складу с глобалним трендом успона транснационалних терористичких група“ (Бајагић, 2012:26-28). Њима треба свакако придружити и транснационалне криминалне организације. То је тероризам и организовани криминал поставило на сам врх агенде претњи националној и међународној безбедности (Мијалковић, 2012:96-113).

гођавања обавјештајно-сигурносне службе новим захтјевима. Обавјештајне реформе које су услиједиле након овог немилог догађаја и нова стратегија борбе против глобалног тероризма демантирала је оне теоретичаре међународних односа и сигурносних студија који су сматрали да је окончањем Хладног рата престала да постоји „најважнија мисија“ обавјештајно-сигурносне службе.

Свакако да је у актуелном комплексном систему међународних односа комплекснија и улога обавјештајно-сигурносне службе. Та комплексност деривира из следећег: прво, окончањем Хладног рата државе су постале компетитивније у свим сегментима њихове егзистенције и дјеловања, што је резултирало дисперзијом обавјештајног фокуса; друго, након Хладног рата наступило је доба безличног, недржавног и спретног непријатеља⁷, док је могућност антиципације њиховог непријатељског дјеловања минорна; треће, нови изазови и пријетње неконвенционалне и нетрадиционалне природе ставиле су у први план проблем невојног (асиметричног) угрожавања сигурности, чији су носиоци слабије снаге које користе фактор времена и изненађења за реализацију својих стратешких циљева.⁸

У настојању да укажемо на комплексност улоге обавјештајно-сигурносне службе у постхладноратовској ери парафразираћемо ријечи некадашњег директора ЦИА Jamesa Woolseya. Он је, експлицирајући тешкоће примјене традиционалне националне сигурносне политике, истакао како је за разлику од хладноратовског периода, када је дипломатија имала кључну улогу без обзира што споразум није био могућ, комуникација била ипак остварива, што није случај у данашњем свијету тероризма и организованог криминала. Иако се преговара са кључним савезницима и пријатељима према бољем нападу проблема, нема преговарачког стола гдје се може покушати ријешити проблем или постићи споразум или

⁷ Видјети шире у: Robb, 2007:1-63.

⁸ Асиметрично ратовање се може дефинирати као средство тактички или оперативни инфериорније снаге против слабости супериорнијег противника којим се постиже несразмјеран ефекат са циљем подривања противникове воље како би се реализирали стратешки циљеви асиметричних актера. Из ове дефиниције може се уочити следеће: прво, асиметричне опције су увијек избор слабијих снага када постоји диспаритет интереса између двојице антагониста; друго, мета асиметричног приступа јесте воља јачег противника; треће, то се постиже остваривањем психолошких ефеката на стратешком нивоу (Mc Kenzie, 2001:75, 76).

компромис са терористима и криминалцима (Пена, Шикман, 2007:93).

У наставку текста покушаћемо дати одговор на питање зашто је тероризам званично детерминиран као највећи непријатељ националне сигурности многих западних земаља, преваходно САД, и зашто је он овакву квалификацију добио након терористичких напада од 11. септембра с обзиром на његову вишевјековну историју.

Разлози детерминирања тероризма као приоритета националне сигурности након 11. септембра

Терористички напади од 11. септембра представљају прекретницу у историји политике темељене на сили. Тог је дана деветнаест фанатика, припадника терористичке организације Al Qaeda, бацило највећу постхладноратовску силу свијета у панику, указавши на њену рањивости и уништивши илузију о њеној 'недодирљивости'.

„Никада раније није толико мало слабих нанијело толико бола тако великом броју моћних. У њиховим тежњама, у којима тероризам уствари представља немилосрдно оруђе у борби против моћних, слабији имају једну велику психолошку предност: врло мало могу изгубити, а, према њиховом вјеровању, све могу добити. Доминантни, с друге стране, могу све изгубити, а посебно оно што највише цијене, властито благостање, па њихов страх надвлађа њихову моћ. Моћни цијене живот и уживају у добром животу. Једном када избије, паника међу привилегираним преувеличава стварне потенцијале невидљивог али у бити слабог непријатеља, повећава његове наводне досеге и подрива заједнички осјећај сигурности толико потребан за друштвену егзистенцију у удобности. Након што западну у паничне, претјеране реакције, моћни се несвјесно претварају у таоце слабих“ (Брзезински, 2004: 39).

Оваква талачка ситуација услиједила је одмах након терористичких напада на Пентагон и Свјетски трговински центар, док су колективни страх и колективна паника своју кулминацију

доживјели у објави рата против тероризма.⁹ Тиме је глобализација ушла у фазу параноје, с обзиром да се објава рата по први пут у историји није односила на једну државу или одређену територију.

Уколико се осврнемо на претходно казано, спознаћемо неке од разлога детерминирања тероризма као највеће пријетње сигурности данашњице.

Када говоримо о *првом* разлогу, онда требамо имати у виду чињеницу да је ово други напад на САД у њиховој историји. Први се догодио 1941. године када је јапанска флота нападом на луку Перл Харбор уништила трећину америчке пацифичке флоте. Терористички напади од 11. септембра представљају други највећи пораз САД, у којем је убијен дупло већи број људи него у нападу из децембра 1941. године.

Други разлог темељи се на чињеници да је овакав стравичан напад извршен над САД, којима је као побједнику Хладног рата припала водећа улога у осигурању и очувању глобалне сигурности, стога не изненађује помак од релативно бенигне дефиниције америчке улоге у свијету ка преокупацији америчком вулнерабилношћу након догађаја од 11. септембра, који су показали рањивост једне раније samozадовољне заједнице у односу на непријатеља који не познаје морална ограничења у примјени насиља. „У таквим околностима, посебно након догађаја од 11. септембра, сасвим је разумљиво јачање америчке заокупљености потрагом за бољом националном сигурношћу. Напори на самозаштити од постојећих, претпостављених, предвидивих, суспектних, па чак и имагинарних пријетњи могу се оправдати не само због посебне улоге у глобалној сигурности коју је САД преузела након Хладног рата, већ и због степена у којем се САД, глобално социокултуролошки препознатљиве, налазе у средишту свјетске пажње. Из

⁹ Као одговор на терористичке нападе од 11. септембра, САД су 7. октобра 2001. године покренуле војну кампању против Авганистана познату као „Операција трајне слободе“, позивајући се на самоодбрану. Резолуцијама Савјета сигурности 1368 од 12. септембра 2001. и 1373 од 14. новембра исте године изричито је признато право држава на самоодбрану у случају тероризма. „То је представљало евидентно проширење традиционалног модела права држава на самоодбрану како је то прописано *Повељом УН*“ (Софтић, 2012а:130). „Сада је очигледно прихваћено да је терористички напад на државну територију од недржавних починитеља оружани напад који оправдава одговор против државе која пружа уточиште одговорним“ (Gray према: Софтић, 2012b:131).

тога слиједи како САД имају разлога да за себе траже више сигурности него што то очекује већина других држава (...) Јачање глобалне сигурности за САД представља незамјењив фактор њихове националне сигурности“ (Brzezinski, 2004:15, 22).¹⁰

Објава рата глобалном тероризму и позив упућен свим демократским државама свијета да се прикључе глобалној коалицији против тероризма имали су за циљ тестирање политичке лојалности и привржености америчким вриједностима (Вуковић и др., 2011:117-131). То представља *трећи* разлог одређења тероризма као приоритета националне сигурности. Ово се могло видјети из обраћања предсједника Bush Конгресу 20. септембра 2001. године. Он је том приликом, изрекавши паролу „Са нама или са терористима“, указао на чињеницу како ниједна држава нема право да изостане из глобалне коалиције против тероризма и да ће се свако изостајање из те коалиције имати значење подршке тероризму.

Четврти разлог значио је преиспитивање и афирмацију позиције и улоге САД као предводничке глобалне силе. „Америчко друштво, иако донекле ограничено у својим интелектуалним и културним интересима, ипак је подржавало постојан, дуготрајан, глобалан амерички ангажман против пријетњи тоталитарног комунизма, а данас је мобилизирано у борби против глобалног тероризма. Тако дуго док постоји та преданост, биће одржана и америчка улога глобалног стабилизатора. Уколико таква преданост ослаби и изблиједи, било због нестанка тероризма, било због тога што су се Американци уморили или изгубили осјећај заједничког циља, могла би нагло завршити и америчка глобална улога“ (Brzezinski, 2004:15).

¹⁰ Став да америчка национална сигурност зависи од јаког и глобалног вођства потврђен је у оквиру националних сигурносних стратегија донетих посљедњих година. Осврнућемо се на најактуелнију – *Националну стратегију сигурности* из фебруара 2015. године, у којој је наведено да свака успјешна стратегија, да би осигурала сигурност народима САД и унаприједила интересе њене националне сигурности, треба бити заснована на неупитној истини: САД морају бити лидер. Снажно и континуирано америчко вођство од кључног је значаја за међународни поредак заснован на правилима, који промовише глобалну сигурност, просперитет, као и достојанство и људска права свих народа (*National Security Strategy*, 2015:II).

Пети разлог треба тражити у чињеници да је 11. септембар постао симбол наказности новог свјетског нереда (Кегли, Виткоф, 2004:628). Овај датум, наиме, означио је крај раздобља у којем је превладавала перцепција тероризма као ријетке и далеке пријетње по људска бића и сигурност. Промјена у перцепцији тероризма непосредна је импликација до тада невиђеног броја жртава у историји тероризма, с једне, и „видљивости“ овог феномена и његове деструктивности, чему су превасходно допринијели масовни медији, с друге стране.¹¹

George Bush старији је у својству потпредсједника САД 1988. године дефинирао терористе као оне „који убијају суце, новинаре, чланове владе, полицајце, свећенике и друге који бране вриједности грађанског друштва“ (Калинић према: Јуришић, Шапит, 2005:116). Ова дефиниција је изгубила свој легитимитет након терористичких напада 11. септембра у којима је живот изгубило близу три хиљаде невиних жртава. Мада су САД искусиле терористичко дјеловање и прије овог кобног напада, циљеви су биле претежно америчке службе у свијету, а њихови учинци симболичке нарави.

Након 11. септембра, који је постао синоним за најбруталније терористичке нападе у историји, услједило је низ нових терористичких напада, на основу којих се може закључити да је пријетња од савременог тероризма пријетња највећој човјековој вриједности – животу и, како истиче Jessica Wolfendale, пријетња вјеровању да смо морално вриједни. „Све више осећамо опасност од тероризма, јер он прети не само животу, већ и нашем поверењу да нас други неће третирати као објекте. Због злочиначких намера терористичких аката и чињенице да би свако могао бити жртва, тероризам нарушава човеков осећај да је безбедан у својој средини и поверење у свакодневни нормалан живот“ (Wolfendale према: Мијалковић, Бајагић, 2012:298).

На основу реченог можемо констатовати да је масовна подршка САД у објави рата против глобалног тероризма једним дијелом израз политичке лојалности, док је доминантно израз вла-

¹¹ „Продуцирање и емитирање визуелних слика које су милиони телевизијских гледаоца морали гледати на тај дан, немоћни да трепну, и колективни чин њиховог пажљивог гледања претворили су овај догађај у спектакл. То је и био један од циљева планера ових напада“ (Suganami, 2003:4).

стите идентификације са невиним жртвама и спознаје да смо сви потенцијалне жртве тероризма.

Ако се то има у виду, не изненађује чињеница да су терористички напади од 11. септембра побудили свијест о свјетском заједништву, како истиче Божо Вукасовић, више и брже него што је то успијевало заговорницима „новог свјетског поретка“ (2007). Овај догађај је, наиме, допринео 'глобалној меморији' и чланству у универзалној заједници, као и томе да су емоције везане за овај трагичан догађај у данима, недјељама и мјесецима који су услиједили достигле глобалне размјере (Brunn, 2004:3).

Шести мотив детерминирања тероризма као највеће глобалне пријетње сигурности идентифицирали смо у рационалном страху САД и других држава свијета да би тероризам будућности могао бити разорнији од тероризма од 11. септембра. Тај страх произлази из спознаје да би терористи у будућим терористичким атакама могли корисити оружје за масовно уништење.

Седми, према нашем мишљењу посљедњи мотив детерминирања тероризма као приоритета националне сигурносне политике САД, препознали смо у дискурсу Zbigniewa Brzezinskog о овом питању. Он, наиме, истиче како је демонизирањем непознатог непријатеља и искориштавањем неодређених страхова лако придобити подршку јавности (2004:144), а с обзиром на истакнуто у оквиру петог и шестог разлога, постаје разумљиво зашто су терористички напади од 11. септембра послужили тој сврси.

Реформа обавјештајне заједнице САД из 2004. године

Након терористичких напада од 11. септембра услиједило је највеће преиспитивање обавјештајних капацитета САД од утемељења обавјештајне заједнице на модерним основама након Другог свјетског рата.¹²

¹² „САД су свој најтежи пораз на почетку Другог светског рата претрпеле када је јапанска флота нападом на луку Перл Харбор уништила трећину америчке пацифичке флоте. О том поразу расправљао је Конгрес и констатовао да је узрок таквом поразу била слаба координација обавештајних служби“ (Трифони, 2001:171). Имајући ово у виду, Конгрес је донио приједлог да се обједине дјелатности свих обавјештајних служби, што је резултирало доношењем *Закона о националној сигурности* 1947. године, којим је успостављена Централна

Конгрес је након ових немилых догађаја основао Националну комисију за терористичке нападе на САД, чији је примарни задатак био да истражи нападе и изнесе закључке и препоруке у циљу превенирања будућих терористичких атака. Комисија је дошла до спознаје да је главни узрок пропуста америчке обавјештајне заједнице да антиципира терористичке нападе био недовољан ниво интеграције између елемената обавјештајне заједнице, тако да је обавјештајна реформа и *Закон о спречавању тероризма* (Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act – IRTPA)¹³ од 17. децембра 2004. године била примарно у функцији унапређења интеграције елемената обавјештајне заједнице САД. У том циљу успостављена је функција националног обавјештајног директора (Director of National Intelligence – DNI) као водећег обавјештајног функционера на државном нивоу, кога именује предсједник уз сагласност Сената. Три функције, раније обједињене у положају Директора ЦИА, овом реформом су рашчлањене, тако да је национални обавјештајни директор постао руководилац обавјештајне заједнице и главни савјетник предсједника, Вијећа за националну сигурност и Вијећа за домовинску сигурност¹⁴ о обавјештајним питањима која се односе на националну сигурност (IRTPA, 2004: 50 USC 403 SEC.102), док је директору ЦИА преостало обнашање функције директора ове агенције.

Национални обавјештајни директор има приступ свим обавјештајним подацима који се односе на националну сигурност,

обавјештајна агенција (ЦИА), Вијеће за националну сигурност и функција директора ЦИА, који је постао руководилац обавјештајне заједнице, главни савјетник предсједника и Вијећа за националну сигурност, као и руководилац ЦИА.

¹³ Овој обавјештајној реформи и *Закону о спречавању тероризма* претходило је усвајање *Стратегије националне сигурности* и *Стратегије унутрашње сигурности* 2002. године, као и *Националне стратегије борбе против тероризма* 2003. године, која је иновирана 2006. године. Њихово усвајање значило је преиспитивање и редефинирање дугорочних сигурносних приоритета САД. Освртом на сваку стратегију појединачно видљиво је да су као највећи амерички сигурносни приоритети одређени тероризам и пролиферација оружја за масовно уништење (Мијалковић, Бајагић, 2012:488-503).

¹⁴ Вијеће за домовинску сигурност је успостављено 29. октобра 2001. године у оквиру Уреда Бијеле куће. Одговорно је за процјену циљева, обавеза и ризика у САД, као и за израду препорука предсједнику у погледу домовинске сигурносне политике.

прикупљеним од стране федералних одјела, агенција и других субјеката, те је дужан да те податке прослиједи предсједнику, водитељима одјела и службама извршне власти, предсједнику Здруженог стожера и вишим војним командантима, Сенату и Заступничком дому, њиховим одборима, те другим особама које одреди надлежним (Ibid., 50 USC 403-SEC.102A). У његове надлежности спада и: 1) утврђивање циљева, приоритета и смјерница за обавјештајну заједницу како би се осигурало правовремено и учинковито прикупљање, обрађивање, анализирање и ширење обавјештајних података; 2) изравно управљање процесом прикупљања, анализе, производње и ширења обавјештајних података од стране агенција обавјештајне заједнице; 3) пружање савјета оним обавјештајним агенцијама и одјелима који нису обухваћени Националним обавјештајним програмом; 4) утврђивање кадровске политике и програма, уз консултације са челницима других служби и елемената обавјештајне заједнице, као и челницима њихових одјела; 5) осигурање поштивања *Устава* и закона Сједињених Држава од стране ЦИА и других елемената обавјештајне заједнице; 6) уклањање беспотребног и штетног дуплирања процеса унутар обавјештајне заједнице; 7) осигурање најтачнијих обавјештајних анализа; 8) развијање и одређивање годишњег прорачуна за потребе реализације Националног обавјештајног програма (Ibid., 50 USC 403-1. SEC. 102A).

Поред успоставе функције националног обавјештајног директора, основан је и Уред Националног обавјештајног директора (Office of the Director of National Intelligence – ODNI) са примарним задатком да му помаже у извршавању његових дужности. Кључне компоненте које су ушле у састав овог уреда су национални обавјештајни директор, његов замјеник, Национално обавјештајно вијеће, главни правни савјетник, службеник за заштиту грађанских слобода, Директорат за науку и технологију и национални директор за контраобавјештајни рад.

Првог замјеника националног обавјештајног директора именује предсједник на приједлог националног обавјештајног директора, уз сагласност Сената. Његова основна дужност је да директору пружа помоћ у обављању његових дужности и да обнаша његову функцију у случају упражњеног мјеста на тој позицији, као и у случају његове спријечености или одсуства (Ibid., 50 USC

403-3a SEC. 103A). Национално обавјештајно вијеће је састављено од виших аналитичара унутар обавјештајне заједнице и самосталних стручњака из јавног и приватног сектора, које именује национални обавјештајни директор. У надлежности овог вијећа је да врши обавјештајне процјене, обраду и вредновање прикупљених података и извора унутар обавјештајне заједнице, те да директору помаже у извршавању његових дужности (Ibid., 50 USC 403-3b SEC. 103B). Главног правног савјетника именује предсједник уз сагласност Сената. Он је главни правни референт Уреда (Ibid., 50 USC 403-3c SEC. 103C). Службеника за заштиту грађанских слобода именује национални обавјештајни директор. Његова примарна надлежност је да осигура да заштита људских права и приватности буде адекватно уграђена у политичке и процедуре развијене и имплементирание од стране Уреда и агенција обавјештајне заједнице у оквиру Националног обавјештајног програма (Ibid., 50 USC 403-3d SEC. 103D). Директора за науку и технологију именује национални обавјештајни директор, којем пружа помоћ у формулисању дугорочне стратегије за научни напредак у подручју обавјештајног рада и око прорачуна буџета за научне и технолошке потребе Уреда, те обавља друге дужности које му он додјели (Ibid., 50 USC 403-3e SEC. 103E).

Врло значајан елемент који је успостављен овом реформом у циљу интеграције елемената обавјештајне заједнице јесте Заједничко вијеће обавјештајне заједнице (Joint Intelligence Community Council). Ријеч је о извршном надзорном тијелу састављеном од највиших државних функционера, које је надлежно да директору пружа помоћ у provedби јединственог националног обавјештајног напора на заштити националне сигурности, да га савјетује око управљања финансијама, успостављања јединствене обавјештајне политике, те да му пружа помоћ у надзору и оцјени рада обавјештајне заједнице (Ibid., 50 USC 402-1. SEC. 101A).

Општепознато је да је цијела обавјештајна реформа била у духу борбе против тероризма, о чему најбоље свједочи успостава Националног центра за противтероризам (National Counterterrorism Center – NCTC), Националног центра за противпролиферацију (National Counter Proliferation Center – NCPC), као и Савјета за размјену информација (Information Sharing Council) и

Окружења за размјену информација о тероризму (Information Sharing Environment – ISE).¹⁵

Национални центар за противтероризам успостављен је у оквиру Уреда националног обавјештајног директора. На његовом челу се налази директор који националном обавјештајном директору служи као главни савјетник о обавјештајним операцијама које се односе на борбу против тероризма.

Надлежности овог центра су сљедеће: 1) да у Сједињеним Државама служи као примарна организација за анализу и интеграцију свих обавјештајних података који се односе на тероризам и противтероризам; 2) да води стратешко-оперативно планирање противтерористичких активности, укључујући дипломатске, финансијске, војне, обавјештајне активности, активности домовинске сигурности и активности provedбе закона унутар и међу агенцијама; 3) да као дио својих послова оперативно-стратешког планирања, према потреби, водећим одјелима и агенцијама додјељује функције и одговорности за противтерористичке активности у складу са законом и које подржавају противтерористичке стратешко-оперативне планове; 4) да осигура агенцијама да, по потреби, имају приступ обавјештајним подацима и да добију обавјештајну подршку за извршавање противтерористичких планова или за извођење неовисних, алтернативних анализа; 5) да осигура агенцијама да имају приступ и да добијају обавјештајне податке који су им потребни за обављање дужности које су им додијелене; 6) да служи као централна и заједничка база сазнања о познатим и осумњиченим терористима и међународним терористичким групама, њиховим циљевима, стратегијама, могућностима и мрежама контаката и подршке (Ibid., 50 USC 404o SEC. 119).

Национални центар за противпролиферацију основао је предсједник САД, који је приликом његовог оснивања узео у обзир све адекватне владине инструменте за спречавање и заустављање ширења оружја за масовно уништење, система њихове испоруке и материјала и технологија за његову производњу (Ibid., 50 USC 404o-1 SEC. 119A).

¹⁵ Под термином „Окружење за размјену информација“ (ISE) подразумијева се приступ који олакшава размјену информација о тероризму, а који може укључивати све методе одређене као неопходне и прикладне за то (Ibid., 6 USC 485. SEC. 1016).

У циљу правовремене размјене информација о тероризму успостављен је Савјет за размјену информација, са примарним циљем: а) да предсједника и водитеља програма¹⁶ савјетује у погледу политике развоја, поступака, смјерница, улога и стандарда неопходних за успоставу, имплементацију и одржавање Окружења за размјену информација; 2) да ради на осигурању координације између федералних одјела и агенција које судјелују у Окружењу за размјену информација; 3) да идентифицира и по потреби препоручи консолидирање и елиминирање постојећих програма, система и процеса које користе федерални одјели и агенције за размјену информација, и по потреби препоручи преусмјеравање постојећих средстава у циљу пружања потпуне подршке Окружењу за размјену информација; 4) да идентифицира недостатке између постојећих технологија, програма и система за размјену информација које користе федерални одјели и агенције; 5) да предлаже рјешења у циљу отклањања тих недостатака; 6) да препоручи средства којима се Окружење за размјену информација може проширити како би се омогућила размјена информација о тероризму између федералних одјела и агенција и надлежних државних и локалних институција (Ibid., 6 USC 485. SEC. 1016).

Поред овог савјета, реформом је предвиђено да предсједник створи Окружење за размјену информација о тероризму на начин који је у складу са националном сигурношћу и важећим правним прописима који се односе на приватност и грађанске слободе. Успоставом овог окружења жељела се остварити интеграција процеса и технолошког повезивања извора (људи, система, база података и информација) савезних, државних, локалних субјеката и приватних сектора, како би се олакшао приступ и размјена информација о тероризму, те како би се сарадња у борби против њега учинила ефективнијом.

Освртом на реформу евидентно је да су сви сегменти система националне сигурности САД мобилизирани у борби против тероризма. Реформом се настојао осигурати један кохезиван, координиран, централизиран обавјештајни напор у борби против тероризма како се не би поновио 11. септембар. У томе се сигурно

¹⁶ Водитељ програма (program manager) је особа коју је именовао предсједник САД. Он планира и надзире provedбу и управљање Окружењем за размјену информација (Ibid.).

добрим дијелом успјело. Но, поред свих ових подузетих мјера и оних најављених, не јењава скепса у (апсолутну) могућност антиципације будућих терористичких напада, па и од стране обавјештајно-сигурносног система САД. У прилог оваквој констатацији иде чињеница да терористичке организације, за разлику од држава, нису везане за одређену територију, већ прелазе границе, децентрализоване су, често изграђене као полуаутономне ћелије и немају никаквог интереса да инвестирају у одржавање *statusa quo* на било којем плану (Ериксен, 2002:26). Овоме треба придружити и све актуелније трендове дислоцирања терористичких активности са активности познатих терористичких организација на активности „усамљених вукова“, што чини готово утопијским сваки покушај проактивног реагирања на њихове нападе.

Закључак

Терористички напади Al-Qaeda на Пентагон и Свјетски трговински центар од 11. септембра 2001. године наметнули су потребу преиспитивања обавјештајне инфраструктуре САД, што је било очекивано с обзиром да је одговорност за пропуст њихове антиципације приписана преваходно обавјештајној заједници.

Као што смо истакли у раду, обавјештајно-сигурносни систем САД се почиње етаблирати на модерним основама након Другог свјетског рата. Инвестирање у обавјештајне капацитете је, тада је процијењено, од виталног значаја. Такве процјене су непосредна импликација, с једне стране, аспирација тадашњих америчких званичника да САД као један од побједника Другог свјетског рата остваре глобалну доминацију и, с друге стране, спознаје да је главна препрека у реализацији тог циља совјетски експанзионизам. Сходно казаном, обавјештајно-сигурносни систем САД је своју дјелатност у периоду Хладног рата усмјерио на борбу против комунизма дјелујући највише у земљама источног блока, са посебним акцентом на Совјетски Савез.

Крај Хладног рата озваничио је пораз комунизма који је током вишедеценијског периода био главни предмет америчког обавјештајног интереса. То је наметнуло потребу одређења новог, при чему је тероризам препознат као достојан супституат комунизму.

Преиспитивање и рedefинирање приоритета америчког обавјештајног интереса кулминирало је доношењем *Обавјештајне реформе* и *Закона о спречавању тероризма* концем 2004. године. Освртом на ову реформу, може се уочити да је она примарно оријентирана на борбу против тероризма који је номиниран као највећа глобална пријетња савременог доба.

Америчка борба против комунизма несумњиво је била највећим дијелом мотивирана жељом за остварењем свјетске доминације, док је америчка борба против тероризма примарно мотивирана жељом да се доминација одржи. Истрајавање на овом курсу реал политике артикулисано је и у посљедњој *Стратегији националне сигурности* из фебруара 2015. године, у којој је истакнуто како ће један од највећих америчких приоритета у будућности бити суочавање са нарастајућом пријетњом од тероризма, при чему није пропуштена прилика да се поново исказе увјереност америчких лидера како Сједињене Државе имају јединствену способност мобилизирања и вођења међународне заједнице у суочавању са овом и другим пријетњама данашњице.

До када ће овакав стратешки потез послужити интенцијама Сједињених Америчких Држава да се одрже на свјетском трону, вријеме ће показати.

Литература

1. Бајагић, М., (2012). *Међународна сигурност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
2. Башић, Н., (2012). Глобалне структуралне промјене и нова сигурносна парадигма, *Међународне студије, Часопис за међународне односе, вањску политику и дипломатију*, Загреб 12(2): 9-26.
3. Бжежински, З., (2004). *Амерички избор: Глобална доминација или глобално вођство*, ЦИД, Подгорица.
4. Brunn, S. D., (2004). *11 September and Its Aftermath, The Geopolitics of Terror*, Frank Cass Publishers, London.
5. Вукасовић, Б., (2007). Утјецај тероризма на међународну (глобалну) сигурност, *Хрватски војник – интернет издање*, преузето са: <http://www.hrvatski-vojn timer.hr/hrvatski-vojn timer/1242007/terror.asp>. доступан 10. 5. 2015.

6. Вуковић, С., Мијалковић, С., Бошковић, Г., (2011). Превенција прања новца и финансирања тероризма – основне методе и могућности, *Наука – безбедност – полиција*, 15(2): 117-131.
7. Дураковић, Н., (2009). *Међународни односи*, Факултет политичких наука Универзитета у Сарајеву и Правни факултет Универзитета у Сарајеву.
8. Ериксен, Т. Х., (2002). *Параноја глобализације. Ислам и свијет послје 11. септембра*, Сејтарија, Сарајево.
9. Јуришић, Ј., Шапит, М., (2006). Утјецај тероризма на улогу и дјеловање медија, *Политичка мисао*, Загреб, 17(4): 115-128.
10. Kegli, Č. V., Vitkof, J. R., (2004). *Svetska politika. Trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope/Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu/Diplomska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd.
11. Маслеша, Р., (2001). *Теорије и системи сигурности*, Магистрат, Сарајево.
12. Мијалковић, С. (2011). Обавештајно-безбедносне службе и национална безбедност, *Безбедност*, 53(1): 74-92.
13. Мијалковић, С. (2012). Методолошки оквир једног научног истраживања организованог криминала и тероризма, *Безбедност*, 54(2): 96-113.
14. Мижалковић, С., Благојевић, Д. (2014). The basis of national security in international law, *NBP: nauka, bezbednost, policija: časopis Policijske akademije = NBP: science, security, police: journal of Police Academy*, Belgrade, 19(1): 49-68.
15. Мијалковић, С., Бајагић, М., (2012). *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
16. Mc Kenzie, K. F., (2001). The Rise of Asymmetric Threats: Priorities for Defence Planning, *QDR 2001: Strategy Driven Choices of America's Security*, Institute for National Studies (INSS), p. 75-105.
17. National Security Strategy (2015), *Seal of the President of the United States*.
18. Пена, У., Шикман, М., (2007). Тероризам и организовани криминалитет као изазови глобалној безбедности, *Крими-*

- налистичке теме, Часопис за криминалистику, криминологију и сигурносне студије, Сарајево, 4(1-2): 81-102.*
19. Public Law 108-458. 2004. *Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004*. Preuzeto sa: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-108publ458/pdf/PLAW-108publ458.pdf>. доступно 24. 5. 2015.
 20. Robb, J., (2007). *Brave New War: The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, John Wiley & Sons, New Jersey.
 21. Софтић, С., (2012а). *Међународно право*, ДЕС, Сарајево.
 22. Softić, S., (2012b). The System of Collective Security, Criminal Justice Issues, *Journal of Criminal Justice and Security*, Сарајево, 12(5-6): 117-141.
 23. Стајић, Љ., (1999). *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд.
 24. Suganami, H., (2003). *Reflections on 11 September, 11 September 2001*. War, Terror and Judgement, Frank Cass Publishers, London.
 25. Тагаловић, С., Биланџић, М., (2005). *Основе националне сигурности*, Министарство унутарњих послова Републике Хрватске, Загреб.
 26. Трифони, А., (2001). *Обавештајне службе и прислушкивање*, Радунић, Београд.

US Intelligence Community After the End of the Cold War: Redefined Priorities

Summary: The focus of the paper is on the consideration of significantly amended role of US Intelligence Community in the period following the end of the Cold War, particularly in the period after September 11th, 2001. With a reference to the Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of December 2004, the author is examining the role of the terrorist attacks of September 11th as a determining element in placing terrorism as the main threat to the US national security, which had resulted in redefinition of priorities in the intelligence – security services and the role of such services in the system itself.

Combating terrorism, in fact, has become a primary interest of the Intelligence Community of the United States and in the paper, the author attempts to identify the key reasons why this centuries-old phenomenon has earned the title of the ultimate threat to the national security in the wake of attacks on Pentagon and the World Trade Center.

Keywords: *USA, US Intelligence Community, terrorism, September 11th, Cold War.*

Мр Биљана ТОМИЋ*,
Висока пословна школа струковних студија, Београд
Мирослав ЈАКШИЋ,
МУП Републике Србије

UDK – 339.96 : 343.811 (497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 07.7.2015.

Рецензија: 28.12.2015.

Датум прихватања: 14.6.2016.

Неки од видова међудржавне привредне сарадње – кључ за решење проблема преоптерећености српских затворских капацитета?

Анстракт: Последњи обрађен и објављен Годишњи извештај Савета Европе о казненој статистици Србију и даље сврстава у категорију држава са више од сто затвореника на сто расположивих затворских места (Aebi et al., 2015). Сudeћи по доступним информацијама слика српских затвора поклапа се са оном из казних установа широм Италије, Грчке, Хрватске, Бугарске, Мађарске, Кипра, Македоније, Румуније и других европских земаља. Није тешко прихватити став да се једина реална могућност изласка из кризе у којој се казнено-поправни систем Републике Србије налази крије у тенденционом стварању нових прихода, што се најлакше може учинити ефикасним, циљаним привлачењем страног капитала путем неког од облика привредне сарадње. Нужан предуслов, елиминисање пословично српских административних препрека, је једним делом остварен ступањем на снагу Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама.

Кључне речи: пренасељеност затвора, привредна сарадња, концесија.

* www.vpscacak.edu.rs

Увод

Узевши у обзир чињенице да један број европских земаља има потребу за новим затворима са високим степеном обезбеђења, најсавременијом опремом и високо обученим особљем, уз поштовање свих важећих стандарда затворске делатности; да најпростије економске анализе у малом броју случајева потврђују исплативост одржавања и изградње нових затворских капацитета на домаћим територијама, те је можда прихватљивије решење да се они изместе у државе са нижом ценом коштања затворских услуга; да је пожељно да измештени затвори, уколико их буде, имају такву геополитичку позицију да се и транспорт затвореника уклопи у опште процене економске исплативости, Србија има компаративних предности међу конкуренцијом, надамо се довољних да на дуг рок, евентуално након повлачења страног партнера, реши проблем преоптерећености сопствених казнено-поправних установа. С тим у вези, према последњим обрађеним и објављеним подацима Савета Европе, просечни учињени трошкови у државама чланицама СЕ по затворенику на дан износили су 97 евра. Трошкови су били најнижи у Бугарској и Грчкој (око три евра по затворенику), а највиши у Норвешкој (283), Шведској (364 евра) и Сан Марину (685 евра). У Србији су утврђени на 14 евра по затворенику на дан (Aebi et al., 2015).

Циљ овог рада је да прикаже да правни систем Републике Србије формално омогућава кретање у описаном смеру. Остало, попут постојања политичке воље, конкретних облика правних полова којима би пројекат најоптималније био реализован, дубље економске и финансијске анализе најизводљивијих опција, карактера и броја уговорних страна, интензитета и периода ангажовања домаћих капацитета у најопштијем смислу и слично, јесу питања за неку другу прилику.

Добродошлица приватном капиталу?

У јавности се, у пар наврата, већ провукла прича о могућој приватизацији српских затвора. Категоричним одречним изјавама државних званичника на њу је засад стављена тачка. С правом, чини се, будући да се и у земљама у којима је отварање и држање

приватних затвора уобичајена пракса, попут Сједињених Америчких Држава, Аустралије и Велике Британије, све чешће чују озбиљне критике на њен рачун. Значајна истраживања су већ показала да систем приватних затвора у великој мери погодује пракси ускраћивања основних људских права, посебно права на живот, на слободу (укључујући право на забрану арбитрарног затварања) и на третман достојан човека (Human Rights Advocates, 2010: 3; Mason, 2013).¹ Постаје све уочљивије да је приватизација у овој сфери довела и до настанка нове привредне гране, тзв. *затворске индустрије*, сигурног, профитабилног и, самим тим, веома примамљивог бизниса.

Мада су варијетети у пракси бројни, најопштије гледано, у земљама које су увеле овакав систем приватна организација на основу уговора са надлежном државном агенцијом (Miller, 2010) преузима обавезу да изгради нове и/или организује и управља постојећим затворима (укључујући ту и пружање свих потребних услуга, попут превоза, исхране, медицинске неге затвореника, одржавања и слично), капацитетима који остају у државном власништву. Држава са своје стране задржава право већег или мањег степена надзора над управом, односно функционисањем објеката и служби. Уздајући се у обећавано растерећење државног буџета, отварање нових радних места у затворској машинерији, као и у уврежени концепт рационалнијег коришћења ресурса од стране приватника, неке федералне државе САД им, на пример, плаћају по осуђенику, па и гарантују попуњеност њихових затворских капацитета од 80% до чак 100% (*A Publication In the Public Interest*, 2013). Осим доказано негативног утицаја на правосудну политику, који се пре свега огледа у претераном изрицању затворских казни (Mason, 2013),² овај трансфер моћи из

¹Више о потреби етичког поступања полиције уопште, у складу са међународно прихваћеним стандардима поштовања људских права видети у: Бошковић, А., (2014). Приказ монографије „Међународни стандарди поступања полиције у кривичним стварима“, *Безбедност*, бр. 2, стр. 217-222, и Марковић, С., (2014). Практични аспекти примене неких полицијских овлашћења и обављања послова, *Безбедност*, бр. 1, стр.136-157.

²Иначе, САД имају више затвореника по становнику од било које друге државе на свету, тачније 714 затвореника на 100.000 становника. Више о томе у: Mason, С., (2013). *International Growth Trends in Prison Privatization*, The Sentencing Project, стр. 1.

државних у руке приватних компанија по многима води лошијем квалитету услуге, а тиме и ускраћивању могућности и права на рехабилитацију затворених лица (Human Rights Advocates, 2010).

Међутим, и поред замерки лоби затворских корпорација све успешније промовише идеју приватизације широм света, поготово у земљама у развоју, тешко оптерећеним претрпанним казама-тима.

Међудржавна привредна сарадња – глобално затворско тржиште³

Белгија је једна од европских земаља коју годинама уназад потреса проблем преоптерећености казнених установа. Подаци белгијског Федералног директората за општу статистику и економске информације показују пораст затворске популације од 43%, у периоду од 1997. до 2013. године, док су затворски капацитети повећани за само 26%. Такође, у једном броју већих затвора забележен је ниво преоптерећености већи од 50% (Amnesty International, Belgium, 2013: 10). У покушају да пронађе ефикасно, макар и привремено решење, Белгија је још 2009. године кренула знатно екстремнијим правцем. Закључивши специфичан међудржавни уговор (Report 2011:7), први такве врсте, са суседном Холандијом, изнајмила је простор холандског затвора у Тилбургу, близу заједничке границе, за својих првих 500 затвореника. Уговор је закључен на три године, уз могућност скраћења или продужења овог рока, по цени од 30 милиона евра годишње, плус око 213 хиљада евра по особи на сваких додатних 50 места, те су укупни трошкови достигли износ од 42 милиона евра.

Уговор предвиђа поделу надлежности између две државе. Обавеза Холандије је да стави на располагање просторије, медицинско и већи део затворског особља, као и да обезбеди транспорт затвореника. Унутар затворских зидина се примењује холандско кривично право. Како су, међутим, сви затвореници осуђени на белгијским судовима, применом белгијских прописа, и затворски

³О томе у: Левин, Б., (2014). Inmates for Rent, Sovereignty for Sale: The Global Prison Market, *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, Vol. 23, стр. 509-554.

режим је белгијски. Поред тога, сви приговори на рад особља у затвору упућују се генерално, у складу са уговором, белгијским властима. С обзиром да су за свакодневни третман и безбедност затвореника задужени углавном Холанђани, јурисдикција је и овде подељена, па су посебни задаци и дужности особља предмет додатног Споразума о сарадњи, накнадно закљученог између Генералних директората за казнене институције обе земље потписнице (Heijer Maarten den, 2012). Свеукупни извештаји релевантних тела о општем функционисању затвора Тилбург досад нису садржали веће замерке. Белгија је у међувремену ипак успела да у извесном проценту смањи оптерећеност својих домаћих казних установа, па су створени услови да се пре истека рока из уговора првих сто затвореника врати у матичну државу, чиме је остварена и значајна буџетска уштеда (Torfs, 2014).

Противши белгијско-холандски модел, Норвешка је пре неколико година упутила сличан предлог за решавање свог проблема недостатка затворског простора Шведској, у којој је, слично као и у Холандији, број затвореника толико опао да су чак четири затвора престала са радом (*Norway asks Sweden to rent out its prisons*, 2013).

Сигурно је да разлози за овако драстичне разлике у казнено-поправним системима европских држава суседа, на релативно сличним социо-економским позицијама, заслужују озбиљнију анализу у раду значајнијег обима, али овом приликом ваља бар истаћи оно што је евидентно. Суверенитет држава у Европи више није никаква препрека за *пословну сарадњу*, чак ни када се ради о најосетљивијим унутрашњим питањима. Било да се казнене установе изнајмљују, или купују и продају, било да те трансакције обављају државе или приватне корпорације, глобализација није заобишла ни ову сферу људске егзистенције, сферу у којој су вероватно најрањивији.

Суштински проблем затворских установа Србије

Иако се надлежни хвале чињеницом да је у скорије време уложен напор у реновирање и реорганизацију постојећих затворских капацитета, њихова преоптерећеност остаје горући проблем. Директна последица тога је добро познати феномен да ср-

пски затвори нису у стању да приме све осуђенике на издржавање казне одмах након што им је она изречена (Николић, 2008: 260). Према *Годишњем извештају Савета Европе о казненој статистици за 2013. годину*, Србија је и даље сврстана у категорију земаља са више од сто затвореника на сто расположивих затворских места. Поред тога, налазимо се у категорији земаља са више од сто затвореника на сто хиљада становника. Ситуација је ипак боља него што је забележио претходни Годишњи извештај Савета Европе (Aebi et al., 2013), пре свега захваљујући ступању на снагу *Закон о амнестији РС*, крајем 2012, који је донекле растеретио заводске капацитете. Ово важи само за отворена и полуотворена одељења, док су затворена, у којима су услови боравка свакако најтежи, у погледу преоптерећености остала у готово непромењеном стању (Београдски центар за људска права, 2013: 14). Оправдано се, међутим, истиче да је амнестија само једнократна мера. Чешће изрицање алтернативних санкција, уређење система електронског надзора и истовремено увођење пробационе службе задужене за мониторинг, нека су од препоручених дугорочних решења. Институционални оквир за њихову примену у Републици Србији требало би да буде заокружен након усвајања и ступања на снагу *Закон о пробационој служби*, *Закон о извршењу ванзаводских санкција* и мера, и планираног отварања канцеларија за алтернативне санкције у свим већим градовима Србије.

Треба водити рачуна о чињеници да *Европска затворска правила*⁴ инсистирају на дужности европских држава да обезбеде да се приликом смештаја затворених лица води рачуна о заштити њихових права на приватност, здравље, на третман достојан човека. Иако не прецизирају универзални минимум индивидуалног простора на који затворена лица имају право, она ипак захтевају да он буде „разумне величине“, како би се избегли штетни ефекти пренасељености на живот у затворима. Тако западноевропске државе, по правилу, омогућују пет квадратних метара простора по затворнику, док је за земље централне и источне Европе

⁴ У питању је својеврстан низ *морално* обавезујућих норми (тзв. меко право) које имају за циљ обезбеђивање поштовања основних права и једнакости третмана затворених лица у европским затворским установама. О томе у: Council of Europe, (2006). *Recommendation Rec 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*.

стандард три до четири квадратна метра (Council of Europe, 2000: 49). У складу с тим, имајући у виду расположиве затворске капацитете, у нашим затворима не би требало да буде више од пет, шест хиљада људи. Упоређивањем ове бројке са стањем на терену, описаном у *Извештају о праћењу спровођења реформе српског затворског система у периоду од 2011. до 2013. године* Хелсиншког комитета за људска права, може се приметити да је у Србији преоптерећење затворских капацитета и даље проблем. Последице које оваква ситуација носи са собом не треба олако схватити. Континуирано лоши услови живота у затворима воде лошем психофизичком здрављу, што доприноси општем незадовољству, а тиме и повећању насиља и организованих протеста међу затвореницима. Превелики број људи у неадекватном смештају тешко је контролисати, отуда и пракса да се заводско особље, које је у несразмерној мањини, ослања на „најгоре међу лошим осуђеницима“ (Николић, 2008: 120) да малтретирањем слабијих обезбеде социјални мир. Ресоцијализација осуђеника у таквом окружењу постаје *немогућа мисија*.

Опасност за друштво, што због дугих листа чекања на издржавање изречених казни, што због евидентно социјално неприлагођених структура које из затвора излазе, је очигледна. Прогнозирано на дуг рок, у комбинацији са прилично лошом економском позицијом земље, ситуација неминовно иде ка *расту* популације будућих извршилаца кажњивих дела. Осим тога, увек постоји реалан ризик да ће лица која су на било који начин оштећена стањем ствари у казнено-поправном систему Републике Србије тужбом пред домаћим судовима или, коначно, пред Судом у Стразбуру, исходovati од државе право на накнаду утврђене штете, и тиме додатно оптеретити буџет.

Слична ситуација у комшилуку

Судећи по информацијама које постоје у јавности, ситуација у српским затворима добрим делом поклапа се са оном из казненних установа широм Италије, Грчке, Хрватске, Бугарске, Мађарске и других европских земаља са истим или сличним проблемима.

Примера ради, Италија је, према поменутом *Годишњем извештају Савета Европе за 2012*, била на трећем месту по пренасељености затвора, одмах после Србије и Грчке, са 147 затвореника на 100 расположивих места. Након што је седам осуђеника који су служили своје казне у италијанским затворима у јануару 2013. године добило случајеве пред стразбуршким Судом за људска права (ЕCHR, 2013), Италији је наређено да плати укупно 99.600 еура казне, као и да *под хитно*, а најкасније до 28. маја 2014. године, усклади стање у својим казним установама са стандардима *Европске конвенције о људским правима*. Да невоља буде већа, у Суд је приспело још преко 6.800 приговора у вези са нехуманим условима боравка у затворима, што би Италију, у случају да довољно брзо не покаже позитивне резултате у решавању проблема, према неким проценама могло да кошта од 60 до 100 милиона евра компензације (*Conditions in Italian prisons are still bad*, 2014). Стога је ради побољшања ситуације предузето низ мера (European Parliament, 2014: 3-5). Декретом централне власти, од марта 2014. године омогућено је ослобађање више хиљада осуђених за ситна кривична дела у вези са злоупотребом наркотика. У априлу месецу је италијански парламент наставио са усвајањем прописа у домену реформе кривичног законодавства. Законом су декриминализовани одређени облици нелегалне имиграције и дат је приоритет коришћењу установе кућног притвора и алтернативном кажњавању, пре свега изрицању мера рада у јавном интересу и електронског надзора, над краткотрајним затворским казнама (*Legge 28 aprile 2014*). Уложени напор италијанских власти био је довољан да земља засад избегне плаћање високе репарације пред Судом за људска права. Стањем, међутим, није задовољан ни Европски парламент, ни организације задужене за мониторинг над поштовањем права затворених лица, будући да и поред редукције броја затвореника њих и даље има око 15 хиљада више него што капацитети реално могу да приме (*Mieux connaître vos droits en Europe*, 2014).

Постоји ли адекватно и одрживо решење?

Подаци поменуте Казнене статистике Савета Европе указују на укупан пораст броја затворених лица за више од 35 хи-

љада, од септембра 2010. до истог месеца 2011. године. Током 2011. године просечан ниво европске затворске популације порастао је са 149 на 154 затвореника на сваких 100 хиљада становника. У току 2012. године укупан број затвореника је смањен за пет одсто, али је већ следеће године настављен тренд раста. Тако је 2013. забележен пораст броја европских затвореника од 6,3% у односу на укупно становништво. Последњи обрађени подаци, закључно са септембром 2013. године, показују да чак 43% свих европских затворских администрација мучи проблем преоптерећености капацитета (Aebi, et al., 2015). Стога је општи закључак да и поред чешћег изрицања алтернативних санкција, скраћивања неопходне претходне процедуре и процентуалног повећања броја лица стављених под електронски надзор, нису све европске државе успеле да се ефикасно изборе са пренасељеношћу својих казних установа (Press release-DC 053(214), 2014: 1). Чести су и коментари да рад у јавном интересу и електронске наогице у кућном притвору ипак нису довољно упечатљив *знак стоп* криминалном понашању, какав је страх од затвора. Мада је институт условног отпуста једини имао значајног ефекта на редукцију броја затворених лица, јасно је да се он не може неограничено користити. Изградња нових затворских капацитета и даље, дакле, изгледа као најсигурнији начин да се дугорочно стане на крај проблему. Неозбиљно је, међутим, претпоставити да у датим економским условима, и поред могућности коришћења европских развојних фондова, у земљама попут Србије ова прича може имати приоритет. Узевши у обзир постојеће начине за решавање проблема, као и њихове крајње домете, намеће се идеја да је време да се почне размишљати у другачијим правцима. Како, наиме, у условима глобалне економско-социјалне кризе, у којима су ограничена расположива средства већ унапред потрошена на реализацију хиљаду и једног пречег пројекта, одвојити један њихов део за излазак у сусрет легитимним захтевима затвореника? Метод који је Белгија већ искористила, а Норвешка има у виду је, економски гледано, потпуно непримењив за Србију. Неки од видова *међудржавне привредне сарадње*, који би нашу државу у мањој или већој мери ослободио обавезе иницијалног улагања средстава у сопствену казнено-поправну инфраструктуру, би можда могао да донесе жељене резултате. Ступањем на снагу *Закона о јавно-приватном*

партнерству и концесијама децембра 2011. створен је и формално-правни оквир за то.

Овај закон је дефинисао појам јавно-приватног партнерства (у даљем тексту: ЈПП) као *дугорочну* сарадњу између јавног и приватног партнера у циљу обезбеђивања финансирања, изградње, реконструкције, управљања или одржавања инфраструктурних и других објеката и пружања *услуга од јавног значаја*. Примењује се на сва улагања средстава у јавној својини, како на заједничко привредно друштво са приватним партнером, тако и на јавно-приватна партнерства која се спроводе у складу са посебним правилима поступка међународних организација (изузев одредаба које се односе на поступак доделе јавних уговора). Закон инсистира на обавези приватног партнера да од јавног партнера *преузме* пројектовање, изградњу, реконструкцију јавне инфраструктуре или објекта од јавног значаја и њихово одржавање, односно обављање услуга од јавног значаја, као и на обавези *финансирања* пројекта ЈПП од стране приватног партнера.

Концесија, у смислу овог закона, јесте уговорно ЈПП у коме је јавним уговором уређено комерцијално коришћење природног богатства, односно добра у општој употреби која су у јавној својини, или обављање делатности од општег интереса, које надлежно јавно тело уступа домаћем или страном лицу на одређено време, под посебно прописаним условима, уз плаћање концесионе накнаде од стране приватног, односно јавног партнера, при чему приватни партнер сноси ризик у вези са комерцијалним коришћењем предмета концесије. Члан 11 Закона утврђује да се концесија може дати ради комерцијалног коришћења природног богатства, односно добра у општој употреби која су у јавној својини или ради обављања *делатности од општег интереса*.

Важно ограничење важења *Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама* предвиђено је у случају кад би успостављање јавно-приватног партнерства захтевало стављање на увид информације чије би откривање угрозило безбедност Републике Србије, о чему треба водити рачуна с обзиром на осетљивост предметне материје. На примеру Белгије и Холандије смо, међутим, видели да ово не мора да буде непремостива препрека. Осим тога, искључена је примена одредби овог закона ако би се партнерство заснивало на међународним уговорима које је Република Србија

закључила са једном или више држава ради заједничког спровођења или коришћења пројеката, у ком случају би се домени надлежности, услови и цео поступак одредили самим тим уговорима.

Закључак

Годишњи извештај Савета Европе о казненој статистици за 2013. годину сврстава Србију у категорију земаља са више од сто затвореника на сто расположивих затворских места. Европским затворским правилима државе чланице су морално обавезане да воде рачуна и о заштити права затворених лица на приватност и на третман достојан човека. У том циљу западноевропске државе по правилу обезбеђују пет квадратних метара простора по затворенику, док је за земље централне и источне Европе овај стандард нешто нижи и износи три до четири квадратна метра по затворенику. Имајући у виду наведено, према *Извештају Хелсиншког комитета за људска права о праћењу спровођења реформе српског затворског система у периоду од 2011. до 2013. године*, у Србији је преоптерећење затворских капацитета актуелни проблем. Белгија, једна од европских земаља са сличним проблемом, је још 2009. године закључила специфичан међудржавни уговор, први такве врсте, са суседном Холандијом, изнајмивши простор холандског затвора у Тилбургу, близу заједничке границе, за својих првих 500 затвореника. Метод који је Белгија искористила је, економски гледано, потпуно непримењив за Србију, али неки други облик међудржавне привредне сарадње без обавезе иницијалног улагања средстава у казнено-поправну инфраструктуру би можда могао да допринесе дугорочном решењу. Правни систем Републике Србије нуди могућност кретања у овом смеру. Ступањем на снагу *Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама* створен је и формално-правни оквир за то.

Треба истаћи и да је Србија једна од земаља уговорница *Конвенције о трансферу осуђеника*, која чланом 2 дозвољава трансфер осуђених лица на територију друге стране уговорнице у складу са условима из *Конвенције, ради служења изречене казне*. Такође, постоји реална могућност да се овакав вид сарадње оствари и закључивањем одговарајућих уговора под окриљем Савета Европе, чиме би им се додало на значају. У складу са

наведеним, мишљења смо да би неки од видова међудржавне привредне сарадње могао водити ефикасном решавању проблема пренасељености српских затворских капацитета, те да је прави моменат да се искористе могућности које нови *Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама* у том смислу пружа.

Литература

1. Aebi, M. F., Delgrande, N., (2015). *SPACE I–Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Survey 2013. Strasbourg: Council of Europe.
2. Aebi, M. F., Delgrande, N., (2013). *SPACE I–Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Survey 2011. Strasbourg: Council of Europe.
3. Amnesty International, Belgium, (2013). *Submission to the UN Committee Against Torture*, p. 10-12.
4. Београдски центар за људска права, (2013). *Преглед резултата мера спроведених у складу са Стратегијом Владе Србије за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији, усвојеном за период од 2010. до 2015. године*, стр 14.
5. Beyens, K., Roosen, M., (2013). Electronic monitoring in Belgium: a penological analysis of current and futureorientations, *European Journal of Probation*, University of Bucharest, 5(3): 56-70.
6. Бошковић, А., (2014). Приказ монографије Међународни стандарди поступања полиције у кривичним стварима, аутора доц. др Тање Кесић, *Безбедност*, 56(2): 217-222.
7. Chiaromonte, C., (2014). *Prison Overcrowding – What Needs to be Changed*, Council of Europe.
8. *Conditions in Italian prisons are still bad*, <http://www.thelocal.it>, доступно 9. 7. 2014.
9. Council of Europe, (2000). *Prison Overcrowding and Prison Population Inflation*, Recommendation No. R(99)22 and Report.

10. Council of Europe, (2006). *Recommendation Rec 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*.
11. ECHR 0078, (2014). *Torreggiani and Others -v- Italy* (application no. 43517/09).
12. European Parliament (2014). *Report from the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs delegation to Italy on the situation of prisons and correction centres*, p. 3-5.
13. Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2014). *Prison Reform Monitoring in Serbia 2011-2013*, Helsinki Files, No. 32, Belgrade.
14. Heijer Maarten den, (2012). *Europe's torture watchdog on shared responsibility of Belgium and the Netherlands for Tilburg prison*, <http://www.sharesproject.nl/europes-torture-watchdog-on-shared-responsibility-of-belgium-and-the-netherlands-for-tilburg-prison/>, доступно 9. 7. 2014.
15. *How Lockup Quotas and Low – Crime Taxes Guarantee Profits*, (2013). A Publication In the Public Interest, http://alicelaw.org/uploads/asset/asset_file/1812/Criminal-Lockup-Quota-Report.pdf, доступно 25. 5. 2015.
16. Human Rights Advocates, (2010). *Report to the 13th Session of the Human Rights Council, Privatized Prisons and Human Rights*, p. 2, 3.
17. Interstate Convention of 31 October 2009, (2011). *Report to the Governments of Belgium and the Netherlands on the visit to Tilburg Prison carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, p. 7.
18. *Legge 28 aprile 2014, n. 67, Normattiva; "Italy: Overhaul of Criminal Penalties"*, (2014). Global Legal Monitor, http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_l205403998_text, доступно 7. 7. 2014.
19. Левин, Б., (2014). Inmates for Rent, Sovereignty for Sale: The Global Prison Market, *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 23(1): 509-554.
20. Mason, С., (2013). *International Growth Trends in Prison Privatization*, The Sentencing Project.
21. Марковић, С., (2014). Практични аспекти примене неких полицијских овлашћења и обављања послова, *Безбедност*, 56(1): 136-157.

22. Mieux connaître vos droits en Europe, (2014). *Too little, too late: The European Parliament delegation to Italy on the situation of prisons condemns Italy for doing too little to address the structural problems of its penitentiary system*, www.eu-logos.org, доступан 9. 7. 2014.
23. Miller, W. D., (2014). *The Drain of Public Prison Systems and the Role of Privatization: A Case Study of State Correctional Systems* (Released February 2010), <http://www.csa.com/discoveryguides/prisons/review.php>, доступан 6. 7. 2014.
24. Николић, З., (2008). *Пренасељеност српских затвора – проблеми и могуће последице*, У: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, 27(1/2): 255-265.
25. Николић, З., (2008). *Смисао и сврсисходност алтернативних казни*, У: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, 27(1/2): 117-127.
26. *Norway asks Sweden to rent out its prisons*, (2013). <http://rt.com/news/norway-sweden-prison-deal-005/>, доступан 6. 7. 2014.
27. Press release – DC 053(214), (2014). *Prison overcrowding persists in Europe, says Council of Europe report*, <https://wcd.coe.in>, доступан 8. 7. 2014.
28. *Recommendation No.(99) 22 concerning Prison Overcrowding and Prison Population Inflation*, <https://wcd.coe.int>.
29. *Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у периоду од 2010. до 2015. године* Службени гласник Републике Србије, бр. 53/10.
30. Torfs, M., (2014). *First Belgian inmates return from Tilburg*. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws.english/News/1.1917505>, доступан 9. 7. 2014.
31. *Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 88/2011.

Some Forms of International Economic Cooperation as a Key to Resolving the Problem of Overcrowded Penitentiary Facilities in Serbia

***Abstract:** According to the latest published Council of Europe's Annual Penal Statistics, Serbia is still in the category of states with more than a hundred prisoners per hundred available prison places (Aebi, et.al., 2015). This grim image of Serbian prisons resembles the ones from penitentiary facilities across Italy, Greece, Croatia, Bulgaria, Hungary, Cyprus, Macedonia, Romania and other European countries. It should not be hard to understand that the real possibility of overcoming the obvious Serbian correctional system crisis lies in making new steady incomes and that the easiest way to do that is to target and efficiently attract foreign capital through some sort of economic cooperation. The basic condition, elimination of well-known Serbian administrative obstacles has in part been achieved by putting into action the Law on Public and Private Partnership and Concessions, in 2011.*

Taking into account the following facts: that half of Europe has the need for new high level security prisons, with latest equipment and highly trained personnel, respecting all standards of prison activities; that the simplest economic analyses rarely confirm profitability of maintenance and building new prison capacities on domestic territories, and therefore better solution may be their relocation in states with lower price of prison services; that it is desirable for those relocated prisons to have such geopolitical position that the prisoners' transport may also fit into general evaluation of the economic viability, Serbia has some comparative advantages among competition, hopefully enough to, possibly after foreign partners' withdrawal, solve – in the long run - the problem of overloading its own prison facilities. Regarding this, the Council of Europe's most recently published Annual Penal Statistics shows the amount of 97 euros per prisoner per day as the average cost in member states. The costs per prisoner were the lowest in Bulgaria and Greece (about three euros per inmate) and highest in Norway (283), Sweden (364) and San Marino (685 euros). In Serbia the specified amount spent on each prisoner was 14 euros a day (Aebi, et.al. 2015).

The goal of this article is to show that the Serbian legal system now formally allows moving in the direction described. Others, like the existence of political will, specific forms of legal affairs that will help the project to be optimally implemented, deeper economic and financial analysis of the most feasible options, character and number of counterparts, intensity and time period of hiring local capacities in the most general sense, etc. are questions for another occasion.

Keywords: *prison overcrowding, business cooperation, concession agreement*

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова: 14 pt за наслов bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до три стране.

Рукописи се достављају Уредништву у електронском облику, у формату Word-а. Имена аутора, назив и седиште институција у којима раде, наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt – bold, текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном об-

лику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику одвојено од рада (препоручује се да се прилози прво експортују у посебан фолдер, а потом импортују у текст и шаљу уз рад одвојено како би сачували графички квалитет). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симониновић, 2012; Ћорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од

године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013а), (Милојковић, 2013б) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене [www](http://www...) окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста потребно је да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, звање, адресу, e-mail, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне картице.

Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ћинђића 104, 11070 Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, e-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора, односно, да се у часопису „Безбедност“ коауторски могу објављивати само оригинални научни радови.

**ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ
УРЕДНИК
др Божидар Оташевић**

UDK 343+351.74./75(05) YU ISSN 0409-2953

www.mup.gov.rs